УНИВЕРЗ. БИБЛИОТЕКА „ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ“ НОВИ САД

KNJIŽEVNE

NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina VII. Nova serija, br. 21 - 22 | BEOGRAD, 5 i 19 AVGUST 1956 | Cena 30 din

TESLA - PREVODILAC ZMAJEVIH PESAMA

Veljko KORAĆ

O Tesli je ovih dana dosta rečeno i napisano, kod nas i u inostranstvu. S njegovim imenom i delom trijumfuje tehnika i čovekova moć nad neiscrpnim silama prirode. A veoma malo ljudi zna da je ovaj neobični, neobično veliki čovek, koji je ceo svoj vek žrtvovao hladnom i bezosećajnom svetu grandioznih tehničkih konstrukcija, imao veoma živih veza sa književnicima i da je čak i sam pevao pesme. Gde su se izgubile te njegove pesme — ne zna se. U njegovoj vanrednoj bogatoj i dobro očuvanoj ličnoj zaostavštini nema ništa osim nekoliko duhovitih prigodnih epigrama. Biće da je sam Tesla uništio sve tragove svojih pesničkih nadahnuća, čak i one beležnice koje su mu pored četiri centa bile jedina imovina kad se 1884 godine iskrcao na tle Amerike kao mlad čovek od 28 godina. Tako smo sad, kao i tolikim drugim slučajevima, lišeni vanredne mogućnosti da upoznamo baš onu stranu Teslinog stvaralačkog duha, koja nam je najviše skrivena i najmanje poznata.

Međutim, ipak su ostala neka svedočanstva iz kojih se vidi da je Tesla neobično voleo književnost i umetnost i da je čak imao više intimnih prijatelja među književnicima i umetnicima, nego među inženjerima, koji s običnog tek sa velikim zakašnjenjem mogli da shvate Teslina velika dela. Najintimniji Teslin prijatelj bio je američki pesnik Robert Andervud Džonson. A i Mark Tven je s njime drugovao. Oni, i mnogi drugi, uživali su u posetama Teslinoj laboratoriji i bili neumorni posmatrači mnogih Teslinih opita sa elektricitetom koji su ih očaravali. I to je svakako obogaćivalo Teslin duhovni život. Ali sama ta činjenica, bila bi ipak samo jedna dragocena pojedinost o Teslinom ličnom životu, koja zaslužuje da se pomene, ali nema nikakvog naročitog značaja za istoriju književnosti. Mnogo je značajnije da je Tesla jednim svojim činom ipak zaslužio da bude pomenut i u — istoriji književnosti, i to kao prvi prevodilac Zmajevih pesama na engleski. Upravo njemu pripada zasluga što se nekoliko Zmajevih pesama pojavilo krajem prošlog veka u američkoj književnosti.

Kako je Tesla došao na ideju da prevodi Zmajeve pesme na engleski i to baš u doba kad je bio najviše zauzet opitima u svojoj laboratoriji od kojih je očekivao najveće rezultate? Ta ideja rodila se kod njega kad je posetio Beograd, 1892 godine, i kad ga je Zmaj uzbuđeno pozdravio prigodnom pesmom na svečanoj večeri. Tesla je tom prilikom poljubio Zmaja u ruku i time pokazao šta mu je Zmaj bio u detinjstvu, ali je osećao da nije ispunio svu svoju obavezu prema Zmajevoj poeziji s kojom su ga roditelji vaspitavali. I čim se vratio u Ameriku, zainteresovao je svog prijatelja Džonsona za Zmajeve pesme. Prevodio ih je Džonsonu na engleski sa potrebnim objašnjenjima, a Džonson, koji je neobično voleo i cenio Teslu, toliko se oduševio Zmajem da je odlučio da neke pesme prepeva. Tesla je, naime, pesme prevodio u prozi, a Džonson im je davao pesnički oblik na engleskom. O tom njihovom radu postoje dva zanimljiva svedočanstva iz kojih se vidi kako je tekao taj posao koji je Tesla sebi stavio u zadatak. Prvo je Teslino pismo Zmaju, koje glasi:

Visoko poštovani gospodine, slavni srpski pesniče!

Oprostite što Vam se nisam javio ranije, kao što bi dužnost zahtevala. Nekoliko misli tako su me obuzele da mi je nemoguće otrgnuti se od rada. Moj prijatelj R. A. Džonson, plemeniti čovek, jedan od najboljih pisaca ovde, i sam pesnik, latio se posla da prevede zbirku Vaših divnih pesama na engleski.

Odavno sam tražio takvog druga koga bih mogao da oduševim, pa ma i dimom i ugljenom! Prevodi njegovi upravo divni su, a ako je ponekad morao promeniti pokoji redak, to je bilo neophodno nužno u duhu engleskog jezika. Sad prevodimo nekoliko drugih pesama. Htedoh »Djuliće« ali je preteško nu može biti da ćemo uspeti docnije. Ma i koliko posla imao, za to ću naći vremena. Molio bih Vas da mi pošaljete Vašu sliku, a kad biste mogli i dve, dao bih jednu mom prijatelju koji Vas toliko poštuje. Imam izdanje iz 1882 Vaših radova i rado bih pribavio novija, ako se može dobiti.

Pozdravljajući Vas najsrdačnije, ostajem Vaš Nikola TESLA

Dragi gospodine,

U trenutku kad Vam ovo pišem još ne znam da li Vam je moj prijatelj Tesla pisao nešto o našem zajedničkom radu na tome da preko »Senčeri magazina« američku publiku upoznamo s primerima Vaših izvrsnih pesama. Teslini prevodi Vaših pesama probudili su u takvo divljenje, da se nisam mogao otrgnuti iskušenju da ih parafraziram u engleske stihove. Te parafraze (jer ja se ne usuđujem nazvati ih prevodom) izašle su baš sada, u majskoj svesci pomenutog časopisa, od

(nastavak na sedmoj strani)

★ *Rukovet poljske lirike*

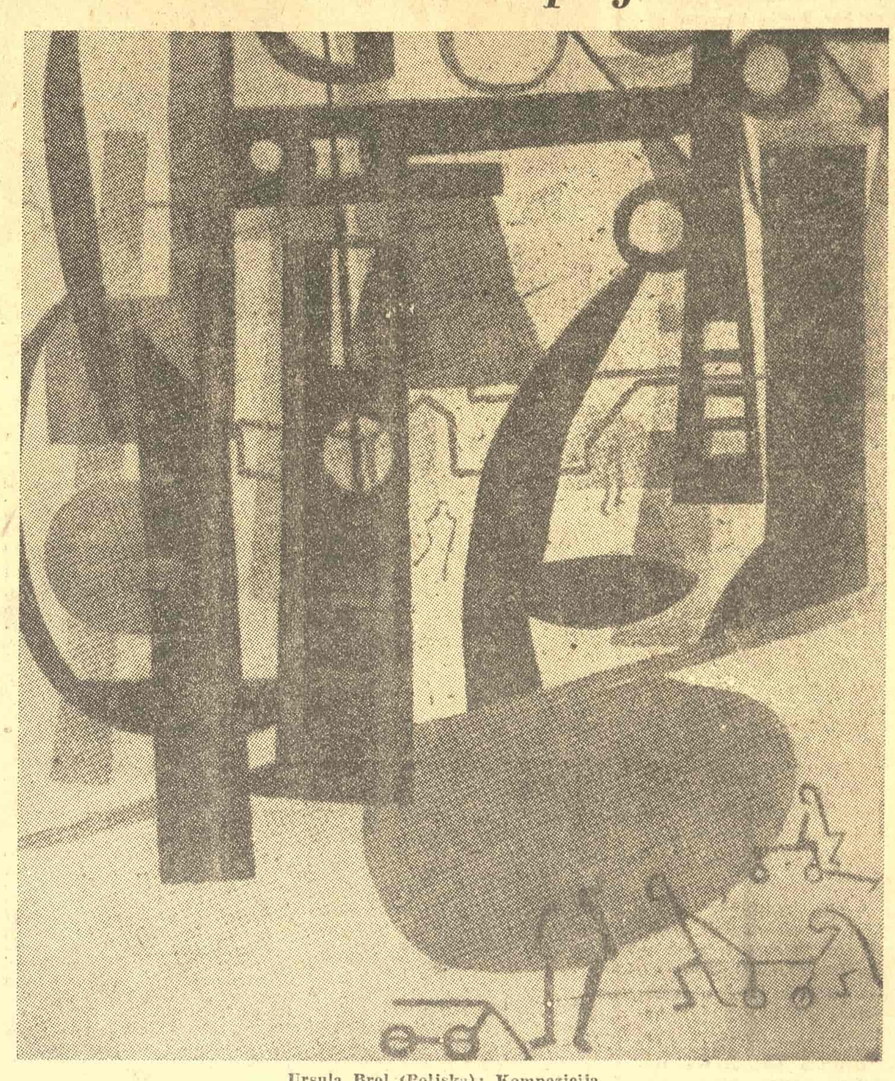

Ursula Brol (Poljska): Kompozicija

Čitajte na sedmoj strani rukovet poljske lirike i članak Ričarda Matuševskog o savremenoj poljskoj književnosti, napisan specijalno za „Književne novine“

Treći pulski festival

OVOGODIŠNJI, Treći festival jugoslovenskog filma meni je posebno drag zato što se na njemu pokazalo da je naša kinematografija doživjela onaj kvalitetni skok, koji smo tako dugo očekivali. Ove godine pojavila su se, naime, dva-tri igrana filma, koji su kao cjelina naprosto filmovi, tj. vještim filmskim jezikom ispričane interesantne istorije naših ljudi u našim situacijama i ambijentima. Autorima tih filmova uspjelo je da savladaju početničke naivnosti i nelogičnosti, a da pri tome ne izgube smisao za poetična i umjetnička nadahnuta filmska rješenja. Ne mislim, kad to kažem, na onako prazna djela (koja se, tobože, „u cjelini drže), kao što je „Potraga“, već u prvom redu na „Zle pare“, „Ne okreći se, sine!“ i „Veliki i mali“. U režiji i kameri, u tim filmovima vidljiv je kvalitetan skok u prvom redu u scenariju, a zatim i u filmskoj glumi, i to ne samo kod pojedinaca koji su nam i u ranijim filmovima mnogo obećavali (Bert Sotler) već i kod cjelih glumačkih ekipa u jednom filmu („Veliki i mali“). Šteta je što nam je te vidljive rezultate donekle pokvarila monotonost tematike i sižea.

Mislim da je dokumentarni, odnosno kratkometražni, film uspio da, u nekoliko najboljih ostvarenja, održi nivo tradicije iz vremena kad nam je taj žanr bio u centru pažnje. Čak, uprkos izvjesnom zapuštanju dokumentarnog filma od strane čitavog niza „starijih“ poduzeća, treba istaći pozitivnu aktivnost novih filmskih proizvodnih tijela „Slavija-film“ u Beogradu i „Viba“ u Ljubljani, koja su ove godine prvi put konkurisala na Pulskom festivalu i odnijela sve tri nagrade za dokumentarni film. Samo poduzeće „Slavija-film“ poslalo je osam svojih dokumentarnih filmova i reportaža, koji su svi stavljeni na program Festivala. Sigurno je da će aktivnost tih novih producentskih tijela prisiliti i ostale producente da se opet ozbiljnije pozabave proizvodnjom dokumentarnih filmova, koju su posljednjih godina prilično bili zapustili. U svakom slučaju, ništa manje nego prošlih i ove godine u Puli je prikazan čitav niz interesantnih djela kratkometražnog, odnosno dokumentarnog, žanra („Krv slobode“, „Ptice dolaze“, „Na stranputici“, „Uz druga je drug“, „Dva djećaka“, „Ogledalo“, „Da ne bude kasno“, „Bor“, „Na pešćanim dunama“, „Ostrvo galebova“, „Tesla“, „Digni pare“, „Nestašni robot“ i sl.) — pa su prema tome prilično proizvoljna tvrđenja da se naš kratkometražni film nalazi u općoj krizi.

Vicko RASPOR

Džoni Kicmiler u filmu „Dolina Mira“

ČITAJTE OPSIRAN IZVEŠTAJ SA TREĆEG FESTIVALA JUGOSLOVENSKOG FILMA U PULI NA DESETOJ STRANI „KNJIŽEVNIH NOVINA“!

POZNANSTVA

TANGENTA na Sartrov krug

PROŠLE nedelje boravio je u Beogradu čuveni francuski pisac Žan Pol Sartr sa svojom suprugom, poznatom književnicom Simon de Bovoar. U svom kratkotrajnom boravku Sartr je posetio Savez književnika Jugoslavije, zadržao se duže vremena u razgovoru sa našim književnicima, a isto veče posetio je redakciju našeg lista i odzivajući se ljubazno našem saradniku razgovarao je o izvesnim problemima literature.

Ako pogledamo samo Sartrovu pozitivnu stranu zapazićemo, — i pored toga što on razraduje filozofe Hajdegera i Huserla, — jedan vid njegove filozofije koja je jedna specifična doktrina aktivizma. Sartr, naime, postavlja svoju filozofiju kao doktrinu humanog aktivizma koja bi odbacila religiozna, građanska i estetska ograničenja.

Formula Andre Žida o promeni ličnosti, o stalnoj njenoj metamorfozi: »ja nisam danas koji sam bio juče« — izgleda, po Sartru samo kao jedno inventivno traganje za raznolikošću egzistencije, dok njegovo: »svaka kukavica ima vremena da postane heroj i svaki heroj da postane kukavica« — treba da bude formula realnog životnog aktivizma i krajnje budne svesti.

Sartr raskrinkava nesrećnu svest subjekta koji ne shvata aktivističko značenje samog proticanja života, egzistencije. Otuda je on žestoki kritičar skučenosti francuskog građanskog sveta, protivnik ograničenosti i iluzionizma u kojima taj svet živi. On je razobličio većom realističkom snagom i od Flobera i od Prusta ukočenost građanske egzistencije, njenu sitnoracionalističku pamet, njeno nestvaralaštvo, imobilizam i pasivitet.

Sartr je dao i vrlo značajne eseje o Fokneru, o Dos Pasosu i o literaturi uopšte. I tu je njegov sud i isticanje univerzalnog značenja i revolucionarnog značaja metoda vrlo ubedljiv. Značaj književnih pojava Sartr procenjuje jednim rigoroznim svođenjem na osnovnu soluciju koju daju dotična dela, a u svetlosti, naravno njegovog filozofskog shvatanja.

U Francuskoj je pre svega pozorište tribina na kojoj se dobija literarna bitka. I Sartr piše drame. Prva njegova drama »Muve« (Muš) dolazi na scenu 1943. To je egzistencijalistička tragedija u kojoj se raščlanjuje pitanje slobode čovečanstva. Drama »Iza zatvorenih dveri« (Vi Klo) bazira na čudesnoj antisocijalnoj ideji: »Pakao, to su drugi ljudi«, a »Nesahranjeni Mrtvaci« (Mor san Sepiltir) prikazuje mučenje partizana od strane policije. U »Smrnoj bludnici« (La piten respektiez) Sartr iznosi američke probleme: progonstvo crnaca, moralnu hipokriziju i društvenu konvencionalnost. U »Prljavim Rukama« (Le men sal) on postavlja problem sretstva i borbe (ne rešavajući ga) a filmski scenario »Kocka je bačena« (Le že son fe) tretira bezvrednost života. Velika drama »Bog i Đavo« »Le bon dje e l diabl) tretira probleme rata, katoličanstva, zločina i kajanja. Kritika je Sartrovim dramama zamerila suviše istaknutu filozofsku i poučnu notu, ali je istakla da su vrlo zanimljive i scenski vešto vođene. U stvari, Sartrove drame više od deset godina izazivaju publiku i kritiku na strasne i vrlo oprečne diskusije.

PRE tri godine uzalud sam pokušavala da dođem do Žan Pol Sartra. Njegov sekretar, koji prima samo od 2 do 3, ume vrlo opravdano da spasava. Sartra od intervjua (priča se u Parizu da je za taj posao odlično nagrađen). Svaki put je razgovor sa mesje Zak Ko bio ispunjen obostranom kurtoazijom. Isto tako je Žak Ko i ovoga proleća — sećajući se odličnog svoga obećanja — obećavao i odgađao. Treba razumeti, razume se, ali biti u Parizu i ne razgovarati sa Francuzom »par ekselans«, Žan Pol Sartrom, svakako je umanjilo zanimljivost Pariza.

Iznenada Sartr stiže u Beograd. On je sa svojom ženom, istaknutom književnicom Simon de Bovoar, na putu za Grčku i ostaje samo jedan dan. Kurtoazija i obziri nalažu da ga ostavimo na miru, (ali kao sa svakom davnašnjom željom i ova u takvom trenutku postaje jača od obzira). Sartr sedi u bašti Saveza književnika u

(nastavak na šestoj strani)

Julija Najman

MALI ESEJ

ARHITEKTURA KOJU VREDI VOLETI

PROŠLE godine u rano proleće, u vozu, između Padove i Verone, upoznao sam mladog studenta filozofije iz Hajlderberga, Grka, koji studira i putuje. Izgledao je manje siguran u sebe, nego naši ljudi njegovih godina, kao da ga mnoge stvari zbunjuju u ovom velikom svetu; kao da je spreman pred svačim da ustukne. Možda sam mogao to da pripišem i njegovoj struci: bio je, možda, profesionalno sumnjalo. Bio je, naravno, egzistencijalist, i to je prvi i jedini pravi egzistencijalist koga sam video. Dakle egzistencijalist filozof, i valjda zato, veoma se bunio što nisam pokazivao dovoljno želje da se oslobodim nekih predrasuda o egzistencijalizmu, po njegovom mišljenju, Izgledao je pristojno, korektno je obučen, mada malo izveštalo — otac mu ne šalje baš svakog meseca iz Atine, kako kaže, ali on se ipak pomalo snađe, pomalo pretrpi. Tih, nenametljiv je, iako govori dosta, gubi se pomalo dok govori, priča pomalo kao da veze, i pritom, očigledno, priča više za sebe, sebi u brk, kao da je navikao da ga mnogo ne slušaju.

Govori o Martinu Hajdegeru, a ja smatram da je to kulturno i humano, dok govori, — stara kultura, kažem sebi! — što ne očekuje da ga pažljivo slušam. Međutim, mene mnogo više zanima da gledam kroz prozor. Relacija između Padove i Verone — kako je to kratko! U jednom uglu vidnog polja, čoveku se još čini da nazire Padovu, koju uostalom nije dobro ni video, — Rotondu, nezgrapne malo, padovanske kupole od pečene zemlje, jer ih tako zamišlja, — a već se u drugom uglu slike pojavljuje Verona. Stendal, u raspravi o ljubavi, kaže, čini mi se, da je od »udara groma« do trenutka kada je ljubav rođena, razdaljina samo kao od Verone do Padove.

Najednom sa čuđenjem primećujem da moj sagovornik govori i o arhitekturi! Pominje Korbizijea i Rajta, što nije čudo, jer danas tako, gotovo kao po pravilu, počinju svi razgovori o arhitekturi. Ali pominje i druge, za koje ne pretpostavljam da ih jedan mladi filozof zna, a on ih kategoriše uglavnom kako valja, malo konevencionalno, ističe Jakobsen, Ralf Erskin, pa čak i Ims. Pitam ga otkuda to da ga tako pomno interesuje savremena arhitektura. Odgovara spremno: njega interesuje život u svim oblicima, u svim ispoljavanjima, svuda — pomalo kao i Aristotela! Arhitektura je danas tako složeno, bogato područje savremenog čoveka, pa zato i mora da ga interesuje. Hteo je verovatno da kaže i nešto što bi, možda, bila koja reč, još, u prilog svestrane filozofije egzistencijalizma. Čak je, čini mi se, i zaustio tako nešto. No, kako je video da ponovo gledam kroz prozor i da me, opet, više zanima ono što je napolju — to nije dovršio. Skunjio se malo, pomalo se užurbao i, opet, nastavio da priča, gradeći od reči neku vrstu veštačke magle, iza koje je možda sigurniji u sebe, i dobro se oseća.

To što on izlaže jedna je paralela koja nije nova, ali on je izlaže dosta interesantno. Ima dva pola savremene arhitekture! Prvi je — ideja broja, ka kojoj sve teži, velikog, zlatnog, pitagorejskog broja, božanskog, koji sve rešava, sve razlučuje, pa otuda, i tako izuzetan značaj koji se pridaje proporciji, u savremenoj arhitekturi. (Ustvari, — šapućem u sebi, — to jeste sve tako kako kaže, samo bi trebalo reći drukčije: sve je oduzeto savremenoj arhitekturi, i ostala joj je još samo gola fetišizacija broja, odnosa, proporcije!) Drugi pol interesovanja, kako kaže, — to je priroda! Želja da se arhitektura uklopi u prirodu, da se izjednači, da se, ponekad, čak, i poistoveti sa prirodom, da je sledi. Misli, verovatno, na Frenk Lojd Rajta, iako to izričito ne kazuje. On izgleda smatra da savremena arhitektura oscilira između ove dve krajnosti, i u tome hoće da vidi neku vrstu dijalektike — između pitagorejske mistike i Konfučija, koga često spominje.

Iznenada imam želju da ga nešto upitam. Da li on uopšte voli savremenu arhitekturu? Lepo i pametno govori o njoj, no voli li je jednostavno? Je li u to siguran? On odgovara da voli, jer, naravno, kako bi drukčije moglo biti, kaže. Ali odmah zatim dodaje da ne treba da mislim da je voli preterano. Voleti, zašto voleti arhitekturu? Interesuje ga kao fenomen, ceni metod, način mišljenja savremenih arhitekata, njeno učenje. Ustvari, veli, — i tu zastaje kao da se i sam čudi, — nema razloga da je voli!

»Eto, nema razloga da je voli, odgovaram, a ni ja je ne volim. Zar ne bi bilo lepo, međutim, da smo i u našem veku uspeli da izmislimo arhitekturu koju bismo mogli i da volimo?« Tako da je napravimo da govorimo svakog dana, gledajući je: kako je lepa i dragocena!

Moj je sagovornik, začudo, ovo prihvatio. On ponavlja sebi u brk, kao da se čudi, ili kao da uživa: **arhitektura koju vredi voleti!** Odavde nadalje, stav po stav, gotovo neprimetno razrađujemo ono o čemu se izgleda, pomalo, slažemo: ako savremenom čoveku oduzmemo njegovu, savremenu, arhitekturu (ja se u sebi smejem: i njeno osciliranje između broja i prirode!) — šta se ipak time u životu čoveka bitno menja? Hoće li se osetiti ubogim, hoće li osiroteti? Ako mu oduzmemo Verone, Padove, Vičence i Sijene, a ovaj rat je već počeo da ih oduzima, tada hoće! Čovek gubi nešto od sebe samog, čak ako ih nikad nije ni video. Izgubi li savremenu arhitekturu, ovakvu kakva je, to znači, u krajnjoj liniji, da je izgubio samo nešto od savremenog konfora, pa ni taj nije smatrao besprekornim.

Odlučnost sa kojom izgovaram ove simbole krive vere očigledno deluje na moga sagovornika. On zaboravlja da je filozof, k tomu još i egzistencijalist, i čini mi se da u njemu otkrivam pomalo detinjastog pesnika; kaže: »Arhitektura koju vredi voleti! Najteže je od svega naći ono što vredi voleti.«

Bogdan Bogdanović

Pažnja!

Obaveštavamo čitaoce i revizore da će idući broj »Književnih novina« izići u nedelju 2 septembra ove godine. List izlazi svake druge nedelje.

15 dana

DRAMA

Na Splitskim letnjim priredbama premijera „Antigone" i „Kralja Edipa" Premijera „Ifigenije na Tavridi" i „Hamleta" u okviru Dubrovačkih letnjih igara.

KONCERTI

Čuveni praški „Trio Suk" održao veoma uspeo koncert u Dubrovniku. Kamerni hor Radio Zagreba gostovao u Dubrovniku.

IZLOŽBE

Na Rijeci otvorena tradicionalna slikarska izložba „Salon 56". Nagrade su dodeljene vajaru Vojinu Bakiću i slikaru Gabrijelu Stupici.

Izložba starih rukopisa otvorena je u Dubrovniku Zlatko Prica otvorio u Zagrebu retrospektivnu izložbu. Jovan Obican otvorio izložbu slika i figura u Dubrovniku. U Dubrovniku otvorena izložba savremenog jugoslovenskog slikarstva.

OPERA I BALET

Umro Aleksandar Tucakovič, član Beogradske opere. Miroslav Čangalović dobio poziv za Milansku skalu i Metropoliten operu.

RAZNO

U Puli sa uspehom završen Treći festival jugoslovenskog filma. Bilans i sedam novih domaćih premijera. 150.000 gledalaca. Nikos Kazacaki, poznati grčki pisac, boravio u našoj zemlji.

Grupa bugarskih kulturnih radnika posetila Jugoslaviju. Oni će jedno vreme boraviti u Dubrovniku, na Letnjim igrama. Izašla mapa grafika Rike Debenjaka.

Društvo književnika Hrvatske dodelilo svoje stalne godišnje nagrade Juri Kaštelanu, Gustavu Krkleu i Šimi Vučetiću. Na Cetinju počelo štampanje Njegoševog dnevnika.

Na Bijenalu u Veneciji prodata jedna slika Lazara Vujaklije. U Beogradu formirana komisija za plasman naše knjige u inostranstvu. U komisiji se nalaze Eli Finci, Gustav Krklec, Beno Župančič i Blaže Konevski. Do kraja godine će izaći iz štampe još tri knjige Enciklopedije.

U Vinkovcima svečano proslavljena 50-godišnjica smrti Josipa Kozarca. Društvo prijatelja umetnosti — osnovano je u Zagrebu. U Zagrebu otvorena izložba o životu i radu naših iseljenika.

PANORAMA

Misionar kulture

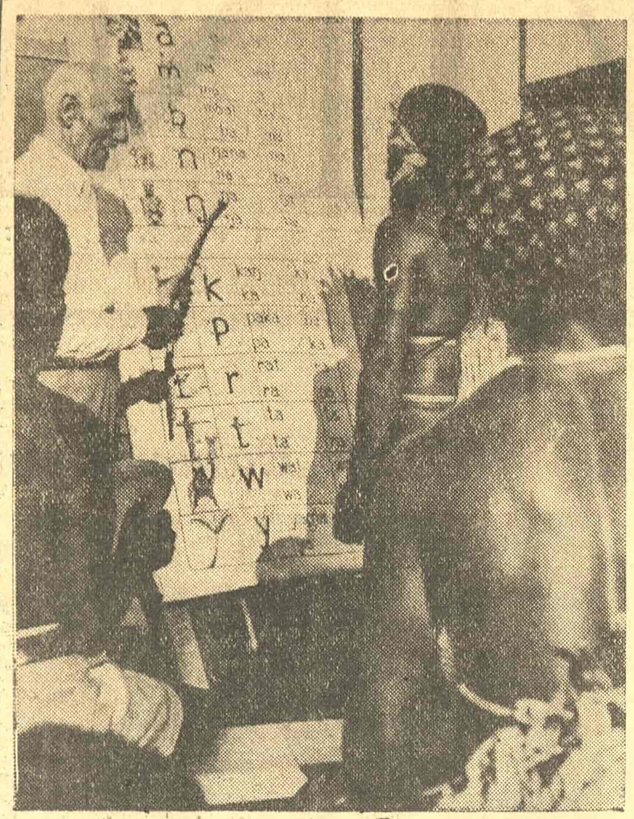

Na slici je dr. Frank Laubah. On je organizovao opismenjavanje oko 60 miliona ljudi koji žive u 80 zemalja i govore 256 različitih jezika i dijalekata. Vidimo ga kako predaje na Novoj Gvineji.

★

Beket na njujorškoj sceni

Drama Samjuela Beketa »U očekivanju Godoa« od kako je 1952 godine igrana sa velikim uspehom u Parizu obišla je sve velike svetske pozornice da bi se u proleće ove godine zaustavila negde na Brodveju. Ovo interesantno delo, u kome se u cerebralnim maglama otkrivaju krajnje istine o ljudskom postojanju, izazivalo je svuda, gde se pojavilo, žučne rasprave oko njegove filozofske suštine, pa čak i oko prirode samog komada. Potpuno svedeno u dramskom izrazu na jednu ili dve uprošćene situacije sa nizom uznemirenih asocijacija koje emaniraju iz njih, ono, u vidu smelo ustremljenih hiperbola, raspravlja o osnovnim pitanjima ljudske egzistencije i smisla. U njemu preovladuje pesimistički ton, ako pod tim zhvatimo nedostatak vere u neko rešenje, i dok se o filosofiji formulisanoj u njemu može diskutovati, veoma je nezahvalno osporiti mu visoku intelektualnost i poeziju koja prodire u samu suštinu problema.

Jedna tako intelektualistički nastrojena stvar imala je sve uslove da doživi neuspeh na Brodveju ili (što je još gore) polovičan uspeh u kom bi bile pogrešno interpretirane njene osnovne vrednosti. Američka kritika i publika skoro jednodušno su ocenile Beketovo delo kao dobar komad priznatog autora ali su istovremeno odbile da shvate sadržinu njegovih nastojanja i glavni interes su usresredile na analizu scenskih obrta koje on dopušta. U takvoj situaciji divni izazivački dijalozi S. Beketa ostali su samo potencijalna mogućnost a kritika je komad okvalifikovala kao metafizički, kao izraz »galskog očaja sa primesama komike« dok je tekst proglašen za zamršen i veoma zahvalan za rediteljska raščišćavanja. One elemente dela koji su dopuštali upotrebu široke skale komične tehnike i pantomimskog načina izvođenja kritičari su naročito istakli i visoko podvukli.

Relativan neuspeh Beketovog komada ima svoje ozbiljne korene u osobinama američkog pozorišta koje u ogromnoj većini dela svojih dramatičara pokazuje upornu težnju da na sceni protagonisti nikada ne budu svesni sopstvene tragične sudbine i u takvim okolnostima dramski pisci se neprestano trude da pišu takvu vrstu dijaloga u kojima će objektivna svest o njoj biti daleko potisnuta. Po estetskim kategorijama američkog teatra postupiti suprotno značilo bi narušiti samu suštinu realizma i tom se zakonu ne pokorava samo nekoliko pisaca (u prvom redu O'Nil i T. Vajler) Beketovo delo, koje neprestano izaziva i podržava tu svest na sceni i u gledaocu, bilo je veoma nepodesno za oduševljavanje njujorške publike i kritičara.

V. S.

★

Najbogatija servantološka biblioteka na svetu

Kao što u raznim — naročito anglosaksonskim — zemljama postoje mnogobrojni šekspirolozi, a uz njih, da ih tako nazovemo, i mnogi šekspirofili i šekspiromani, tako isto — naročito u Španiji i zemljama Latinske Amerike — postoje mnogobrojni servantolozi, i prirodno uz njih i mnogi „servantofili" i „servantomani".

Među njima se naročito ističe Huan Sedo (Juan Sedo) iz Barselone, koji raspolaže najpotpunijom zbirkom raznih izdanja Servantesovih dela i dela o Servantesovim delima. U toku svog pedesetogodišnjeg života on je uspeo da sakupi možda najinteresantniju a nesumnjivo najbogatiju servantološku zbirku knjiga i dokumenata. Ona se sastoji od skoro 6.000 knjiga, i među njima najistaknutije mesto zauzima Servantesovo čuveno delo „Don Kihot od Lamanče". Neumorni skupljač u svojoj biblioteci ima 1.990 primeraka raznih izdanja „Don Kihota" i to na 52 razna jezika. Sem 377 različitih francuskih i 310 engleskih izdanja, u zbirci se nalaze 8 izdanja na esperantu, 6 na hebrejskom, po 4 na jidišu i irskom, po 3 na srpsko-hrvatskom i baskiskom, po 2 na flamanskom, islandskom i kineskom, i po jedno na provansalskom, slovačkom, korejskom mandžurskom, mongolskom, tibetanskom, javanskom, pa čak i na tangalu — jednom od filipinskih dijalekata. U njegovoj biblioteci se nalaze i dva stenografska prepisa „Don Kihota" a takođe i četiri tema kaligrafski prepisanog „Don Kihota" — skoro umetnički proizvod desetogodišnjeg rada jednog seviljskog apotekara.

Biblioteka pored toga sadrži i oko 700 primeraka raznih izdanja drugih Servantesovih dela, više od 500 dela inspirisanih Servantesovim delima, novinske članke o njima, kao i razne gravure i crteže za ova dela. Ovako bogata zbirka privlači pažnju i drugih obožavalaca Servantesa iz svih krajeva sveta, i Sedoa skoro svakodnevno posećuju ljudi koji žele da razgledaju njegovu biblioteku.

Međutim, pošto su ga poreske vlasti opteretile suviše velikim porezom na ovu biblioteku (!), Sedo se, mada teška srca, rešava da je proda.

★

Naše izložbe u SSSR-u

U lenjingradskoj biblioteci Akademije nauka SSSR otvorena je velika izložba naučne literature Jugoslavije. U vitrinama je izloženo preko 500 knjiga i časopisa. Posebno je dobro zastupljen jugoslovenski XIX vek: »Istorija Bugara, Hrvata i Srba« u četiri toma, »Carstvo Slavena«, »Putovanja po Srbiji«, »Dela srpskog prosvetitelja Dositeja Obradovića«, radovi Vuka Karadžića i dr. Od kompleta novina i časopisa privlače pažnju »Glas Crne Gore« i »Srpska zora«. Najveći deo izložbe zastupljen je savremenom naučnom jugoslovenskom literaturom, posebno seriska izdanja jugoslovenskih akademija. U Vojno-medicinskom muzeju otvorena je izložba materijala o saradnji sovjetskih i jugoslovenskih medicinara u godinama zajedničkog rata. Na zasebnom štandu izložene su reprodukcije dela jugoslovenskih slikara inspirisana ratnom tematikom.

★

Jedno Vitorin jevo mišljenje o prevođenju

Poznati italijanski književnik Elio Vitorini u pretposlednjem broju književnog lista „La Fiera Letteraria" odgovorio je na anketu o prevođenju koju je u okviru jednog šireg razmatranja o prevođenju organizovao ovaj italijanski književni list. Vitorinijevo stanovište je utoliko zanimljivije što je on prevodio na italijanski čitav niz dela američkih savremenih pisaca.

Na pitanje šta je lep prevod Vitorini je odgovorio: „Lep prevod je onaj koji uspeva ne samo da prevede jedno delo iz jednog jezika u drugi, nego ga prenosi iz jedne književnosti u drugu i potpuno je uklapa u nju".

Upitan da li je za dobro prevođenje potrebno postojanje duhovne srodnosti između prevodioca i pisca, Vitorini je kazao: „Nije potrebno. Bodler je imao duhovne srodnosti sa Edgar Alan Poom, ali Foskolo nije uopšte imao srodnosti sa Šternom, čije je „Sentimentalno putovanje" preveo, kao što se ne može reći da je Paveze imao srodnosti sa Melvilom a majstorski je preveo njegovog „Mobi Dika".

Na postavljeno pitanje kojim se jezikom treba koristiti pri prevođenju, svakodnevnim govorom ili književnim jezikom, a za delo koje nije savremeno ne treba li se možda koristiti književnim jezikom epohe u kojoj je delo napisano, Vitorini je dao sledeći odgovor: „Ne može se prevoditi na jedan izveštačen jezik. Treba prevoditi na jezik koji nam je prirodan: onaj isti kojim sami pišemo. I nije pri tome važno da li je pisac koga prevodimo iz druge epohe. On će ući u književnost u koju se uvodi samo ako bude unesen jezikom koji je živ i životvoran u trenutku kada se prevodi. Što znači da će prevođenje jednog pisca koji nije savremen biti izvršeno ne samo sa jednog jezika na drugi, nego i iz jedne epohe u drugu. A, konačno, mi i prevodimo jednog pisca, koji nije savremen, samo iz potrebe da ga načinimo savremenim".

★

Umro je Đovani Papini

(1896 — 1956)

Razbarušen, protivrečan, zajedljiv, Đovani Papini je svojim fantastičnim preobraženjima dugo pisao skandaloznu hroniku italijanske književnosti. Najpre zagrižen futurist, on je zajedno za Marinetijem propovedao u prvoj deceniji ovog veka novi kult »reči u slobodi«. Oduševljeno obuzet, kao svi futuristi ,novom tehnikom motora, automobila, aviona, on je unosio novu poetsku terminologiju, da bi se nešto docnije posvetio egzasperiranom ateizmu i ustao protiv tradicije i ličnosti Hrista, a posle toga pre obratio se u katolicizam, prihvatio dogmu, donekle se smirio u katoličkoj kontemplaciji i napisao svoju »Istoriju Hrista« (koja je i kod nas izišla pre rata u prevodu Mihajla Dobrića), a pred smrt svojom novom knjigom o đavolu dospeo na indeks Vatikana.

Poznate su njegove »Stroncature« (kritički utuci) kojima je prosto davio i utucavao mnoge književnike od imena i slave. On koji nikada nije pokazivao stvarnog smisla za filozofsku koherenciju, sistem i doslednost, nije nikako mogao da otrpi u italijanskoj kulturi gorostasnu ličnost Benedeta Kročea i mnoga svoja zajedanja i utuke posvetio je njegovoj estetici i književnoj doktrini. Njegova filozofija, ako se tako može nazvati, otimala se svakoj doslednosti i pretstavljala je pre »sistem duševnih raspoloženja« nego čvrst pogled na svet. Kao da je Papini tražio uspeh po svaku cenu, po rečima Kamila Pelicija »oruđe osvajanja i vlasti, talisman nadmoćnosti i pobede, čudotvorni mač. začarani rog, ili moćan otrov«.

Međutim, njegovo delovanje u italijanskoj kulturi ima i svoj pozitivan značaj. On je učinio da mnoga naduvana književna veličina u Italiji side sa postolja uobraženosti i lažne slave i uneo je svojim živim stilom bogatim toskanizmima, jedan ton zajedljivosti i cinizma u akademsku retoriku književnih zbivanja. U njegovom delu se mogu naći i ostvarenja od pouzdane vrednosti. Njegova knjiga »Un uomo finito« (Svršen

Modiljani: Portre žene (crtež)

čovek), iskreno autobiografski pisana, puna poezije, verovatno će se oteti prolaznosti.

Životni put i mnogobrojna dela Đovani Papinija su poučna i značajna za ispitivanje italijanske novije kulture i raznih strujanja u njoj. Već i samom svojom opsežnošću njegovo delo nam pruža jedan vid italijanske književnosti.

N. S.

Menotijeva opera za televiziju

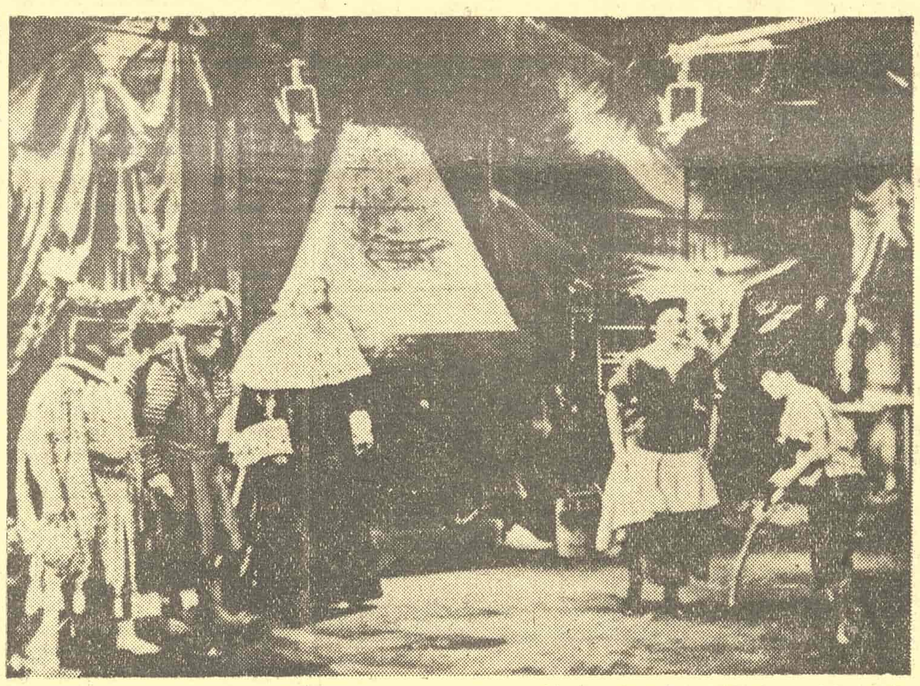

Pored poznate opere »Konzul«, koja ima savremenu socijalno-psihološku tematiku, Can Karlo Menoti komponovao je specijalnoza televiziju operu »Amal i namernici« inspirisanu bibliskom pričom iz Vitlejema.

IZLOG ČASOPISA

„Republika br. 4

Uvodnik ovoga broja je članak Vinka Cecića »Lenjin o religiji, crkvi i sveđenstvu«. Josip Barković ima prozu »Svodovi milosrđa«, a Vesna Perun objavljuje četiri uzbudljivo lirski ostvarene pesme, uz koje su dati skladni crteži Fedora Vaića. Literarnu prozu »Nenadana smrt dobrog čovjeka« štampao je Ante Soljan, dok je sa četiri pesme zastupljen i Grigor Vitez. O problemu akcenta u našem jeziku piše Dalibor Brozović. Vitomir Marinović povodom dvestote godišnjice Kačićeva »Razgovora ugodnog« govori o Andriji Kačiću Miošiću kao o »prvom našem pučkom pjesniku«. U prevodu Grigora Viteza dato je više pesama Srečka Kosovela, sa kraćim osvrtom na ovog slovenačkog pesnika. Štampana je novela »U planini« Kirila Vojnova, koji pripada mlađoj generaciji bugarskih pisaca. Interesantne i aktuelne satirične stihove poljskog pesnika Adama Važika preveo je Aleksandar Flaner. Ti stihovi, kao i beletristički odlomak Kazimira Brandisa, ustvari su pridodati članku koji raspravlja o novim putevima umetnosti u Poljskoj. Iz oblasti društveno-kulturne problematike je napis u kome se govori o diskusiji između Ervea i Sartra. Štampan je i članak američkog romansijera Džemsa Farela, koji tretira funkciju romana. Josip Tabak dokumentovano piše o borbenom humanizmu čuvenog švedskog pisca Pera Lagerkvista.

Hodimir Sirotković doneo je zanimljiv istoriski materijal o Supilovom razlazu s Jugoslovenskim odborom, a Marko Fotez objavljuje niz crtica iz prošlosti Dubrovnika. I ovaj broj sadrži napise iz različitih oblasti nauke i umetnosti. Govori se o slikama koje služe kao valuta, o grobnici Tutankamona, o degeneraciji britanskog humora, o talentovanom francuskom slikaru Bernaru Bifeu, o preistoriskom jantaru i našim krajevima, o Rembrantu, o sibernatici, nauci o korekciji i kontroli kretanja na osnovu dobivene informacije, o mikrobima, o regeneraciji tkiva i organa, o staklani Osredek, o fluorescentnom osvetljenju, o novim izvorima topline, o televiziji ,o bugarskom istoričaru i filologu Marinu Drinovu. Donesena je i kozerija J. Depola o dvanaestoj izložbi ULUH-a. Dosta prostora je posvećeno problemima pozorišta i filma. Vlado Mađarević raspravlja o umetnosti hudožestvenika, dok Slavko Batušić povlači paralelu Stanislavski-Krleža-Gavela. Štampan je članak Artura Milera »Sjaj i bijeda američkog kazališta«. Još je pisano o nepoznatom Čehovu u Vilarovom pozorištu i o pozorišnoj umetnosti u Kini. Prikazan je filmski festival u Kanu, a takođe je, pored niza raznih vesti iz filmskog sveta, dat članak »Seksus u američkom filmu«. Novak Simić objavio je napis »Vidjelo na »Delo««, u kome oštrim tonom odgovara redakciji časopisa »Delo«, insistirajući da se »radi dakle ipak o politici«. Danko Grlić govori o Kantovoj »Kritici praktičnog uma«. Prikazano je više knjiga, uglavnom domaćih autora. Veoma tendenciozno i sa iskrivljavanjem činjenica propraćena je pojava knjige Miloša Crnjanskog »Seobe«. Broj je bogato ilustrovan.

G. S.

„Život" br. 6

Na uvodnom mestu ovoga broja Borivoje Jevtić ima zanimljivu lirsku prozu »Ostrva«. O Ivi Andriću je dao svoja razmišljanja Slavko Leovac, da bi na kraju zaključio da je Andrić »neobično plemenit i suptilan stvaralac čije umetničke strasti proističu iz njegove prefinjene duše i mudrosti, a manje iz temperamenta i ličnih ambicija i uverenja«. Pesmama su zastupljeni Boro Pavlović, Vesna Krmpotić i Razija Handžić. Vlatko Pavetić objavio je nekoliko zapažanja o realizmu i književnom radu Sime Matavulja, dajući niz informacija o stvaralačkom postupku ovoga značajnog pisca. Povodom 75-godišnjice smrti Dostojevskog Vasilije P. Lukić govori o njegovom književnom delu, ističući da je sve kod Dostojevskog »u previranju, žagoru i nesavladljivoj borbi«. Zaim Topčić štampao je prozu »Prvi zračak«, odlomak iz romana.

U rubrici »Osvrti i osvjetljavanja« M. Z. bavi se razmatranjem romana Lajoša Zilahija, rukovođen pojavom brojnih izdanja dela toga mađarskog pisca »koji lebdi između literature i razonode«. Emil S. Petrović u svome napisu »Realizam danas i sutra« tretira problem razvitka realističkog književnog metoda u našoj društvenoj stvarnosti. Rubrika »Kritike i prikazi« donela je afirmativan prikaz I. Fohta dveju knjiga za decu (Dragan Kulidžan: »Sipajte, sipajte«; Stevan Bulajić: »Krilati karavan«). Slavko Leovac, govoreći o varijacijama Isidore Sekulić na temu: Govor i jezik kulturna smotra naroda, smatra da je ona zapostavila misao i misaonost u umetnosti. O antologiji srpske proze, koju je dao Velibor Gligorić, sa pohvalom piše Jovan Vulević isti-

čući da je to »najbolji rad ove vrste u našoj književnosti«. B. P. je podvukao vrednost objavljivanja triju zbirki pesama: »Crnačka poezija«, »Japanska poezija« i »Indijanska poezija«. Prikazujući delo Anice Savić Rebac o antičkoj estetici i nauci o književnosti, Ivo Tartalja kaže da je ta knjiga »pre svega plod izuzetne ljubavi za autentičnu antičku kulturu«. Prikazane su još knjige Mate Lovraka »Prozor do vrta«, Ivana Lalića »Vetrovito proleće«, Cede Vukovića »Bez rednika« i Mihaila Gazivode »Kovačev sin«. Hajrudin Ćurić se zadržao na trećem broju »Naših starina«. Borivoje Jevtić pod naslovom »Pretstavljati ili preživljavati« govori povodom gostovanja MHAT-a u Sarajevu o kvalitetima glume hudožestvenika. Časopis sadrži još rubrike: »Film«, »Bilješke« i »Hronika«.

„Mogućno-t" br. 6

Oveći prozni odlomak »Malecovi« štampala je Ivanka Vujčić-Laszowski, dok Miroslav Mađer ima četiri pesme. Stihovima je takođe zastupljen i Danijel Dragojević. Prozu »Mačke i mačkice«, koja je ustvari prvo poglavlje romana »Životi bez dna«, sa tematikom iz rata, objavio je Nikola Disopra. U rubrici »Osvrti« Kruno Prijatelj je štampao svoje beleške uz bečke slike Andrije Medulića. Miodrag Šijaković afirmativno prikazuje zbirke dva crnogorska pesnika, »Predeo bez ruba« Žarka Đurovića i »Mramorno pleme« Sretena Perovića, ističući poetski talenat Đurovićev. Informativne prikaze časopisa »Dubrovnik« i »Zadarska revija« objavili su Ciro Čulić i Srećko Diana. Živko Jelčić je dao članak pod naslovom »Vodič po lirskom arhipelagu poslijeratne hrvatske poezije ili tragom quasisistematike Bore Pavlovića«, u kome je veoma oštro napao Pavlovićev napis, (objavljen u »Zadarskoj reviji«) »Mediteran u poslijeratnoj hrvatskoj poeziji«.

Ispravka

U pretprošlom broju Književnih novina u članku XXVIII Bijenale od Aleksе Čelebonovića, na mestu gde je reč o francuskom slikaru Tal Koatu stoji: „u duhu fašizma", a treba da stoji „u duhu tašizma".

IZ STARIH DANA

»Sveža sadašnjost«

Slike iz našeg kulturnog života u prošlom veku

KADA čovek poseti »grad knjiga«, kako je Anatol Frans duhovito nazvao biblioteku, pred njim se ukažu hiljade časopisa, revija, knjiga, i drugih raznovrsnih spisa, tih naročitih pretstavnika svih naroda i svih vremena, od najstarije iskazane misli i zapisane reči, pa do današnjih dana.

Zaustavimo li se pred odeljenjem našeg naroda i pregledamo li šta se u njemu nalazi, videćemo da se ne možemo postideti i da možemo opravdati nedostatke kada pomislimo u kakvim se vremenima sve to stvaralo, počev od naših prvih napora u minulim vekovima, pa do poslednjih decenija. Strašne ratne oluje uvek su zaglušivale velike reči i često prekidale veličanstvene misli. Izvadimo li časopise koji su izlazili u Vojvodini i u Srbiji u drugoj polovini prošlog veka, nećemo moći da odolimo mnoštvu zanimljivih slika iz našeg kulturnog života. Pomenućemo ih nadohvat, ali ćemo navesti i nekoliko crtica iz stvarnog života našeg sveta s kraja 17 i do kraja 19 veka, kada je naš narod mahom živeo pod tuđinskom vlašću, a ukoliko je živeo u svojoj državi (Srbija u II polovini 19 veka), to je bilo vreme puno trzavica.

KUĆE U ZEMLJI I PRVI »PRETSTAVNICI« CIVILIZACIJE

Evo jedne slike o stanovima ljudi u Sremu u drugoj polovini 17 veka. Englez Burburi koji je prošao kroz naše krajeve 1665/6, pored ostalih beleški, u svom putopisu dao je i opis sela Golubinaca koji su »kao selo sasvim pod zemljom, jer kuće nisu dopirale ni do kolena«. Putopisac Braun piše 1669 godine o tim istim krajevima ovo: »Mnoge porodice u selima, i stanovnici raznih varošica žive pod zemljom... Kad smo tuda prolazili jadni hrišćani sklanjali su se u svoje rupe kao pitomi zečevi«.

A sada predimo u Srbiju i pogledajmo sliku života u prvoj polovini i u početku druge polovine 19 veka i upoznajmo koji su bili prvi »pretstavnici« civilizacije u nekim mestima. Sve do 1840 godine u Čačku nisu postojala stakla na prozorima, nego su okna bila od razapetog prasećeg buraga ili od hartije u čijoj bi sredini probušili rupu, veličine oka, da bi kroz nju provirivali na ulicu. Ogledalce je pre prodrlo u masе, nego staklo za prozore Ljudi su uzimali ogledalca, sastrugali živu, pa met nuli na rupu na prozoru. »To staklence prilepljeno za hartiju pendžerliju nije služilo, ili bar vrlo malo, za propuštanje svetlosti u sobu, nego gotovo samo zato, da stidljive devojke vide kroz njega momke prolaznike.«

Godine 1855 u Čačku se nastanio prvi obućar, koga su tada zvali papučarom, jer je on kao i svi njegovi drugovi šio cipele, isto kao i papuče, a nije umeo da ih kuje. Većina varošana nosila je opanke. Prve šibice u Užicu počele su da se prodaju 1848 godine. Sudski pisar Malović bio je prvi čovek u Užicu koji je obukao civilno odelo. To je 1853 godine, a kupio ga je u Beogradu. Godine 1854 Užice je dobilo prvog krojača koji se zvao Paja Murić. Užičani su počeli da nabavljaju šporet tek od 1860 godine, dok su ga gostioničari počeli da nabavljaju četiri do pet godina ranije. Ne treba pri tome smetnuti s uma da su Čačak i Užice bili okružna mesta i da su se nalazili u srcu kiridžiske oblasti, pa su kulturne tekovine lakše mogle da prodru, jer su kiridžije pronosile raznovrsne artikle i sa Zapada i sa Istoka, koji nisu bili poznati u ovim krajevima.

— Kad sam ja došao ujesen 1846 godine u Beograd i cele 1847 godine ja nisam opazio nikakvu razliku između života i običaja u Beogradu i života u našim palankama, — piše u svojim uspomenama Dimitrije Marinković. Srbin, koji je bio muzikalan, svirao je u flautu ili harmoniku. Klavira nije bilo, no gde je u otmenoj kući bila devojka ili žena, svirala je u gitar, i to ponajviše ženskinje onih činovnika iz preka.«

Eto uslova u kojima se težilo da se stvori u oblasti književnosti nešto originalno, da se upozna sa Evropom i njenim uspesima u književnosti. Časopisi, koji su izlazili u drugoj polovini 19 veka, puni su originalnih pesama i priča, ali i prevoda stranih pisaca ili njihovog pomena u komentarima. Tu se nalaze imena: Igoa, Gogolja, Puškina, Jokaja, Getea, Longfeloua, Hajnea, Šilera, Dime, Lamartina, Andersena itd. Listajući stranice tih časopisa možemo reći da u Evropi u to vreme nije postojao nijedan značajniji pisac koji bar nečim nije bio zastupljen u našoj književnosti ili pomenu, a da ne govorimo o stotinama vesti iz raznih oblasti kulturnog života Evrope i drugog sveta, o raznim pronalazačima, o glumcima itd. Zatim, tu se nalaze članci u kojima se opisuje antičko doba, napisi o prirodnim naukama, putopisima itd. U to vreme u našim krajevima cveta i pozorišna umetnost, ali sve je obojeno žarkim rodoljubljem, jer su s obe strane naših životnih reka ljudi živeli u teškim uslovima. Tiraž knjiga zavisio je od broja prijatelja pisca, takozvanog prenumeranta i vrednih knjižara-torbara. Ni traga nije bilo od današnje moćne reklame: knjižarskih izloga, štampe i radija.

DELA KOJA SU OBOGATILA SRPSKU KNJIŽEVNOST 1789 GODINE

Evo pisaca i njihovih dela koja su obogatila srpsku književnost 1789 godine.

Emanuel Janković objavio je dve pozorišne igre: »Blagodarni sin« i »Zao otac i nevaljao sin«, prevod sa nemačkog. (Prva je štampana kod Tajbela u Lajpcigu, a druga kod Kucbeka u Beču). Dositej Obradović izdao je te godine dve pesme: »Pjesma na vzjatije Vjelgrada« (u Lajpcigu) i »Pjesma o izbavljeniju Serbije« (Kucbek-Beč); Zaharije Orfelin izdao »Vječni kalendar« (drugo izdanje, a prvo je izišlo 1783 godine). Pored tih dela, godine 1789 u Beču je izišao »jedan srpski i nemački kalendar«. Jedan prikazivač govoreći 1889 godine o tim delima kaže: »Sva spomenuta tri imena: Dositej Obradović, Manojlo (Emanuel) Janković i Zaharije Orfelin nisu zaboravljeni ni posle punih sto godina, nego su ostala uvažena i do danas. O Dositeju zna svaki čitalac, o Manojlu Jankoviću je naš Đorđe Rajković pisao u »Letopisu« i inače, a Zaharije Orfelin osim svoga na glasu »Podrumara« pisao je još vrlo mnogo, tako da sam Stojan Novaković navađa njegovih nekih šesnaest-osamnaest dela u svojoj bibliografiji«.

PRVI NA RANG LISTI 1839 GODINE

Godine 1839 bili su prvi na rang-listi i »paradirali u književnosti srpskoj« ovi pisci:

Platon Atanacković te godine proslavio se svojom besedom, koju je objavio kada je posvećen za episkopa; Milovan Vidaković izdao je: »Pesme o sv. Đordu« i »Selim i Merima, moralna povest«; Đorđe Zorić objavio je »Rasad mudrosti«; Timotije Ilić: »Jelena Srpkinja, mađarska kraljica« (prevod); Vladimir Jakšić i Tucaković i Arsenije i Aksentije preveli su »pozorišnu igru La peruz« i to vele: »s nemeckog upražnjenija radi na srpski jezik u Oravici Nemeckom jeziku učećim se srpskim mladićima prevedeno«. Evđenije Jovanović objavio je »Hranilišče ili Amajlija« (polemični spis protiv Zaharijadesa); Petar Jovanović »Duh sveradosnog uslika o proizvedeniju g. g. Evg. Jovanovića, Platona Atanackovića i Stevana Popovića na stepen arhijerejstva«; Kosta Marinković (»otac dra Vuka Marinkovića«): »Tumačenje Evanđelja«; Emilijan Kenželac, protođakon: »Pesma vladici Živkoviću«; Sima Milutinović-Sarajlija: »Serboslov« i „Odziv na poziv«; Atanasije Nikolić: »Algebra«; Stefan Novaković: »Kratke poučitelne povesti«; Aleksije Okolski: »Francuski bukvar« Doktor Kostantin Pejičić: »Vićentije Prisnic i njegovo lečenje hladnom vodom«; Miloš Popović: »Pesma Platonu vladici« i »Frulica, zbirka pesama, — oda Jovanu Hadžiću«; Hadžić-Svetić: »Utuk«; Vuk Karadžić: »Odgovor na sitnice jezikoslovne«; Maksim Simonović: »Napoleon car francuski«; Doktor Jovan Stejić: »Novi prilog za duševnu zabavu — knjiga peta«; Jovan Filipović: »Filozofija prava« i Dimitrije Isajlović: »Čitanka za osnovne škole«.

U 1839 godini izlazili su ovi listovi: »Novine srpske«, »Srpski narodni list«, »Srpske narodne novine« i »Magazin za hudožestvo i modu«. Zatim, te godine »izlazili su i ovi periodični spisi: »Letopis Matice srpske«, »Srpska pčela«, »Golubica«, »Srpski Dalmatinski magazin« (Teodora Petranovića) i »Grlica«. Bezimeni komentator piše: »Svi su ovi almanasi bili vrlo ozbiljno uređivani i zaista ne behu postidni«. Ove godne izišli su i kalendari: »Domovni i opčepolezni narodni kalendar«, »Ružica« i »Mjesecoslov«.

Osvrćući se na te knjige 1889 godine jedan komentator piše:

»Eto, to je skoro reći sve što je pre pedeset godina izišlo ispod štampe za srpsku čitalačku publiku. Sada hvala bogu imamo boljih pesnika, nego što onda behu Milovan Vidaković, Petar Jovanović, Emilijan Kenđelac; boljih pedagoga, nego što beše Dimitrije Čobić itd., ali moramo priznati da je i onda bilo u književnosti nekoliko imena koja će ostati i do veka sjajna, kao: Sima Milutinović, Vuk Karadžić, Todor Petranović, Doktor Jovan Stejić i Pavle Stamatović«.

KO TO »NEPONJA«, TAJ PROPADA

Godine 1869 drugi jedan komentator osvrćući se na našu tadašnju književnost kaže:

»Dosada se u našoj književnosti najviše za tim išlo, da se u narodu probudi volja na čitanje, ili gde je toga već bilo, da se na čim zadovolji, samo da se može reći, da se ne ide u tuđinu. To je sasvim dobro bilo i donelo je svoga ploda. Mi imamo publiku koja od gdekojih knjiga može i po koju hiljadu potrošiti, a tuđe knjige naravno, da se utoliko manje u nas čitaju. No kao i obično što je, kad se više ide za nasušnim hlebom, tako i u našem književnom radu nije se toliko išlo na izbor, koliko samo na podmirenje preke potrebe. Stoga nije ni kritika smela pre kod nas svoj hladni nož metati na književne proizvode, nego joj je pravi zadatak bio obodravati i podržavati. Ali danas, hvala bogu drugačije stojimo. Neće više ni narod da kupuje srpsku knjigu samo zato, što je srpska, već i on hoće najpre da propita, šta će da kupi... Stoga mu drago, nego valja posmatrati, i koja će korist biti od nje kako bi nam svaka knjiga bila upotrebljiv kamen pri građenju hrama narodnoj prosveti. Vremena blažena prošla su, kad se moglo idilski sediti, danas se zove: raditi, svestno raditi, i ko to neponja, taj propada.«

MAHOM NA ULICI

Godine 1899 u jednom osvrtu na srpske književnike i njihova dela napisano je između ostalog ovo:

»Kao što nam iz Beograda javljaju među ostalim novinama zavedeno je tu skoro i novo literarno odeljenje u Ministarstvu spoljnih poslova u Beogradu. Dosadanji Prezbiro u Beogradu imao je novinarsko-policiski karakter, dok novo literarno odeljenje ima veće zadatke da vrši, radi čega je i postavljen za šefa istoga dosadanji glavni upravnik pošta i telegrafa g. Todor Stefanović — Vilovski, koji je sebi, kao književnik, stvorio ime ne samo u Srbiji nego i u inostranstvu, te je ujedno naimenovan za šefa odseka više kategorije.

Vala je i kranje vreme da se država stavi na čelo i u svoje ruke uzme napredak srpske literature. Oko svega se brinemo, za svačim trčimo, a knjigu srpsku smo prosto bacili. Dao bi bog da joj novi šef literarnog odeljenja što pomogne. Samo je zasad malo i nezgode. Oni, što su radili i rade na srpskoj knjizi mahom su na ulici, a kad se kaže na ulici, onda se podrazumeva bez službe, a to na našem lepom, srpskom jeziku znači bez hleba. Jer od književnog rada niko se u Srbiji nije nahranio.

Kuriozuma radi da iznesemo nekoliko imena književnika na ulici:

Dragomir Brzak (na raspoloženju); Milorad J. Mitrović (otpušten), Milovan Đ. Glišić (pensionisan), Miloš Cvetić (pensionisan), Milovan Đ. Milovanović (otpušten), Pavle Marinković (otpušten), Simo Matavulj (otpušten), Dobra Ružić (ni pensionisan ni otpušten, nego prosto isteran), Janko M. Veselinović (otpušten), Sreta A. Popović (pensionisan), Ljuba Jovanović (pensionisan), Milorad Pavlović (otpušten), Radoje M. Domanović (otpušten) itd. itd. itd.

Nego ne treba očajavati. Kad se stvaralo to literarno odeljenje, sigurno se pomišljalo na ove ljude. Hajde, živi bili pa-videli!«

Bez obzira na sve ondašnje kritike i današnju ocenu, ne treba zaboraviti da je ta književnost mnoge naše pretke zanosila i oduševljavala, pa makar koliko nam izgledao naivan lik prohujalih shvatanja, jer sve one originalne pesme, priče i prevodi u ondašnjim časopisima bili su glavnom za naše pretke »sveža sadašnjost«.

Bogdan Popović

KRITIKA

Pesme Dušana Vasiljeva na italijanskom

★ *DUŠAN VASILJEV, LIRICHE, ITALPRESS, MILANO 1956*

UVEK se radujemo kada naša poetska reč pređe granice svog govornog prostiranja, a kada je još posao prenošenja jednog našeg poetskog podneblja u drugi jezik i drugu kulturu tako znalački i s plemenitim trudom urađen kao što je uradio profesor Univerziteta u Firenci Karlo Verdijani, pretstavljajući italijanskoj publici našeg Dušana Vasiljeva, onda se tom prethodnom radovanju mora pridružiti i iskreno priznanje.

U izvanredno čistoj i lepoj grafičkoj opremi, uz opsežan i nadahnut predgovor od tridesetak stranica (koji je Verdijani nazvao »Motivi per una presentazione«) Verdijani je izdao šezdeset i jednu pesmu Dušana Vasiljeva iz potpunog izdanja koje je priredio Živan Milisavac 1950 godine. Medutim, Verdijani se nije pridržavao redosleda iz ovog prvog potpunog izdanja pesama Dušanea Vasiljeva nego je dao jedan odbir, izvršen sigurnim estetskim kriterijumom i zavidnim poetskim ukusom, koji, po tome kako je komponovan, svedoči da je Verdijani stvarno doživeo i osetio unutarnje vrednosti poetskih tekstova ovog našeg buntovno - sumornog pesnika. On je pesme podelio u šest momenata: pesme koje daju opšte podneblje ovog pesništva; razgovori sa prirodom; pesme koje govore o sudelovanju žene ili ženstvenosti u životu i lirici pesnika; pokušaji introspekcije; polemički stav na društvenom i religioznom planu; retke oaze iskupljenja.

Slobodan od mnogih istoriskih asocijacija i uslovljenosti, lišen intimnijeg poznavanja onih »praznih stanica života« kroz koje je Dušan Vasiljev prolazio, Verdijani je mogao da oseti u kojim je časovima pesnik uspeo da dâ sublimiran izraz svojim ustreptalim stradanjima i ponesenostima. Možda bi neko ko po prirodi svoga postanka i uraslosti u jednu sredinu u kojoj je i Vasiljev živeo ima prostranije rezonatore za posebnu muziku ove poezije, pa čak i za neke njene disharmonične posustalosti, unео u ovu antologiju i neke pesme koje u manjoj meri daju čisto estetskih potsticaja za stvaran poetski doživljaj. Pri tome je za divljenje kako je Verdijani, »u tom prvom dosluhu sa jednim novim svetom mišljenja i jednim jezikom kome nije mnogo vičan«, kako je sam kazao u predgovoru, imao sluha za autentične akcente emotivno i stilski savladane pesničke materije.

Svakako da je pri ovom odabiranju pesama Dušana Vasiljeva, koje je izvršio čovek ukusa odnegovanog na drugoj jednoj, i drevnoj, pesničkoj tradiciji, delovala i zasićenost nekim vidovima pesničkog kazivanja koja da nas u Italiji već nemaju značaj aktivne pesničke poruke. Karakteristično je u tom smislu što je sastavljač ove zbirke obišao pesmu »Kolo«, za koju je još Milan Bogdanović rekao da ima neke dijabolične senzuelnosti.

Čovek koji se seća danuncijevske čulne egzaltacije i njegovog dioniziskog ritmičnog plesa u stihu neće u njima osetiti neku izvornu snagu. Što nikako ne znači da anticipiram neku paralelu izmedu Danuncija i ovog našeg pesnika (mada se u knjizi Ž. Milisavca može naći podatak da su se i dela Gabrijela Danuncija nalazila u biblioteci Dušana Vasiljeva). Reč je samo o otporima koje može imati sastavljač jedne ovakve zbirke prema jednom poetskom ritmu koji je u njegovoj zemlji preživeo.

OVU knjigu, koju je sa toliko ljubavi priredio Karlo Verdijani, još zbog nečega treba pohvaliti. Ona nam donosi naporedo tekst odabranih pesama Dušana Vasiljeva na srpskohrvatskom jeziku i njihov prevod na italijanski. U dilemi da li da iznese pred italijanskog čitaoca tačan i veran prevod ovih uzbudljivih stihova ili da pokuša da dâ slobodan prepev pesama, Verdijani se opredelio za ispravnije i bolje rešenje. Jer, valja reći, ne bi bilo naročito teško dati ove pesme u slobodnom prepevu na italijanskom jeziku, pa čak i sačuvati onu skokovitu i čudljivu rimu Dušana Vasiljeva i onaj njegov istrzani ritam i »krhku kadencu« kako kaže Verdijani. U jeziku sa viševekovnom pesničkom tradicijom, u jeziku koji je poslužio za mnogi poetski eksperimenat i u kome su već nađena mnoga poetska rešenja, koji uz to ima izrađene rečnike rima i samo jedna reč — fegato — kažu nema odgovarajućeg slika, ne bi bilo teško naći, kažem, prividno sličan poetski aparat kojim bi htele da se sačuvaju čisto versifikatorske i ritmičke osobine tekstova Dušana Vasiljeva. Samo što bi u tom nategnutom poslu, u tom poslu navlačenja jednog starog poetskog ruha na, za nas, sveža tkiva pesama Dušana Vasiljeva stradao pravi izraz tih pesama i one bi, kako nam izgleda, prilično staromodno izgledale. Dobile bi ton nečeg patvorenog, lažno nakićenog. Jer tako nađena prevodna ili »prepevna« rešenja nosila bi na sebi teret jedne poetske tradicije koja nije tradicija i naše poezije, sa svim mogućim implikacijama značenja i asocijacija koje takvo jedno rimovanje, inače slobodnog, ali ponegde i rimovanog stiha Dušana Vasiljeva može da donese. Valja zato prevodiocu odati priznanje što je u vernom i tečnom prevodu, sa osećanjem za nijansu značenja reči, objavio ove rezultate svog susreta i viđenja sa poezijom Dušana Vasiljeva.

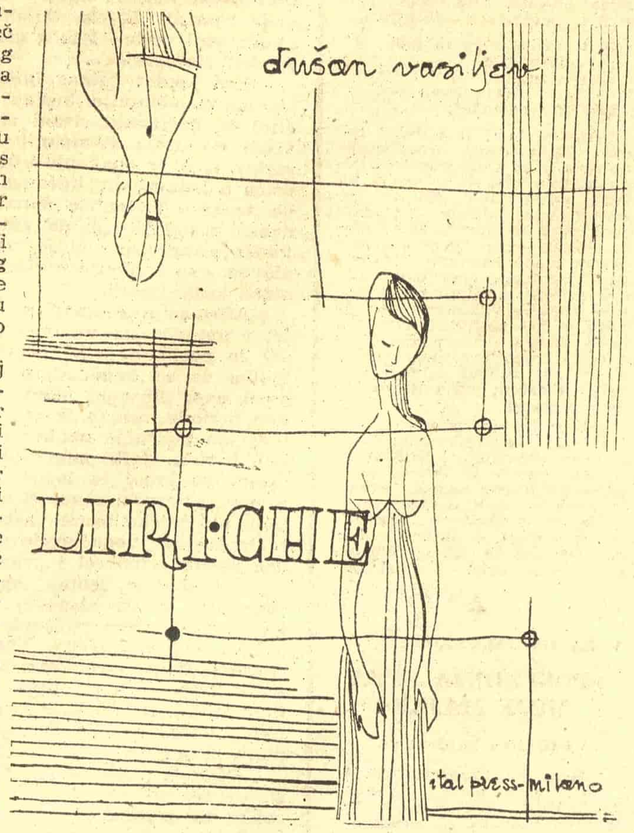

Naslovna strana zbirke Dušana Vasiljeva (crtež Lia Nota)

Predgovor, iscrpan, ponesen, s toplinom pisan, po kome se vidi da je korišćena sva značajna literatura o Dušanu Vasiljevu kao i u mnogome definitivna monografija Živana Milisavca (»Pesnik poraza«, Matica srpska, 1952), poslužiće nesumnjivo kao neophodan uvod italijanskom čitaocu u čitanje ove zbirke poezije. I ne samo to. Ovaj predgovor, celovit esej o Dušanu Vasiljevu, donosi i jednu ličnu interpretaciju poezije ovog pesnika, njegove vizije prirode i njenog učešća u turobnoj viziji sveta, nagoveštaje jedne stilističke analize o funkcionalnosti prideva i boja kod Vasiljeva i po svemu se vidi da je Verdijani ušao u žižu emocionalne prirode ovog pesnika. Možda se mi ne bismo u svemu složili sa tumačenjem nekih buntovnih pesama Vasiljeva (Plač Matere Čovekove, naprimer), ili sa interpretacijom njegova ateizma, ali u svakom slučaju i te interpretacije čine deo jednog celovitog gledanja na poeziju ovog našeg pesnika. Bilo bi korisno, verujem, da se ovaj esej o Vasiljevu u celini objavi kod nas u prevodu.

Na kraju, zašto baš Vasiljev? Nesumnjivo da je prevodilac i komentator, kako i sam kaže, našao u njemu »nešto što je najbolje odgovaralo pririđenjima jednog trenutnog ličnog osećanja i razmišljanja«. I mi se odista radujemo što je to trenutno raspoloženje urodilo ovako lepim plodom. Ali valja priznati da delo ovog našeg pesnika, što je retkost za naše pesnike između dva rata, ima i svoje integralno izdanje i monografiju o životu pesnika, pored nekoliko mahom prigodnih napisa o njemu. Bez toga ne verujemo da bi do ovog izdanja Dušana Vasiljeva uopšte moglo da dođe. Vrednost poduhvata kao što je Milisavčev i u ovakvim prilikama dolazi do izražaja. Naša bi književnost mnogo brže i delotvornije ulazila u druge književnosti i bila prevođena i objašnjavana da smo svim našim vrednostima posvećivali ovakav trud, kao što je uradio Ž. Milisavac sa Dušanom Vasiljevom.

Nikša Stipčević

KNJIGA ESEJA O GETEU

Georg Lukač: Gete i njegovo doba. »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1956

LUKAČ upotpunjuje i dalje razvija sociološki aspekt Geteove problematike koji je otvorio još Engels poznatom svojom definicijom. Ali dok Engels vidi u Geteu neprevaziđenu suprotnost između buntovnika protivu »nemačke bede« i patriciskog sina odnosno filistra koji joj podleže, Lukač izvlači dosledniju i progresivniju liniju Geteove građanske ideologije. Ono što Engels vidi u Geteovim shvatanjima isključivo kao zaostatak neprevaziđene reakcionarne svesti, Lukač sociološki sagleda kao objektivnu nemogućnost u koju je zatvoren čovek u trenutku kad istoriski i ekonomsko-socijalni razvitak društva nije izveo na političku i društvenu pozornicu nove klasne snage, koje su u stanju da reše probleme pred čijom je nerešivošću stao Geteov duh. Lukač nam daje puni, živi lik Getea za koga je neminovna propast feudalizma svršena stvar, ali koji, iako ni u kapitalizmu ne vidi ništa bolje (uočavajući ekonomsko - pokretački mehanizam ali i neizlečive rak-rane kapitalizma), ipak ne gubi veru u ljudski rod i u čoveka.

Lukačeva sociološka teza o Geteu značajna je »rehabilitacija« ovog genijalnog Nemca u odnosu na reakcionarnu građansku ideologiju, koja je na sve moguće načine htela da prisvoji Getea kao svog duhovnog začetnika. Ona je u završetku drugog dela FAUSTA, sa baroknim katoličkim nebom, htela da vidi glavni argument za svoje tvrđenje o Geteovoj ideološkoj i političkoj orijentaciji. Nasuprot tome, sociološka linija koju je Lukač izvukao u Geteovom delu, sa kojom se i ne moramo u svemu složiti, pretstavlja najbitniju ili bar jednu od bitnih osnova koja, uz pomoć drugih argumenata čisto umetničke i formalne prirode, otkriva pravu suštinu Geteovog političkog stava.

Metodološke primedbe

Ipak, dosledna sociološka primena Lukačeva na Geteovo delo nije mogla a da ne urodi nedostacima koje ispoljava svaki isključivi metodološki tretman jedne literarne i duhovne materije koja sociološki nikako ne može da se do kraja iscrpi. Zapanjujuće je i istovremeno za najveće žaljenje što ovaj misaoni um, koji tako suvereno i pronicljivo ume da interpretira jednu materiju kad je u čistom sociološkom domenu, što dakle taj duh vulgarno i dogmatično, kao po paraboli neke nužnosti, mora da identifikuje sociologiju sa totalitetom duhovne nadgradnje, otkrivajući u svemu sociološko-politički identitet. Koliko je Lukač u tretiranju Geteove političke i ideološke fizionomije u stanju da bude tačan, toliko je, zadirući u filosofsku i poetsku problematiku Geteovog dela sa istim sociološkim orudima i premisama, nužno morao da zaobide i ne shvati suštinu problema.

Pre svega, sociološka i politička suština ni kod Getea a ni kod bilo kog drugog velikog pisca nije u stanju da iscrpi sav duhovni interes. Kod ovog velikog Nemca pogotovu. Jer Gete nije samo pisac koji rešava politička i društvena pitanja svoga vremena, nego i mislilac koji se interesuje za sve oblike duhovne aktivnosti i koji je vremenom izgradio u svom delu čitavu filosofsku simboliku koja sažima mnogostruku protivurečnost njegovih pogleda i shvatanja. Politička suština i smisao ne može se ni tražiti ni otkriti u svakom pokretu njegovog duha, ne samo zbog eventualne njegove apolitičnosti, već i zbog prirode objektivne stvari i razgraničenosti koja postoji u domenima ljudske aktivnosti. Iako politika (u širem smislu reči) dodiruje, zadire ili čak prožima smisao mnogih Geteovih dela, ona se sa njima skoro nikada ne identifikuje bez ostatka. To je jedan od glavnih razloga zašto su sva Geteova dramska dela, uperena protiv Francuske Revolucije, minorne umetničke vrednosti i to je jedan od razloga zašto je FAUST na vrhu svetske literature.

Rembrant: Faust posmatra magični disk

Ono što ostaje od Getea kao pisca i mislioca, kao ličnosti kad se završi političko razmatranje njegovih tvorevina, to kod Lukača nismo mogli da vidimo. On to jednostavno apstrahuje pretapajući sve u politiku. Lukač se ne upušta u pojedinačno objašnjenje Geteovih literarnih i poetskih simbola, već samo skicira sociološku ravan njihove zajedničke istosmislenosti, dok njihov filosofski potencijal otpada kao da ga i nema. Lukač kao da smatra da uvek mora da se izvrši u tumačenju sadržaja izbor između sociološkog i filosofskog, njemu je strana ideja višestruke sadržajnosti smisla. Otuda lik Getea »metafizičara«, ne u političkom i razvodnjeno - plitkoumnom smislu publicističke sociologije, već u filosofskom aspektu, nije nam Lukač dao ni da naslutimo.

Gete i Kant. — Geteova filosofska problematika

Najveća Lukačeva metodološka greška jeste prosto prenošenje njegovog sociološkog postupka na Geteovu metafizičku ličnost. Kao što je u sociološkom aspektu video Getea samo ili prvenstveno kao progresivnog mislioca, tako je i u filosofskom pogledu, iako samo uzgred i »ovlaš«, hteo da izvuče neprotivurečnu ličnost Getea. Prećutno odbacujući sociološke reperkusije Engelsove formulacije, Lukač je izgubio iz vida njenu pravu suštinu: ona ustvari sugerira karakter Geteove prirode kao protivurečnu objektivaciju suprotnih elemenata. Ono što su zapazili i neki buržoaski pisci, Lukač, u strasnoj želji za potpunom Geteovom progresivnom afirmacijom, nije hteo da vidi: svako izvlačenje Geteove ličnosti isključivo po jednoj ili drugoj liniji njegovih filosofskih shvatanja grubo je nasilje nad objektivnom istinom.

Lukač tvrdi da je Gete verovao u biološku propast čoveka, a zaboravlja da pomene da je taj isti Gete sam za sebe tvrdio i tvrdo verovao da će mu priroda podariti individualnu besmrtnost! Lukač uopšte ne pominje Geteovo učenje o monadi i entelehiji, koje je glasoviti profašista Hauston Stiuard Čemberlen reakcionarno izvitoperio. Lukač bi hteo da odrekne da je Gete usvajao Kanta. Ali to su opasne i netačne tvrdnje. Geteov duh nije bio tako simplicistički jednosmislen kako bi hteo Lukač. Duh »Olimpijanina«, koji crpe svojim

(nastavak na četvrtoj strani)

Lenjinova pisma

V. I. LENJIN: IZABRANA PISMA. »KULTURA«, ZAGREB, 1956

Lenjinova »IZABRANA PISMA« pružaju mogućnost čitaocu da se na jedan nov i neposredan način približi događajima Oktobarske Revolucije. Ta spona između grandioznih istoriskih zbivanja i subjektivnih doživljaja današnjeg čoveka jeste ličnost Vladimira Ilića Lenjina, koja, kroz njegovu prepisku, dobija autentični karakter savremene prisutnosti.

Ovde nisu u pitanju samo dokumenti i svedočanstva o velikom čoveku, već svako od tih pisama ima mnogo dublji i širi smisao. Izbor je odlično napravljen, tako da sa uživanjem pratimo Lenjinov životni put od najranijih dana revolucionarne borbe 1894 godine do čuvenog »testamenta« 1922 godine. U tome životu opšte i pojedinačno je dobilo svoje dijalektičko rešenje kroz neprekidne okršaje istoriske prekretnice.

Pisma su podeljena na tri osnovne grupe, označavajući time bitne i prelomne momente Lenjinovog života. Kao »čvorne tačke« uzeti su drugi Kongres RSDRP i početak Prvog svetskog rata. Ovakva podela pokazuje duboku vezanost Lenjinovu sa društvenom problematikom tadanje Rusije. On nije imao dva života, društveni i privatni, kako se obično trivijalno tumače znameniti ljudi. Njegova pojava je jedinstveni proces svesne egzistencije, koji se manifestovao u najrazličitijim vidovima. Upravo čitavim svojim intelektualnim, emocionalnim i opšte ljudskim stavom, Lenjin je nagovestio budućeg čoveka »ljudskog društva«, o kome je govorio Marks u »Tezama o Fojerbahu«. Kod njega nije postojala »profesionalna revolucionarnost«, jer je njegova delatnost uslovljena punoćom i raznovrsnošću jedne bogate ličnosti.

Od prvog do poslednjeg pisma prepliće se strasno uverenje sa hladnim teoretskim razmatranjem. To je više nego pouzdanje, — to je strast, bilo da Lenjin piše iz progonstva u Sibiru, bilo da daje izjave kao pretsednik Saveta narodnih komesara.

Lenjin traži ljudsku, individualnu crtu kod svih ličnosti kojima se obraća ili o kojima govori. Neobično je zanimljiva prepiska sa Plehanovom i Gorkim, gde pokušava da objasni psihološke uslove njihove delatnosti. Pišući svojoj ženi o Gorkom, Lenjin opravdava izvesne njegove postupke, koji politički nisu na svom mestu. On ističe da je Gorki umetnik koji ima slabe živce, — a ne političar. Ovo se može zapaziti i kod karakterisanja ličnosti u »testamentu«. Nigde nema pakosti, krute jednostranosti ili bezdušno birokratskog odnosa prema drugovima i saradnicima. Naprotiv, opaža se želja da se pomogne kako onima koji dobro rade, tako i onima koji greše. Dovoljno je pročitati pismo upućeno nekom Sokolovu, koje je pisao kao pretsednik Saveta narodnih komesara. Pismo je odgovor na prilično drsko ponašanje dotičnog Sokolova. Lenjin ne upotrebljava svoj pretsednički autoritet, nego pokušava da pouči i ubedi u ispravnost stanovišta koje zastupa.

Prema majci, sestrama i ženi Lenjin je dirljivo nežan. Ta se nežnost opaža u svim pismima koja je njima tokom godina pisao.

Medutim, i pored svih obzira Lenjin nije sentimentalan ni prema kome, pa ni prema samom sebi. Sebe nije oslobadao zahteva koje je postavljao drugima Ustvari, prema sebi je najnemilosrdniji. Ni na jednom mestu se Lenjin lično ne žali, niti vapije kako mu je teško. Sva su pisma prožeta samopregornom hrabrošću. Važno je imati cilj kome se teži, bez obzira na trenutne nedaće i opasnosti.

Skromnost je jedna od osnovnih odlika ovih pisama. Lenjin se nikada ne hvali niti precenjuje svoje mogućnosti, ali je zato uvek spreman da pohvali druge i da istakne njihov uspeh. Jednim pismom on strogo ukorava drugove koji su mu povećali platu kao pretsedniku Saveta narodnih komesara.

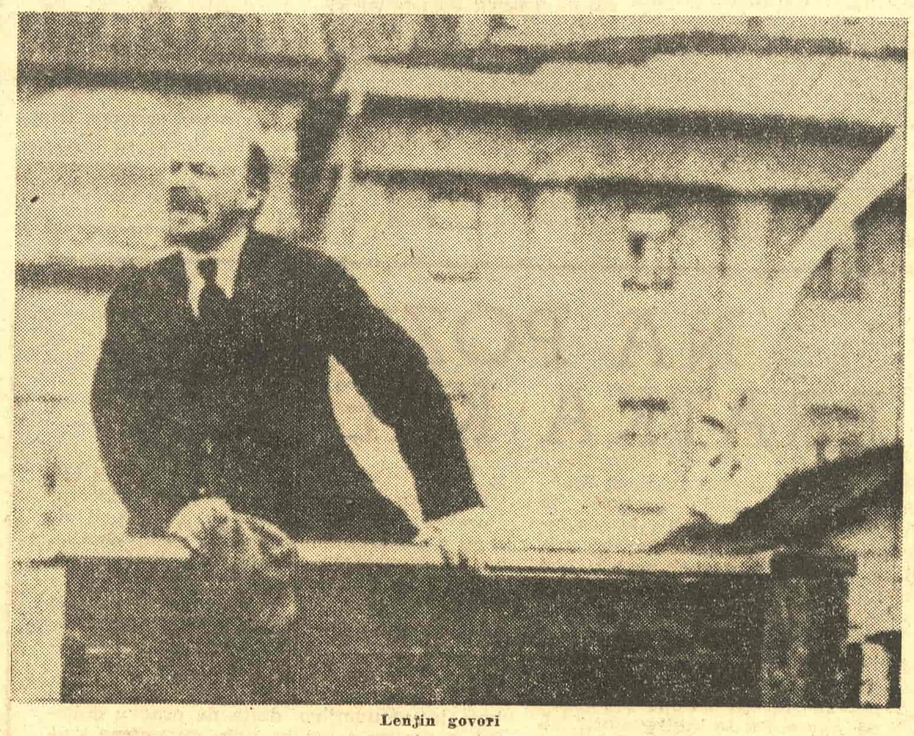

Lenjin govori

Pisma izabrana u knjizi omogućavaju da se prati Lenjinov intelektualni razvitak i njegovo uporno, sistematsko učenje. Takode se može videti kako su postala pojedina Lenjinova dela, što pretstavlja posebnu draž za čitaoce. Pratimo nastajanje ovih dela: »Razvitak kapitalizma u Rusiji«, »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma«, »Renegat Kaucki«, »Materijalizam i empiriokriticizam« i »Filozofske sveske«. Ova dela postala su u jeku političke borbe. Svako od njih jeste Lenjinovo teoretsko rešenje mnogih aktuelnih problema kojima je stalno bio okupiran.

Mnogo neprospavanih i teških noći proveo je Lenjin stvarajući i učeći. Nije se stideo da uči od onih koji su neku stvar znali bolje od njega, isto kao što svoju pomoć nije uskraćivao drugima. Ni zatvor, ni progonstvo u Sibir, ni lutanje po stranim zemljama nisu bili prepreka da studira i piše. Tako je u najžešćoj političkoj borbi izrastao Lenjin revolucionar, ekonomista i filozof. Čitav taj proces može se sagledati iz pisama iznetih u ovoj knjizi.

Posebno mesto zauzimaju pisma koja govore o Lenjinovoj borbi protiv menjševika i revizionista. Lenjin je uviđao kakva opasnost s njihove strane preti radničkom pokretu i revoluciji. Zato je beskompromisno počeo da se politički i teoretski razračunava s njima. To ga je stalo dosta truda i muke, jer je ovde borba bila skoro teža nego protiv neprijatelja koji je otvoreno nastupao. Lenjin nije mogao da trpi licemerje i laž. U jednom pismu iz 1916 god. on piše sa bolom i gorčinom: »To Vam je moja sudbina. Jedna borbena kampanja za drugom — protiv političkih gluposti, gadosti, oportunizma itd.«

To traje od 1893 godine. Kao i mržnja ćifta zbog toga. » Pa neka bude, ja ipak ne bih zamenio tu sudbinu za »mir« s ćiftama«.

Lenjin je cenio Plehanova kao intelektualca i zato mu je bilo teško da s njim raskine. Ali, kada je bio u pitanju radnički pokret, on se nije kolebao. Smelo i samopouzdano raskrstio je sa Plehanovom, ističući neophodnost borbe bez ikakvih ustupaka. Pored Plehanova u Lenjinovoj prepisci pojavljuje se još niz lica s kojima je Lenjin nekada sarađivao, ali, protiv kojih će se kasnije boriti i praktično i teoretski. Svuda provejava žaljenje što se moralo prekinuti sa starim drugovima. No to Lenjinu nije smetalo da zauzme principijelan i dosledan stav. Kada je u pitanju bio radnički pokret i revolucija, onda Lenjin prema neprijateljima nije imao nikakvih obzira. On ističe, na jednom mestu, da više voli i neobrazovanog čoveka, ako je pošten, nego nepoštenog i nesigurnog intelektualca. Od revolucionara je tražio potpuno zalaganje, — bez ostatka.

U knjizi ima nekoliko pisama koja se odnose na državu, rat, naciju i religiju. Lenjin piše o imperijalističkim korenima rata i o internacionalizmu radničkog pokreta. On raskrinkava buržoasku laž o odbrani nacije i nacionalne države. Retko je ko tako iskreno i tako ubedljivo govorio o užasima rata kao što je to činio Lenjin. Tražio je da radnici raznih zemalja ne pucaju jedni na druge.

Sa gorkim potsmehom i izrugivanjem pisao je Lenjin o »bogograditeljstvu« Gorkog i Lunačarskog. Naročito ga je zabolelo zastranjivanje Gorkog. Lenjin se u pismima trudi da velikog pisca ubedi u besmislenost njegovih tvrdnji o bogu.

Slična učenja mnogo su brinula Lenjina, jer je ogromne napore ulagao da bi što jače učvrstio partiske redove. Iz pisama se vidi kako je taj rad bio više nego težak, naročito kada je morao raditi u inostranstvu.

Događaji koji su se desili 1905 godine igraju vidnu ulogu u Lenjinovoj prepisci. Tada je još počela Lenjinova priprema za Oktobar. Njemu je sve jasnije bilo da do revolucije mora doći. Zato se svim snagama bacio na organizovanje partije koja će biti sposobna da sa oružjem u ruci povede narodne mase u borbu protiv veleposednika i kapitalista. Taj rad je trajao godinama i Lenjin ga je izvršavao sa nečuvenom upornošću i istrajnošću.

Po izbijanju Prvog svetskog rata Lenjin počinje još grozničavije da radi, stalno ukazujući na to da sve više sazrevaju uslovi za oružani ustanak. O ustanku je pisao: »Oružani ustanak je najviša forma političke borbe. Za njegov uspeh s gledišta proletarijata, tj. za uspeh proleterskog ustanka, kojim rukovodi socijaldemokratija, a ne nekog drugog, potrebno je široko razvijanje svih strana radničkog pokreta. Zato je sasvim pogrešna ideja, da se zadatak ustanka suprotstavi zadatku rukovođenja sindikalnom borbom«.

Godine 1916 i 1917 razvija Lenjin ogromnu prepisku. Ona pokazuje izvanredno tačnu ocenu situacije i može služiti kao istoriski dokument tadanjih zbivanja. Lenjin stalno upozorava da se sa borbom mora početi što pre, da bi se iskoristio pravi trenutak. On genijalno razmršava komplikovanu političku situaciju tih godina u Rusiji. Ocena Kornilovljevog ustanka je jedan od dokaza za to.

Vrlo su važna i zanimljiva Lenjinova pisma koja se odnose na period posle pobede Oktobra. I ovde se opaža Lenjinova ogromna energija suočena sa novim problemima koji su iskrsli u mladoj Sovjetskoj republici.

»Izabrana pisma« pretstavljaju značajnu i zanimljivu knjigu, koja će popuniti jednu osetnu prazninu naše prevodilačke delatnosti. Treba odati puno priznanje dr Gaji Petroviću koji je napravio odličan izbor pisama i izvrsno ih preveo, dodajući uz njih precizna i pregledna objašnjenja.

p. s. p.

Gete

(Nastavak sa treće strane)

korenovima antičko tle Platona i Aristotela, dok senke njegovih plodova natkriljuju naše vreme, razapeo se kao titan između Spinoze, Selinga, Kanta i Hegela. Što je najvažnije, Geteovo »kantijanstvo« ništa ne smeta progresivnosti njegove misli onde gde je ona politički angažovana. Šta mari što je Gete, zajedno sa Kantom (obojica transcendentalni idealisti), smatrao da je metafizička suština stvari (Ding an sich) nesaznatljiva, dok je dostupna samo njena fenomenološka ljuštura, kad ga to nije ni najmanje omelo da sagleda suštinu dva društvena sistema i da se prema njima progresivno opredeli? Uostalom, ne treba zaboraviti da je Geteovo dijalektičko učenje o spregu polarnosti u izvesnom smislu bliže Kantovom sistemu antinomija nego Hegelovom shvatanju dijalektičkih trijada.

Suvišno bi bilo nabrajati sva Geteova približavanja i udaljavanja od Kanta (etika, estetika). Umesto proste negacije njegovog uticaja na Getea značajnije bi bilo odrediti mu uzroke i obim.

Faust: drama ili ep?

Interesantna su i privlačeća pažnju Lukačeva razmatranja problema forme u FAUSTU. I pored tačnih opservacija, Lukač nije otkrio najdublje svojstvo i najdublju suštinu sadržaja koja je Geteu nametnula ovo dvojno rešenje dramsko - epske forme. Lukačeva tvrdnja o potrebi da se život obuhvati u svoj njegovoj raznolikosti kao i konstatacija da se moderna literatura prožima mešavinom epsko - dramskog, što je sve u osnovi tačno, ne objašnjavaju ipak najdublji smisao Geteove upotrebe dramsko-epskog elementa u FAUSTU. Isuviše u sociološko-političkom aspektu, Lukač je potpuno zanemario »metafizičko«-humani aspekt Geteovog dela. Isuviše u vodama klasične Šilerove i Geteove teorije epa, on nije mogao da vidi pravu i potpunu suštinu epa i epskog kao formalnog oblika.

Jer epika nije samo u fragmentu i samostalnosti delova jedne poetske celine. To je, ustvari, odlika epike u odnosu na dramu posmatrana isključivo sa gledišta unutarnje formalne strukture. Ali to nije ni sve ni najvažnije. Epika je formalni izraz za nedovršenost. Još tačnije i još bliže istini — epika je p o n a v l j a n je. Nikakvo čudo što se svaka narodna epika beskrajno ponavlja i varira u svojim motivima. Smisao i najdublja suština epike i jeste u tom motivskom ponavljanju. Epika je literarni izraz za muzički termin »varijacije na temu«. Ona je ustvari literarna fuga bez kraja i početka. Baš zato što ponavlja motiv, ona nema razdvojnu liniju koju zahteva dramska struktura. Iz toga proizlaze sve ostale osobenosti dramskog i epskog.

Faustova shvatanja, data u plimi i oseci oduševljenja i razočarenja, formalno jedino je mogla da izrazi epska linija motivskog ponavljanja. Kao filosofska tematika, FAUST je bez kraja i konca, on je neprekidna fuga ljudskih uzleta i padova. To što se Faustova drama kao fabula i lični udes završava — to je piščev ustupak građanskom društvu i čitaocima. Sve što je nezavršeno podriva, protestuje, ruši konvencionalne okvire i shvatanja. FAUST kao svetska i ljudska drama nije završen. On je večan kao i sama epika u čijoj je osnovi, po samoj njenoj umetničkoj prirodi, utkana nedovršenost. Ariostov Besni Rolando više je epski nego Homerova Ilijada koja se završava padom Troje. Jelada koja stalno ratuje ne osvajajući Troju i Odisej koji neprekidno luta nikud ne stižući — to je prava epika. Završeci su ustupak novoj sredini.

To što Odisej »stiže« kući ustupak je čitaocima koji su već sazreli za prototip pravog klasičnog romana koji ima svoju određenu i završenu fabulu, svoj početak i kraj: vreme viteškog vikinškog ili ahajskog lutanja prošlo je; dolazi doba sedelačkog života i cvetanje porodične idile u polisu! »Zatvorena« fabula je rezultat i proizvod dva formirana građanska društva: antičkog grčkog i građanskog evropskog, u kome roman evoluira paralelno sa razvitkom društva u pravcu prividne klasne i socijalne konsolidacije: prvi evropski romani morali su biti više epovi negoli romani! Zato je smešno i pogrešno smatrati Geteovog FAUSTA izrazom, formom i tvorevinom zapadnoevropskog duha, koji je građen na dvostrukom »zlatnom« preseku: na antici i na renesansi. FAUST nema nikakve veze sa tim duhom koji traži i realizuje završene forme i shvatanja, jer je FAUST nezavršen kao i njegova epika. Ta FAUSTOVA epska konstrukcija motivskog ponavljanja kome nema kraja, iako fabula kao lični udes faustov ima svoj tragičan završetak, samo je umetnički izraz i simbol za najdublju filosofsku suštinu Geteovog dela, onu koja saopštava najveće istine ne komentarom nego »čistom« formom. Njome je izražena ideja neuništivih ljudskih stremljenja naviše u senci neminovnih razočarenja. Život kao neumorno uzletanje i padanje, kao večita oscilacija između fiktivnog i mogućeg ,između žuđenog i ostvarljivog — to je Geteova poruka njegove epske fuge faustovskog finala.

Zoran Gluščević

IZLOG KNJIGA

JOSIP BARKOVIĆ:

»DOLINA DJETINJSTVA«

(»Društvo književnika Hrvatske«, Zagreb, 1956)

Ova druga i završna knjiga Barkovićevog romana zapravo je nastavak prvog dela, u kome je kao predmet događaja dat život ličkog sela, negde otprilike od 1938 pa do sloma bivše Jugoslavije. Ali ne samo život sela, siromašenje i nadničenje proletarizovanog seljaka, već i spletke političkih borbi između mačekovaca, velikosrba i ustaško-klerikalne struje koja se tu tek tada začinjala. Barković je, besumnje, živo i plastično naslikao taj period vremena, dajući na jednoj širokoj površini likove seoskih političanata i trgovaca, od kojih svaki ima svoju računicu. I, dok se mnogi od njih angažuju u predizbornim okršajima, podzemno ustaško rovarenje hvata svojom mrežom jednog po jednog čovečka i priprema se da u datom trenutku uzme vlast u svoje ruke. Taj dati trenutak bio je napad Nemaca i Italijana na domovinu. Tako je u prvom delu svoga romana Barković razgranao radnju kroz mnoštvo epizoda iz seljačkog života.

Drugi deo romana priča događaje od osnivanja takozvane NDH pa negde do početka 1943 godine, dakle vreme u kome se uspostavila ustaška vlast. Isti akteri iz prvog dela romana pojavljuju se sada i na pozornici drugog dela. Neki od njih besne u svojoj obnevidelosti oživotvorujući svoje namere ubilačkim sretstvima. Između ovih ličnosti svakako se izdvaja reljefno izvajana figura Vida Pavlovića, seoskog beležnika, bivšeg mačekovca koji, progonjen od jugoslovenske žandarmerije, biva prihvaćen u Pavelićevu organizaciju i postaje igračka u rukama njenih političara, njihovo oružje za izvršenje najbestijalnijih zločina, a, na kraju, i jedan od pavelićevskih fanatika. Lik toga seljaka, koji je postao zločinac, nekako je prisutan na svakoj stranici. On se lomi između porodice, čestite po tradiciji, svoga neuspeha i poraza u životu, želje da i on nešto ostvari za »dobro naroda« i situacije u kojoj se trenutno zadesio, a u kojoj mu je poveren zadatak da organizuje vojsku, da sprovede mobilizaciju u svom kraju, i da bespoštedno razračuna sa neprijateljima.

Posmatrana u celini, Barkovićeva »Dolina djetinjstva« pretstavlja značajno delo, za koje se pouzdano može reći da nije od trenutne vrednosti. Ono što roman čini vrednijim od mnogih naših knjiga sa ratnom temom, u prvom redu je činjenica što se Barković nije služio onom »manihejskom« (crnobelom) metodom slikanja, koja je nekim našim književnim delima umanjila njihovu umetničku vrednost.

Temperamentno pripovedanje, interesantno i živo, obilje boja prilikom evokacije slika sredine, psihološki proniciljivo ubličavanje ličnosti, jedar i sočan jezik, — to je kompleks kvaliteta koji Barkovićevom romanu daje vrednost nadprosečnog književnog dometa.

S. Đ.

GRAĐA ZA BIBLIOGRAFIJU JUGOSLOVENSKE PERIODIKE

(Zagreb, Leksikografski zavod, 1955)

Radeći na Bibliografiji članaka, rasprava i književnih priloga Leksikografski zavod je osetio neophodnu potrebu da izradi Bibliografiju jugoslovenske periodike, to je i otpočeo da čini objavljujući ovu Građu, kao drugu svesku svojih Anala, i kao početak ovog obimnog i neophodnog dela.

Zadatak ove Građe je »da posluži kao građa za definitivnu BIBLIOGRAFIJU I CENTRALNI KATALOG JUGOSLOVENSKE PERIODIKE« i »da bude priručnik za sve one koji će se koristiti BIBLIOGRAFIJOM ČLANAKA, RASPRAVA I KNJIŽEVNIH PRILOGA koju izdaje Leksikografski zavod.«

Pri evidentiranju jugoslovenske periodike korišćen je fond 762 javne biblioteke u FNRJ i dosadašnji bibliografski popisi jugoslovenske periodike.

U Građi nije obuhvaćena sva jugoslovenska periodika i svi podaci nisu pouzdani, što i redakcija napominje i moli stručna lica da upozore na sve nedostatke koje primete, što će se koristiti za definitivnu izradu Bibliografije i Centralnog kataloga jugoslovenske periodike.

Građa je rađena po istim teritorijalnim i jezičkim principima po kojima i Bibliografija članaka, rasprava i književnih priloga koja i ekscerpira periodiku na osnovu ovoga popisa jugoslovenske periodike.

Broj popisanih periodičnih publikacija do 1945 kreće se preko 10.000 brojeva naslova, što je vrlo impozantna cifra koja odražava kulturne napore prošlih generacija naših naroda.

U GRAĐI je posebno objavljen i popis partizanske štampe (štampa NOB-e, partiska i frontovska štampa), koji je do sada najobimniji ove vrste.

Pored naslova periodike označene su biblioteke koje imaju prvo godište i signature te biblioteke čime je delimično dat i Centralni katalog jugoslovenske periodike. Tako će korisnik Bibliografije, članaka, rasprava i književnih priloga znati u kojoj biblioteci može naći traženi napis iz Bibliografije članaka, rasprava i književnih priloga (potpune podatke tek po izlasku definitivne Bibliografije i Centralnog kataloga jugoslovenske periodike). Fond jugoslovenske periodike, koji nijedna biblioteka nema u potpunosti, tek će onda sasvim biti pristupačan javnosti i moći da se koristi pošto i neke manje biblioteke imaju vrlo retke primerke periodične štampe.

Z. D. P.

„JUBAV PJESNIKA"

(»Lukos«, Zagreb, 1956)

Ova mala antologija hrvatske ljubavne poezije skupila je u jednu žižu, na stotinak stranica, sve pesnike koji su se tom vrstom poetskog stvaralaštva bavili, od Šiška Menčetića do Antuna Šoljana. Raspon, kao što se vidi, širok punih 500 godina. Smelost mnogostruka i očigledna: smelost u samom pravljenju jedne ovakve antologije, smelost i poslovna dovitljivost jedne akcije koja se graniči sa pasionarnim kolekcionarstvom; smelost u onako nepoštednom unošenju pesama od pesnika najmlađe generacije, još uvek nepotvrđenih i vremenski neproverenih, bez obzira na njihove, nejednake inače, darovitosti. Poslovna efektnost i originalnost namere... Koji je od ta dva motiva preovladao kod Krste Špoljara, sastavljača ovog izbora, ne bismo sa sigurnošću mogli utvrditi; no svakako je vrlo jasno da smo dobili knjigu koja pretstavlja pokušaj zbiranja i grupisanja poezije pisane na jednu od najčešćih pesničkih tema od najstarijih vremena do danas.

Pa opet, ostaje pitanje: zašto je napravljena ova antologija? Ko se to setio da specijalizira, da sistematiše poglavito erotično stvaralaštvo? Da li je »Lukos«-ov izbor najbolji presek te vrste hrvatske poezije? Na mnoga od ovih pitanja sastavljač Špoljar je odgovorio polovično i polusigurno. Ostaje jedno: ova antologija poslužiće popularisanju jednog poetskog blaga među čitalačkim masama, biće jedna od mnogobrojnih pesmarica o čijoj strukturi čitalac nikada i ne razmišlja. Njen izgled odaje utisak prebrzo obavljenog posla. Zar bi se, inače, moglo desiti da Slamnig bude zastupljen sa 50 a Kaštelan sa 8 stihova, da se od Šoljana uzmu 40 a od Krkleca 20 stihova, da Tin ne bude pretstavljen čuvenijim i lepšim pesmama (Soneti za Doru Remebor, naprimer), i tako dalje, i tako dalje.

Interesantan, dakle, i poluuspeo pokušaj.

I još jedan od različitih načina da se zainteresovanijim, novim i svežim putevima pesma u vremenu približi i preporuči čitaocima.

M. D.

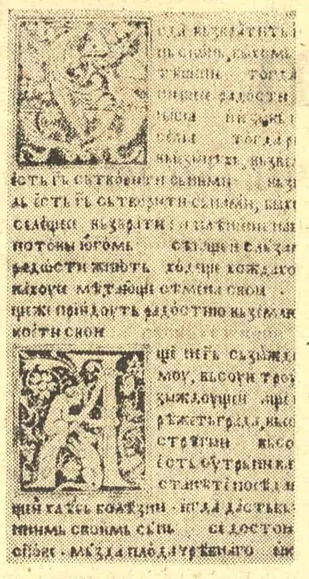

EDIT TÓMA:

»JOVANKA ORLEANKA«

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1956)

O francuskoj nacionalnoj heroini Žan d'Ark kružilo je i kruži bezbroj legendi, priča nepoznatog izvorišta i neverovatne sadržine. Njeni junački svodobilački podvizi, nadahnuti i nesvakodnevni u svojoj snažnoj duhovnosti, zaogrtani su u velove tajanstvenosti i mističnosti, od različitih verskih sekti različito tumačeni. Prvo netačno tumačenje je učinila ondašnja crkva, koja je ovu prodohovljenu i nadahnutu devojku proglasila za vešticu. Smisao ove knjige napredne francuske spisateljice Edit Toma je baš u tom novom, trezvenom prilaženju toj toliko puta obrađivanoj temi. Edit Toma veoma poštuje genijalnost i izuzetne intelektualne sposobnosti devojke iz Orleana. Njena napredna orijentisanost, uz dvostruku, duboku odanost i privrženost temi (privrženost temi kao fenomenu nacionalnog čuvstva i privrženost temi žene koja se bori, koja rukovodi i vodi i koja, u jednom starom veku, pokazuje snage i sposobnosti jednake muškim) čine ovu knjigu više nego dragocenom.

U prvom delu knjige Edit Toma izučenim, veštim novinarskim potezima preslikava sijaset događaja i doživljaja mlade devojke iz naroda koja je na svoja pleća preuzela breme nacionalnog spasenja, a kroz svoja usta progovorila u ime viših sila, za očuvanje nezavisnosti, monolitnosti i slobode jedne iznutra i spolja nagrižene države. Tu je Edit Toma vešto i iznijansirano izatkala panoramu, dogradila mozaik burnih dana, mozaik jednog vremena koje je tu devojku, nezapaženu i do juče neznatnu, moglo da izbaci na površinu i da kroz nju i o njoj ispiše jednu od najpoetičnijih, najuzasnijih i najlepših stranica francuske istorije. Analitički prodorno i sa stavom upućenog poznavaoca društvenih kretanja i zbivanja iz prohujalih vremena govori Edit Toma o mraku i paklu srednjevekovnih religija, koje su što iz surevnjivosti a što iz straha, i oterale Jovanku Orleanku na lomaču. Ta analitička kritika naročito je nemilosrdna u drugom delu knjige, esejistički intoniranom, koji se zove »Od legende do mita«.

Obilje interesantnih podataka, uzimanih sa pravog mesta i vešto komponovanih čine ovu knjigu primamljivom i zabavnom za čitanje.

M. D.

RADOVAN BLAGOJEVIĆ:

»ČOVEKOVA DOLINA«

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1956)

Ima u ovim novim Blagojevićevim pesmama jedan prizvuk nekakve inferiornosti pred etičkim i umetničkim zahtevima našeg vremena, inferiornosti pred samim tim imperativom da se svako osećanje, svak kompleks, pa i ljubav prema ženi i ljubav prema domovini, izrazi složenije, potpunije, istinitije, dakle. Za takvu vrstu pevanja, za kontrapunktiranje polifonih zvukova, Blagojević, shodno korenju i boji svojih sklonosti prema poeziji, nije predodređen. Otuda ta inferiornost, ukoliko jasnije izražena utoliko gorča i čitaocu otužnija. Nemoć, bez klica ikakvog rađanja, ovde je postala slučaj dostojan više sažaljenja a manje umetničkog uživanja.

O, domovini niko ni reči
jer nije u modi.
Ja sam zato i raspet
na krstu nevidljivom
kao prvi nemoderni.

Pesnikov bunt u podužoj pesmi »Raščovečeni« nema snage da natkrili ta sitna egzistencijalna jadanja i da se, na ovom terenu, obznani svom vrlinom poetskog krika jednog Majakovskog. Zato je i tamo, kao i svuda u Blagojevićevim pesmama, u prvom planu istaknuto zapomaganje jednog ucveljenog bića što je toliko daleko od Vladimirove borbene samouverenosti na koga se naš pesnik, inače, tako često poziva. A neukusnosti i poetske nemoćnosti poput navedenih pet stihova nimalo nisu retke u većem broju Blagojevićevih pesama.

Petšest lirskih pesama su nešto lepši i svetliji trenuci ove knjige: nastavljajući jednom otpevane »Mrtve golubove«, oni i dalje produžuju poetsku evokaciju očeve smrti iz prvih dana borbe za oslobođenje. Naracija iz tih pesama je iskrena i može da nađe put do jednog dela naše osećajne skale.

M. Đ.

VERA ILIĆ SKURLIĆ:

»POSLEDNJA SUZA MOJE MAJKE«

(»Društvo književnika Hrvatske«, Zagreb, 1956)

Opet jedna mala, skromna, svakidašnja knjižica proze. Mala i po zahvatu, po prodoru u tematiku, po formatu, a i po spisateljskoj potenciji. Ali knjižica ispričana iskreno, spontano, prosto. Novela čiju osnovicu čine uspomene na dane mladosti, uspomene na Dalmaciju, na tužne i puste primorske gradove. Samo je jedan vetar dovoljan da digne zavesu sa te prošlosti, i da poteče priča, ovakva kakva jeste: jednostavna, bez zapleta, iskidana... Ima tu nekog sentimentalnog poetskog poriva, želja za ispovedanjem, za otkrivanjem svoga srca vrlo je vidna, književne pretenzije su dovoljno potisnute da bismo mogli govoriti o promašaju. Izvesne prozne liričnosti i trepetavosti mogu da nas uzbude, da nas se jače taknu, da nas potstaknu na saosećanja, na razumevanje. Jer, ovi listovi istrgnuti iz hronike o prostom, svakodnevnom i plemenitom životu jedne žene samom svojom građom nose nešto od onoga što nas se mora duboko dojmiti, više profanim putevima a manje putevima umetničkog posredovanja. Nije to, ponavljamo, knjiga koja u ovom momentu znači nešto više od jednog ispovednog trenutka njenog pisca. S druge strane, njena jednostavnost i iskrenost će uvek naći put do jednog, ne tako malobrojnog, dela čitalačke publike.

M. Đ.

BRAĆA BRKAN I BORO PAVLOVIĆ:

»FOTOGRAFIJE«

(»Glas Zadra«, Zadar, 1956)

Umetnička fotografija je sa razvojem tehnike poslednjih godina znatno koraknula napred. Zadrani Zvonimir i Ante Brkan, vredni i interesantni majstori fotografije, objavljuju u ovoj knjizi preko četrdeset fotografija čija je podloga koliko realistička toliko i umetnička. Ponajviše su to teme iz dalmatinskog života, detalji primorskog podneblja, fascinantni i u optičkom i u sadržajnom pogledu. Ante Brkan ubedljivo je snažniji: sa više prave umetničke zainteresovanosti, sa sklonošću ka simbolizaciji poezije i života, dok Zvonmir Brkan prebacuje celo težište na tehničku stranu, ostajući kod svagdašnih motiva. Vrednosti njihovih fotografija odavno su iza sebe ostavile svaki lokalni kriterijum: mnogobrojne nagrade i priznanja na izložbama u našoj zemlji i inostranstvu najbolje govore o lepoj visini do koje su ova dva zadarska majstora došla.

Fino opremljeni album njihovih fotografija propratio je stihovima zagrebački pesnik Boro Pavlović. Takva koprodukcija na strani nije retka, mada kod nas ima draži noviteta. Stihovi kojima je on propratio ove fotografije uglavnom su lepi u spoju sa njima pojačavaju homogenost užitka. Gde je snaga umetničke fotografije veća, stihovi su bolji. I obratno.

M. Đ.

Sudbina pripovetke

Zamolite u knjižari da vam pokažu desetak najnovijih izdanja beletrističkih dela — i uverićete se da preovladuju obimnije knjige, od trista i više stranica svaka. Usto, one mahom sadrže po jedno delo. Tu pojavu nazvao je nedavno Novak Simić, govoreći o izdavanju prevodne literature, idolatrijom romana (»Politika« od 25 maja).

Naravno, u izdavanju prevoda značajnih romana — ukoliko je reč o dobrim prevodima — ne samo što nema ničega rđavog, već je ono neophodno i korisno. Ali nije ni najmanje potrebno, naprimer, da u kratkom razmaku dva izdavačka preduzeća — jedno zagrebačko i jedno sarajevsko — pruže čitaocima prevode romana Lajoša Zilahija »Samrtno proleće« i »Voda nosi nešto«. I to u uslovima krajnje preopterećenosti štamparija...

Sem komercijalnog interesa, opredeljenje prvenstveno za obimniju knjigu (ili barem za knjigu na čijoj će naslovnoj strani stajati reč »roman«, nezavisno od broja štampanih tabaka) ima i još jedan razlog. A to je opadanje interesovanja za pripovetku i priču u izdavačkim kućama, gde se katkad može čuti da se tako orijentiše današnji čitalac, da je roman danas najomiljeniji, da zbirke kratkih pripovednih tekstova prolaze slabije nego roman, itd. I što je glavno, ovo tvrđenje proširuje se i na ostvarenja domaće književnosti.

Afirmacija romana u našoj literaturi neosporna je; i upravo ona umnogome daje svoj pečat onome što je postignuto tokom poslednjih pet godina. Ma koliko da su nepodudarna mišljenja o nivou vrednosti ovog ili onog domaćeg romana objavljenog u tom periodu, roman je zauzeo veoma istaknuto mesto i postao područje na kome su došli do izražaja nekoliki pisci, dotle nepoznati kao romansijeri. Ali po čemu, po kojoj to logici i po kakvim shvatanjima roman, s pravom zauzevši mesto koje mu pripada kao rodu umetničke proze važnom po velikim tematskim i izražajnim mogućnostima, treba da oduzme jedan deo mesta pripoveci i priči?

Prirodno je, jedino opravdano i jedino održivo shvatanje da je ulaskom romana u našu današnju književnost njeno područje znatno prošireno i da je književnost obogaćena. Vezivati novi život domaćeg romana, život novog romana za ma kakve »perspektive« zanemarivanja pripovetke i priče znači meriti literaturu merilom koje je izvan njenog duha i stvarnih potreba. Ako je jedna grana dala obilan rod, ne mora druga podbaciti (ili čak zakržljati).

Doduše, u području domaće pripovetke i priče stanje nije ni izdaleka takvo da bi već trebalo davati znake za uzbunu, ali nije na odmet da se, makar u kratkom osvrtu, progovori o jednom pogrešnom shvatanju koje uporno traži za sebe utočište i ponegde da nađe. U vezi s tim nameću se pitanja:

Može li se takav stav pravdati ma i jednim zaista ozbiljnim razlogom, a napose pozivanjem na čitaočevo opredeljenje i ukus?

Doprinosi li takav stav onoj neophodnoj, veoma važnoj povezanosti između književnosti i književnog života na jednoj strani — i izdavačke delatnosti na drugoj?

Mogu li se iz komercijalnog uspeha mnogih obimnih izdanja izvlačiti zaključci koji, u praksi pojedinih izdavača, vode postepenom potiskivanju pripovetke i priče na sporedniji plan?

Da nije »idolatrija romana« u izdavačkoj delatnosti već donekle otežala domaćim pripovedačima dodir s čitalačkom publikom?

Da nije ona unela i izvesne disproporcije i u izdavanje prevoda? Da nije u nekim izdavačkim preduzećima strani roman — polušund omiljeniji nego zbirka dobrih ili barem znatno boljih pripovedaka?

O tim pitanjima — i odgovorima — trebalo bi razmisliti. A u isti mah mogło bi se razmisliti o nečem veoma bliskom ovoj temi. Kako bi bilo da jedno od naših izdavačkih preduzeća pokrene stalnu ediciju pripovedaka i priča, ediciju čije bi se knjige pojavljivale, recimo, jednom mesečno i donosile, naizmenično, dela naših i stranih pisaca, savremenih i starijih... To bi mogle da budu knjige od šest do osam štampanih tabaka svaka. Knjiga bi sadržala jednu ili dve veće pripovetke ili nekoliko kraćih priča (istog autora). U vidu predgovora ili pogovora knjige bi obuhvatile i sažete članke o starijim domaćim piscima čiji su tekstovi štampani u tim knjigama. Štaviše, možda bi bilo dobro davati predgovore, odnosno pogovore i o našim savremenim pripovedačima, s naročitim osvrtom na dela odabrana za ovu ediciju.

Suvišno je naročito naglašavati da bi izbor predvodnih pripovedaka i priča za ediciju morao da bude zasnovan na strogom kriteriju. Ali nije dovoljno izabrati dobar tekst za prevođenje. Jer, dobra pripovetka plus rđav prevodilac daje minus, a takvi prevodioci još posluju, i to uporno, mada u relativno skromnom broju. Vrata ove edicije trebalo bi da budu zatvorena za prevodioce koji vrtoglavom brzinom, ravnodušno, sa slabim razumevanjem književne materije, diktiraju prevod »pravo u mašinu«, za ličnosti spremne da prevode i s jezikâ u kojima se slabo snalaze, za one što, uz spasonosnu pomoć rečnika, prilagođavaju izraz originala svome izrazu. (Uostalom, ovo se odnosi ne samo na ediciju koja još ne postoji, već i na neke postojeće). Urednici edicije svakako bi štampali dobre stare prevode, ali ne i one koji bi, i uz marljivu redakciju, ličili na ispeglano i doterano odelo, izvučeno iz ormana posle više godina i, što je glavno, slabo sašiveno. (Uostalom, ovo se odnosi ne samo... itd.).

Oprema edicije? Sasvim skromna i jednostavna. Nepretenciozna. Ozbiljna oprema knjige koja ne polaže na upadljivo šarenilo korica, ali hoće da izgleda kao knjiga-sabesednik, kao pouzdan vodič kroz značajne sadržaje, kao prijatelj što se nikad ne razmeće i ne nameće. Takvoj knjizi pripovedaka ili priča čitalac će naći mesto u svojoj biblioteci, i pored onog tvrđenja da čitaoci pretežno traže roman... Dobro vođena, ovakva edicija pokazala bi i dokazala da ne samo za roman, već i za pripovetku i priču ima dovoljno mesta kako u izdavačkoj delatnosti, tako i u području čitaočevog interesovanja.

Lav Zaharov

DNEVNIK

NA POZIV BRATKA KREFTA

»Književne novine«, br. 19 od 8 jula 1956 g. donele su na 6 i 7 strani razgovor svog ljubljanskog dopisnika sa istaknutim slovenačkim književnikom i pozorišnim radnikom dr. Bratkom Kreftom, autorom niza uspelih drama i pripovedaka, povodom objavljivanja njegovih »Portreta« koje je ovih dana izdala Cankareva založba u Ljubljani. Mada smo o ovoj zanimljivoj zbirci eseja, koja u slovenačkoj književnosti znači krupan prilog prilično oskudnoj esejistici, nameravali govoriti opširnije zbog njene vrednosti, posle objavljenog razgovora, koji je, uglavnom, sublimirao najvažnije karakteristike knjige, ne bismo se na ovom mestu više osvrtali na nju kad nam ne bi zapela za oko jedna vrlo zanimljiva činjenica za koju smatramo da ima širi jugoslovenski značaj i okvir, a koja u pomenutom razgovoru nije bila podvučena. Pošto »Književne novine« smatramo najpodesnijim i najpozvanijim forumom za ocenu ovakve stvari, značajne s opštejugoslovenskog gledišta, iznosimo pred čitaoce čitavu stvar. A ta stvar se sastoji u jednom Kreftovom upola protestu a upola apelu, upućenom čitavoj jugoslovenskoj kulturnoj javnosti, kojim on završava svoj esej o Jovanu Jovanoviću Zmaju.

Kao što je ranije napomenuto Kreftovi »Portreti« obuhvataju njegove eseje o Primožu Trubaru, Miroslavu Krleži, Puškinu, Gončarevu, Turgenjevu, Ostrovskom, Čehovu, Gorkom, Tolstoju, Šolohovu, Zoli i o Zmaju. Svi ovi eseji napisani su na osnovu dubokog poznavanja ne samo života i rada pomenutih pisaca nego i prilika koje su uticale na njihov rad, shvaćenih na osnovu minucioznog i širokog poznavanja konstruktivne marksističke kritike. Napisani su lepim i razumljivim stilom koji je kod Slovenaca negovao jedino pok. dr. Ivan Prijatelj i docnije Josip Vidmar. Istim načinom pisan je i esej o Zmaju, koji je napisan prilikom Zmajeve proslave u Novom Sadu na kojoj je Kreft učestvovao kao delegat. To je nesumnjivo, najopsežniji i najtoplije napisan prikaz života i rada jednog srpskog pesnika kod Slovenaca uopšte. Kao zaključak ovog eseja od 31 strane, Kreft donosi i »Epilog iz dnevnika...«, gde između ostalog iznosi i ovo:

... »Jutros sam se setio govora i članaka koje sam čitao prilikom proslave. Izgleda mi da su poneke slavopojke bile preterane. Ne pate li od toga sve naše književnosti? Nije li već vreme da neko, mirno i trezveno sede za sto i ponovo pretrese sve u jugoslovenskoj književnosti i međusobno uporedi? Ovde-onde mi ogi tvrdi da mu je mnogo bliža književnost drugih zapadnoevropskih naroda i da bi o njoj lakše izrazio svoje mišljenje. Slične izjave sam pogdegde čuo i u Beogradu i u Zagrebu. Nisu li to još uvek carsko-kraljevske austrougarske prošlosti i prilika u kraljevini Jugoslaviji? U svome Dnevniku Krleža je napisao da je Prešernova »Zdravica«, kojom se mi toliko ponosimo, bidemajerska. Je li to tačna?

Na našim univerzitetima predaje se svetska uporedna književnost. A kad će neko da počne sa jugoslovenskom uporednom književnošću? Njegoš—Prešern—Kranjčević. Gregorčić—Jovanović—Harambašić. Slovenačka, hrvatska i srpska Moderna. Aškerc i Jovanović kao epičari i slobodoumni pesnici. I tako dalje. Nije pitanje ko je veći, Njegoš ili Prešern, već pitanje: šta smo i šta nismo. Prošle godine je Jugoslovenska akademija u Zagrebu objavila dve knjige Vrazovih slovenačkih pesama. Pa ko je kod nas pisao o tome, izuzev urednika Slodnjaka Borka? Zar je toliko teško priznati da je Vraz ipak bio i slovenački pesnik, bolji od svih Čebeličara, i uzev Prešerna? I inače, koliko je dosad pisano o posleratnim izdanjima naših klasika, u koja su urednici uložili toliko truda i napora i koja donose dosta novog? Otkud ta tupost i mrtvilo? Da li, odista, prošlost nije ništa, a sadašnjost je sve? I u čemu je, zbilja ta sadašnjost? Zašto nam rađa toliko apstraktno i skolastičko teorisanje?«

To je značajna opomena dr. Krefta koja je, nesumnjivo, došla na osnovu dubokih poznavanja prilika naše savremene kulture. Istina, slični glasovi su se čuli i ranije, ali nikad nisu bili ovako smelo i konstruktivno formulisani. Kao dobar marksist, Kreft je, sigurno, osetio momenat kad treba ustati protiv navedenih anomalija u našem kulturnom životu. Jer, zaista, kod nas se još uvek stvari gledaju iz uske perspektive međusobnog nakomičenja ko je od naših stvaralaca u prošlosti veći, a ko manji. Dovoljno je pogledati programe književnosti u gimnazijama naših republika, pa odmah uvideti da je dr. Kreft imao pravo. Zar nije žalosno da danas, u doba punog razmaha socijalizma, kod nas nalazilo takve ljude koji punu vrednost jednog Marina Držića shvataju tek posle oduševljene kritike koju su o njemu izrekli pozorišni kritičari u Beču? I nije li vreme da se prekine s praksom da sa naših univerziteta izlaze samo srbisti, hrvatisti i slovenisti, umesto istinskih slavista koji bi našoj omladini pružili ono što su naši narodi najbolje dali, umesto da pabirče imena problematične vrednosti da bi njima nadoknadila kvalitet književnosti svoga naroda.

Dr. M. Rakočević

Sartr sa gđom Bovoar u bašti Saveza književnika sa beogradskim književnicima

ESEJISTIKA

Iskustvo Henri Džejmsa

Povodom knjige H. Džejmsa »Ambasadori«

Misliti bez prekida na neku drugu stvar, užas je.

(Džejms)

Svet, čiji je Džejms tvorac, nije moguće u obliku kakav je kod njega pronaći na nekom drugom mestu. To je jedan veoma pristojan svet, nedostaci bilo koje vrste spoljnih strana stvari ne dolaze niujednom trenutku u pitanje, sve je tu u najpotpunijem redu. Tek nešto više no što je to uopšte moguće. Zadržavajući u pameti ono što sam imao nameru da kažem, čini mi se da je moguće reći pre toga o ovom svetu još ovoliko: to je neka grupacija ljudi gotovo idealnih po jednoj vrsti totalnog otsustva predrasuda. Reči koje ove ličnosti izgovaraju zato i nisu reči što bi mogle da se čuju na nekoj drugoj strani. Reči su to potpune moći da se prime bez trunke rezerve, kako bi osnovni ton pripovedanja mogao nesmetano da se odvija dalje. Ničega nema što bi bilo u stanju da omete razvoj nekog dijaloga kod Henri Džejmsa. To već u početku obavija čitaoca pouzdanjem u nemogućnost bilo kakvog skretanja, pa se ovaj oseća kao putnik na nekom sigurnom, udobnom, bezopasnom i dugom putovanju. I evo, kako misao koju sam (sasvim izvan načina pisca o kome je reč), gotovo zaboravio ovim malim otstupanjem, kako to što sam hteo odmah da kažem pronalazi svoje pravo mesto. Mesto koje bi se ticalo načina na koji Džejms pravi osnovni korak u svom stvaralaštvu i koji ga od života **odvodi** literaturi. Upravo se ovde nalazi pravi razlog da se poveruje namerama ovog pisca; njegova strogost u ispuštanju svih nebitnih veza, koje pretrpavaju život, i na drugoj strani, zadržavanje osnovnih, suštinskih događaja, pokreta, glasova i predmeta, koji mogu na taj način da sačine jednu knjigu koja ne bi umela tačno da reprodukuje svaki trenutak onoga čime je ispunjeno čovekovo trajanje, ali koja je upravo iz ovog razloga u stanju da pokaže čovekov život. Radi se dakle o jednom poslu odabiranja. Samo manje raspoloženi sudija mogao bi ovu reč da zameni značenjem pojma sterilizacije.

Stvari kod Henri Džejmsa postavljene su u tom smislu da se veoma dugo činjenice, lica i predmeti gomilaju oko jednog saznanja ili definicije, oko jednostavne odredbe svedene možda na pitanje **Šta je to sada što se ovde dešava**, da bi u nekom naoko slučajnom i veoma nenametljivom dijalogu bilo rečeno upravo to čime je u jednoj aktivnoj, napregnutoj radnji bilo ispunjeno čitavo prethodno vreme. Prilično dugo čitalac se nalazi u stanju neke veoma precizne i, reklo bi se već sasvim vidovite pripreme, biva svedokom finih aluzija i reskih, duhovitih obrta bez pravih poenti, da bi u nekom trenutku, ne naročito očekivanom, saznao upravo osnovne i ključne činjenice zbog kojih je ceo prethodni put bio pređen. Saznao bi u nekom naizgled šapatu ili rečenici izgovorenoj kao u vetar, kako je ono što opravdava sva prethodna ulaženja u radnje, prisustvovanja kakvom prijemu ili melanholično ispijanje čajeva, kako se suština događaja polarizuje oko činjenice da gospodin Streter ima neku određenu misiju u pogledu vraćanja gospodina Čadvika Njusama njegovoj majci, oko toga kako se ove akreditive izneveravaju ili oko sasvim poražavajuće istine o želji dvoje ljubavnika da svoga prijatelja i gotovo dobrotvora ispuste iz vida na nekoj reci.

Princip jedan, dakle, da se iz velikog spleta aluzija, trenutno pojavi kao predmet, zalutao u telu, pod kožom i pod dejstvom magneta, pravo, precizno objašnjenje. Ali ovo već vodi jednom sasvim novom pitanju.

Moguće je da se i pored jedne uzgredne napomene, insistiranjem na količini predmeta, kojima se na neki način zatrpava osnovni pravac kretanja, Henri Džejms učini piscem mogućih udaljavanja od stvari koje je hteo reći. A on je upravo suprotno. Kod Džejmsa zapanjuje na prvom mestu upornost, kojom on ostvaruje svoju prvobitnu nameru. Prilježnoću kojom je on u stanju da rešava osnovnu ideju, sistematičnošću u dovođenju njenom do punih razrešenja mogao je svakako biti zadovoljan i onaj pisac koji je ovaj strogi zahtev i uputio.

Sve ostalo, izvan osnovnih namera, što su ih ličnosti ove knjige imale da sprovedu, ono čime nije bilo zahvaćeno mudro, tiho i nezaustavno odmotavanje nekih događaja čisto unutrašnjih, ideja koje su čekale svoje dovođenje do kraja, misija i zadataka, u iščekivanju da budu ispunjeni sa najvećom tačnošću ili iznevereni nekom verom ljupkosti u promeni posmatranja čitave situacije; sve ono dakle što pod normalnim uslovima u razgovorima bez predostrožnosti nazivamo životom, pa znači i ono, čime je bio ispunjen naj veći broj starih, dobrih i značajnih knjiga, ovde gotovo nedostaje. Gotovo, što znači da ih, ovih elemenata, knjiga poseduje u malim količinama, a ovo opet, u ovom trenutku, sa mesta čitaoca pažljivog i spremnog na sve promene, znači da ih ima sasvim dovoljno kako bi bili primećeni. Promene godišnjih doba, prelazak iz jedne odaje u drugu, sedanje na neku klupu, osluškivanje kiše ili slučajno bačeni pogled neke od ličnosti na kakav predmet ili sliku na zidu; svi ovi spoljni elementi, što su u mnogome činili literaturu i knjige u ranijim vremenima, ovde su bivali unošeni nekom vrstom prefinjene mere, u ubačenim rečenicama, i kao nešto na šta nije potrebno obratiti gotovo nikakvu pažnju da bi se dobio efekat potpuno suprotan: dok smo u sebi osluškivali neku od finih misli Streterovih, kakav dijalog njegov sa zagonetnom Marijom Gostri ili bili prisutni onom neverovatnom skladu između gospođe Vijon i Čadvika Njusama, mi smo, vanrednom intervencijom onih kratkih obaveštenja ipak bili veoma svesni njihovog sedenja na nekoj klupi, padanja kiše u vremenu ovog razgovora ili postojanju kakve vaze u njihovoj blizini.

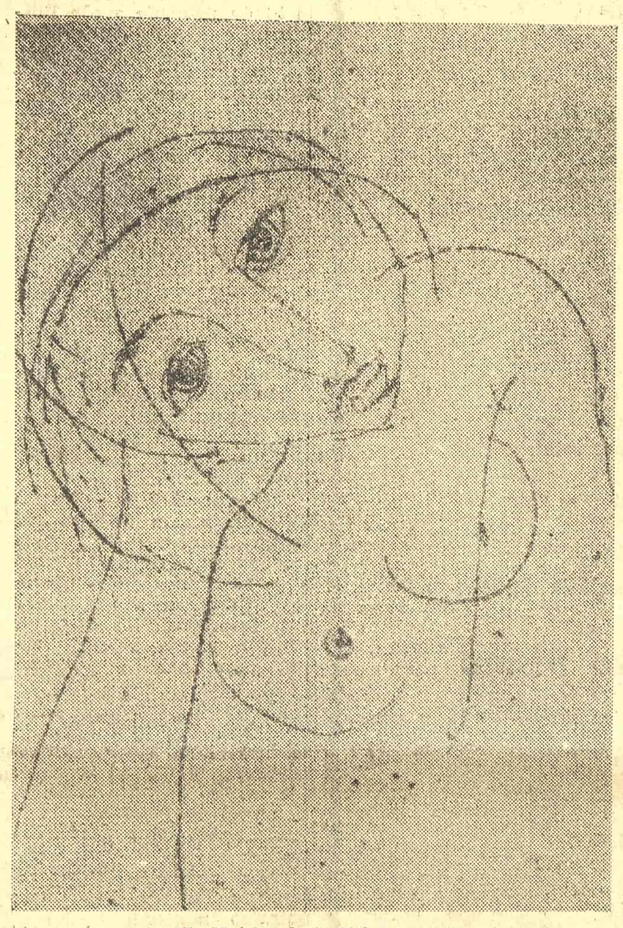

Z. Majchrzak (Poljska): Crtež

Ima ovaj pisac nekoliko osobina, koje bi se veoma uslovno i merilima literature, kakvoj je on odlučno okrenuo leđa, osobina, koje bi iz ovakvog ugla bilo moguće označiti nedostacima. Bez stvarne potrebe za opaskama ove vrste i sa tek nešto objektivnijim kriterijumom no obično, moguće mi je napomenuti kako je neko sasvim u stanju da primeti da ton, kojim Džejmsove ličnosti saobraćaju između sebe nije ton razgovora, što se vodi u bilo kakvoj odaji na ovoj zemlji, i da je to više ona vrsta vešto pripremljenih naizmeničnih rečenica, koje čine pozorišni dijalog, namenjen nekom trećem licu koje sluša. Ovde, koje čita. Možda bi bilo izlišno tražiti u svetu koga poznajemo i ono drugo otstupanje Džejmsovo, što se sastoji u tome da svaka ličnost preterano poseduje moć uzdržavanja i tako strpljivo čeka kako bi i na nju došao red da sazna određene, njoj potrebne stvari. Ovo malo namernog tajanstva oko predmeta, koji se stidljivo i pomalo nastrano otkriva deo po deo, naravno nije moguće naći u životu kome prisustvujemo, ali u toliko pre može postojati u jednoj izvanrednoj knjizi.

Možda bi bilo potrebno da se razmatranja povodom ovog dela, ispunjenog umnogome čednim diskusijama oko niza neodređenih ili bledo formulisanih stvari, ali sa uvek jasnim oštrim i gotovo bolnim osnovnim zadatkom u svesti svakog od aktera, da se ovo beleženje tek nekih i možda ne najistaknutijih problema, završi obrazloženjem one izreke, istrgnute iz jednog dijaloga i tako možda iskrivljene, a koja stoji na prvoj strani ovih opaski, odmah ispod naslova.

Moguće je reći da druga stvar, ona osnovna ,glavna, određujuća, postoji na svakoj stranici ove racionalno pisane a ipak obimne knjige. Ali je isto tako neminovno reći da je Henri Džejms užas, što je izazivala stalna pomisao na tu drugu stvar, umeo izuzetno da iskoristi. Ne izlazeći iz reda stvari, koje mogu biti od koristi, užas taj, moguće je da će pomoći i čitaocu ove knjige.

Bora Ćosić

Heraklit i Šar

★ ŽORŽ MUNEN:

Odlomak poglavlja o poeziji iz dela »Da li ste čitali Šara?«

POZNATA je pažnja sa kojom se nadrealizam o braća grčkoj filosofiji. Otuda će se najbolje razume ti kult koji podržava i Rene Šar prema njoj.

Ostavimo po strani očevid nu činjenicu — i nikako spo rednu o upadljivoj sličnosti između Heraklita i Rene Šara. Način kako Leon Roben definiše Heraklitovo delo (To je, kaže, zbirka eforizama u prozi, čiji je jezik slikovit i bogat antitezama, često dvosmislen doneo Heraklitu već poslovični nadimak: mračni. Taj proročki stil odgovara čoveku koji ima energičnu savest, i čak suviše jaku savest svoje superiorne ličnosti. Ne osporno je da često sažetost formulisanja i sjaj slika daje mislima svu njemu izrazitost, itd...); ovaj način, rekoh, mogao bi potpuno tačno odgovarati književnom opisu nekih Šarovih pesama. Ostavimo začas po strani i fakat da se Šar prilikom čitanja Heraklita oduševljava konkretnim utiskom **zbivanja,** — koji ne postoji u tolikom ste penu ni kod jednog od njego vih drugova nadrealista. Ispi tajmo ovde samo slavno pita nje heraklitizma, o istovetnosti kontradiktornog. Jedna veoma poznata rečenica Bre tona fiksiraće na ovoj tački ono što su nadrealisti uzeli od našeg mudraca iz Efesa. »Sve vodi na misao, piše Bre ton, da postoji jedan trenutak u mišljenju kada život i smrt, stvarno i izmišljeno, prošlost i budućnost, gore i dole prestaju da budu protivurečni. Dakle, uzaludno je tražiti u aktivnosti nadrealista jednu drugu pobudu osim želje da odrede ovaj trenutak.«

U ovim rečima potvrđuje se neprekidnost nadrealističke sumnje u reč saznanje. Harmonija suprotnosti je za Heraklita jedna operacija po suštini svojoj logična, povezana recionalnoj misli. Za njega, tačka u kojoj suprotnosti prestaju biti suprotne, jeste Bog; i za njega, Bog je upravo »dan i noć, zima i leto, rat i mir, sitost i glad«, jer je to najopštija formula objašnjenja stvarnosti. U to me smislu, objašnjenje dana i noći okretanjem zemlje; ili godišnjih doba krivinom polarne osovine na planu eklip tike; objašnjenjem sitosti i gladi pomoću savremene fiziologije; ili identifikacijom materije energijom Broglijeve atomistike — primeri su strogo heraklitske rezolucije o suprotnostima. Ponovimo da je opasnost Bretonovih za ključaka (nadrealizam daje odgovor filosofskoj krizi na početku XX veka) u tome što omogućava da se veruje da nadrealizam donosi odgovor istog reda i iste prirode: hte ti verovati, baš kao i opat Bremon, da je pesničko saznanje, pošto proizilazi iz ira cionalnog, jeste super-racionalno saznanje, jedna »viša aktivnost«, nego razmišljaju ći razum, jedna »hiper-nauka«.

Primer Šara dopušta nasuprot tome da se tačno shva ti priroda rezolucije suprotnosti u poeziji... Ako je poezija »bogato saznanje stvar noga«, tojest izraz jednog e motivnog stanja, nema filosofske poezije: Lukrecije, Vi nji, Lekont de Lil nisu pesni ci filosofi sistemom kojim izlažu ili koji upotrebljavaju, već emocijom koju doživlju ju za svoje ideje. »Mornarsko groblje« velika je filosofska poema, u kojoj Valeri uspeva jednom, uprkos svojoj poetici i svojim neo-klasičnim predrasudama, da adekvatno prenese jedno više emocionalno stanje iz svoje svakodnevne meditacije. Za pesnika, dakle, rezolucija su protnosti ne može se uzeti kao logično otkriće, već kao otkriće jako osetljivog uzbuđenja kojim se potire jedno drugo, rođeno u ne-rezoluciji suprotnosti. Tako protivurečnost život-smrt: hemija i biologija već su nam odavno ob jasnile što se toga tiče Zevso ve jedn"čine od Heraklita; nema više za nas logične pro tivurečnosti između pojma ži vota i smrti. Ali naše emotivno saznanje po toj tački daleko je zato što je pratilo naše racionalno saznanje. »Takva je, kaže biolog Žan Rostan, poruka nauke. Ona je suhoparna. Nauka je do sada čoveku davala samo ja snu svest o čudnoj tragičnosti njegove uslovnosti, otkrivajući mu takoreći moru u kojoj se neminovno koprca. Ima osnova da će u budućnosti nauka naučiti čoveka da se koristi svojom moći da pruži sebi stvarni mir, moral nu ugodnost... Nauka je otiš la suviše daleko da bi se zadržala na pola puta, i mora se očekivati da će dodati svojoj suhoparnoj doktrini meto de koje će pripremiti ljudske duhove da je mogu primiti.

Nije dovoljno samo da nam pokaže ništavnost u kojoj živimo, već da nas stvori sposobnima da u toj ništavnosti možemo živeti«. U toj optuž bi protivu pustoši racionalnog saznanja sveta, koju bi potpisao ma koji bio nadrealista, nadrealizam ne može odgovoriti zatvaranjem očiju prema racionalnom univerzu mu da bi se sklonio u raj, koji makoliko bio duhovito zamišljen, uvek je veštački: na pravoj poeziji je da otkri je i pronađe dovoljno jaka uzbuđenja koja će omogućiti čoveku da **živi u miru** sa stvarnošću. Tako smo videli da je Šar rešio protivurečnost života-smrti **na područ ju osetljivosti:** treba utvrditi i obeležiti za svagda jedno uzbuđenje onako kako ra stvara i apsorbuje oba kontradiktorna osećanja, ljubav sa životom i užas od smrti.

Sve rezolucije suprotnosti, kojima se odaje Rene Šar, ne pripadaju domenu racionalne misli, već domenu e motivnog života, koji je **pravo polje** poezije. U izvesnom smislu lektira Heraklita od

Rene Šar

strane Rene Šara, ustvari je prenos heraklitovskih opera cija sa terena logike na te ren emocije: Šar se hrani ne vrednostima logike — defini sane istorijom filosofije — već poetskom vrednošću He raklita. Misao filozofa iz Efe sa utiče na njega ne kao po jam, već kao **slika.** Otuda je njegova koncepcija poezije duboko heraklitovska: emoci ja je po prirodi najprolazni ja i najprijatnija osobina unu tarnjeg vremena; poezija je ona koja je beleži: to je jedi ni odgovarajući teren, osećaj nost, heraklitski preobražaj vremena u večnosti.

(Preveo Nikola Trajković)

Celokupna dela Sime Matavulja

(Izdanje »Prosvcta«)

Prva knjiga sadrži pored sažetog, ali iscrpnog predgovora redaktora Lalkovića, romnn „Usisok". Ovo delo nepravedno je zasenjeno drugim Matavuljevim spisima, mada je u njemu oko jedne doista lepe fabule (ljubav austriskog vojnog begunca Čeha Jana i Crnogorke, zbog čega Jan crne, jer je devojka bila obećana drugome) majstorski data stara Crna Gora iz vremena Svetoga Petra o odlično pogođenom atmosferom.

U drugoj knjizi je „Bakonja fra Brne", glavno Matavuljevo delo, o čijim je dobrim osobinama suvišno govoriti.

Treću knjigu čine „Deset godina u Mavritaniji i dvadeset dve pripovetke Prvi spis, u obliku stilizovanom i prenosnom, prikazuje Crnu Goru onakvu kakvu je Matavulj doživeo za vreme svoga bavljenja u njoj, s izvesnim ironičnim i mnalo pamfletskim stavom koji se u njemu javio posle konačnog odlaska iz Crne Gore i razlaza sa njenim vladerom. Gotovo nepoznat, jer se sad prvi put pojavljuje preštampano iz časopisa u knjigu, ovo delo vrlo je zanimljivo zbog aluzija o crnogorskim prilikama. Pripovetke su, sem dve, sve iz zonki, i slikaju život Crne Gore, Hercegovine i južnog Primorja. Ovde se Matavulj već javlja kao zreo pisac sa „Novim svijetom u starom Pozopeku" i „Novim oružjem".

„Bilješke jednoga pisca" ispunjavaju četvrtu knjigu. Ba, za mene to je najslađe ispričano Matavuljevo delo i prava je šteta što zahvata samo jedan relativno kratak, iako veoma intenzivan period Matavuljeva života, oprilike do njegova izbijanja na glas kao pisca.

Obimna peta knjiga ima trideset pripovedaka, među njima dve dosad gotovo nepoznate, jer su sve dosad ležale u zaboravljenim listovima. U njima je Matavulj već potpuno izrađen pisac, s „Povaretom" i njoj ravnim pripovetkama.

Pripovetke su i u šestoj knjizi, ali ova knjiga donosi iznenađenja, jer je njen urednik D. Živković saopštio pored dvadeset i pet priča iz ranije štampanih zbirki i dvadeset i šest pripovedaka koje nikada nisu bile objavljene u knjigama Među ovim, za čitaoce, sasvim novim pričama, ima ih upravo divnih te se čovek domišlja da ih Matavulj nije za života sakupio u zbirke samo zbog loših izdavačkih prilika. „Kaluđerska posla", naprimer, čitaće se u slast.

Sedma je knjiga ono što bi francuski savremenici Matavuljevi nazvali „Mélanges", a naši stari „smjesice", tojest razna dela. Tu su dve drame, deset putopisa i oko četrdeset pisama, eseja, članaka književnih referata i beležaka. Dramski pokušaji i pesme slabi su, ali je „Zavjet" interesantan jer crta kolebanje Dubrovnika, u Matavuljevo vreme između dveju tadašnjih primorskih stranaka. Putopisi i publicistička proza zaslužuju pažnju jer u njima beletrista Matavulj dolazi do izraza i kao čovek vrlo široke kulture. Ovakvih radova biće još po „Malim novinama" i drugim listovima, u kojima je Matavulj diskretno pokatkad sarađivao „radi hljeba bijeloga", ali ih urednici nisu mogli uneti jer nisu bili sigurni da ih je baš on pisao, pošto nisu potpisani niti se po jasnim znacima može pouzdano uzeti da su doista Matavuljevi. Uostalom, neka ostane po koji zadatak i za budeće istraživače i urednike ponovnih kritičkih izdanja ovakvih sabranih dela.

Pisma, koja ispunjavaju osmu knjigu s nešto vrlo sažetog dnevnika pri kraju, ne sliče korespondenciji Floberovoj ili Volterovoj, pa ni Dositejevoj. To su intimna i poslovna Matavuljeva pisma, u kojima on po svoj prilici nije ni u snu sanjao da će ikada biti štampana, pa se zato u njima spontano i slobodno izražava. Ali baš kao takva ona slikaju Matavulja sa svim njegovim vrlinama i manama. Matavulja, vedrog, malo ironičnog i šeretskog, željnog života i hitrog da uoči svaku karakterističnu njegovu pojavu, a u isti mah velikog rodoljuba i pronicljiva moralistu. Pisana lako i elegantno, ova se pisma lako i čitaju, nekiput kao da su pripovetke, a pred nama se redaju likovi Laze Kostića, Pere Todorovića, Marka Cara i niza pisaca, urednika i javnih radnika s kojima se Matavulj dopisivao.

Čitaocima i ispitivačima Matavuljevih dela i njegova života biće napomene redaktora od znat ne pomoći i zbog toga što daju podatke o mnogim ličnostima pomenutim u njegovim pismima i drugim tekstovima. On su dati prilično pažljivo i mada sam tražio omaške, nisam ih mogao naći. Jedino sam opazio kod pomena Svetomira Nikolajevića (VIII, 132) da mu je pogrešno pripisano kao njegov najznačajniji rad prevođenje Šerove istorije književnosti; to je međutim prevod Stojana Novakovića, a Nikolajević je dao dve sveske „Listića iz književnosti", za ono vreme (1883) veoma značajne zbirke eseja iz velikih evropskih literatura.

Ali sitne omaške gube se pred uspešno završenim krupnim poslom kakav je priređivanje Matavuljevih Sabranih dela, koja su jedan od najvećih rezultata u našoj današnjoj izdavačkoj delatnosti.

Božidar Kovačević

Neobjavljena pesma R. Drainca

Rade Dralnac

Novi svet

Hajde srce moje da obeležimo Epohu, epohu haosa u kojoj živimo mi;
U kojoj te krčmi ili šumi rodila majka?
Kada si poslednji put izvukao nogu iz balege i uvukao u lakovanu cipelu poezije?

Da li je tvoj deda glačao sočiva za teleskop ili bio obična konjokradica?
Danas kada se zna za Vasermanovu Reakciju, koja svežina lišća um da nam povrati?

— Hajde podlače! karte na sto! navi srce kao gramofon!
Šta je pred muzikom irigatora jedan Erik Sati?

Rodio si se u štali i čudo je kako nisi postao vo;
Blagodarim što su balkanski drumovi široki i tako senoviti kroz šume;
Pozdravljam cirkuske klaune i igračicu s crvenim suncobranom na čeličnoj žici:

Jer jeseni one s vašarišta pošli su lopovi u svet,
Stari magičar koji je gutao plamen i ja,
Žut od gline i slame kao jesenji suncokret.

Od tada mnogo mostova ostalo je u sećanju na sivim vijaduktima;
Jave se kadkad stanice dimljive, predgrađa i lampe u snežna predvečerja
I to kao u dalekim, bolničkim snima.
Jave se ipak, te mi memorija liči na arheološki muzej
U kojoj tražim ljude a naročito sebe,
Poznavajući lik svoj iz proletnjih voda,
Sa ciganskih, zelenih obala.

Evo me danas u senci dimnjaka fabrike čokolade;
Čekao sam toliko leta da glasno opsujem sa kraljevske tribine: —
O zašto sam ja toliko prospavao u radničkim četvrtima
Sa zatvorenim pesnicama?

O, pa ja već znam da je kočijaš, sobni moj drug, ljubio generalicu u svili:
Čitali smo oboje na glas Vitez Lagardera;
Ah! koliko sam tada pojeo haringi i crnoga luka na mansardi.
Ali to je prošlo i nerado bih uopšte u prošlost da se vratim.

Ja sam taj koji je u svim prestonicama znao telalnice i založne banke;
Jednom sam raspetog Hrista od abanosa za franak založio;
Ja sam taj kome su dok je spavao na konopcu kockari pretresali džepove od pantalona;
Ja sam taj prljavko koga su kelneri izbacivali iz restorana
U ulici nesrećnog Skarona.

Poznata su mi sva skrovišta iz vrtova celoga sveta;
Preklinjao sam nebo u mračnim ulicama mada ne bejah klerikalni socijalista:
Meni su kokote plaćale čajeve i nudile cigarete na skveru;
Moji su tabani puni kratera i slični zvezdanim mapama:
Mene je do kostiju ogulila oktobarska, normandiska kiša,
U život! ako je i jedan smrtnik video više od mene
Svetiljki noćnih i žutih afiša!

Ne uprljah srce ženama koje su nosile korsaže od lionske svile;
Oplemenili su me bordeli i venerične ambulante:
Ja nisam znao nikad da igram valcere i kadrile,
U katedrale sam ulazio da se ogrejem na dahu ljudi nečiste savesti.

Video sam svet tako komplikovan kao da je patrijarhovo govno od zlata:
Nije čudo što je život u meni izvajao tako ogromnu loptu ironije.
Dok sam gladovao za zabavu buržoazije izmišljali su nove upaljače,
Nove frizure, manekene i kaljače.—
Njima je potreban Bog; njima je Hristos služio kao lakej!

Ja sam danas zavitlan metak od parabeluma
I moj pogodak je u srce čovečanstva kao u čeonu kost prazne konzerve.
Možda se u svetu mnogo šta izmenilo od kada pod zvezdama lete ptice od aluminijuma;

Zato ja dišem kroz dimnjake,
Epoho moja moderne kanalizacije i kriminalne senzacije!
Spavam na avijonskom krilu kao pauk između dve zvezde.
Svet je umoran od fraza, emfaza i sumarenskih baza;
Ja koji počinjem da mislim kroz točkove brzovozne lokomotive,
Kroz elise i jarbole,
U meni danas druge misli žive
I druge me patnje bole.

— O svete beskrajnih širina
Ja sam sin jedne Nove Vaseljene,
Vaseljene radnika i mašina!

Rade Drainac

Ruka

Ova ruka što prodire kroz pustinju i vreme
Zaspala zla od vetrova na svetlim rebrima zida
Već sluti smrknute dane prostore neme gde me
Čeka obala koja umornog putnika vida
Ova ruka što prodire kroz pustinju i vreme

Poznajem žubor mišića iznemoglu i glasnu
Igru poremećenja u krvotoku nesna
Poznajem tišinu noći kad zadnja mora splasnu
I u vazduhu se rodi reč neka ko riba presna
Uz žubor mišića muziku šljunka jasnu

I tražim običnu reč reč jednu tako malu
I gutam mrak i brašno sunčanog ovog veka
I znam U jednu zoru na prvom vodenom valu
Pašće kap proste svetlosti na osramoćenog čoveka
I tražim običnu reč Reč jednu tako malu

Moji dani izmuvani iz utrobe neznana
Zaspalog vremena Vremena u finom luku
Što trepti u dnu svega između pustih bezdana
Zbratimljeni biće ljubavlju naših ruku
Moji dani ispremetani utroba moja zvezdana

Buktinja srpskih zora sve pesma đurđevdanska
Rušilačka joj je snaga Nadgrobna joj je moć
Klika tu nema Tuga još vidovdanska
Izgara i svuda vlada ogromna noć
Duboka nezapamćena noć moja đurđevdanska

Nad usmrćenim svetom šiknula ruka izjednačava
Gust vetar i nepomičnu noćnu reku
Oronuli gradovi i trava Dušanova Srbija Sve spava
Zvezda umire u nekom starom veku
Ruka je put do ljubavi koja nas izjednačava

Milovan Danojlić

Rukovet poljske lirike

TUVIM, ZAGURSKI, HARTVIG, HERASIMOVIČ, PŠIBOŠ, BRONJEVSKI, BUČKOVNA, GALČINSKI. PREVEO M. DRAGOVIĆ

Vladislav Bronjevski

Steg

Istina je Čarnoleški Jane:
»Srce raste gledeć' ovo vreme!«
Mlazem krvi s crvenoga stega
Varoši nam zašumele neme.

Kakva da se glasne mlada muza,
Sem ta jedna — pesnička i vôjna?
Kakva lala mogla je porasti
Na ruine — sem crvena, bojna?

I zbog toga što glavni grad raste
Na spratove da se penjem cvećem
Otadžbini mojoj ja proleće
Ko steg dižem nad ovim prolećem.

Takav to steg da zemlju prekrije,
Takav to steg što stoleća nose
I bilo gde ako se zabije
Početak će biti zemne ose.

Julijan Tuvim

Zar samo pusti očaj...

Zar samo pusti očaj čoveka
da bude slika našega veka?

Zar da iz gnevom skršenih veka
pravde nas golub usamljen čeka?

Zar da promeni za lažu jednu
iskrenu rečicu vekova vrednu?

Kad se već takvo pitanje daje,
Možda odgovor za nas ostaje?

Ježi Zagurski

Rodila si se...

Rodila si se u doba letnjeg obilja...,
Rodila si se u doba bura.
Svake noći otvarao se i zatvarao se treskom vidik.
U tri, bilo je već svanulo
Išla je tvoja mati po kiši
Zaustavljala se
Išla je osmehnuta.
Drveće je mirisalo opojno.
Topla magla ispunjavala je ulice
Mokre i puste Varšave,
A tvoji roditelji išli su njenim ulicama,
Ogrnuti plaštom kiše
Išli su korak po korak
Kao aveti iz prastare bajke
Kao aveti iz prastare bajke
U kojoj se iz krupnih suza koje su stalno tekle
Rodio novi izvor suza,
Novo svanuće
Očiju deteta.

Julija Hartvig

Jesen

Šume čiste, prozirne, očišćene od radosti, od tuge
po stubama gora idu polako kroz maglu do neba.
Na jednom od drveta poslednji se listić crveni,
kao svetionik obešen na poslednji vagon jeseni.

Kola na putu kao da stalno idu preko drvenog mosta.
Malene grančice vranjskih tragova već preko kaljuge idu pravo.
Goli jesenji greben gora za mene je istinska pila.
Ne pišem, ne mrdam prstom, demobilisan ljubavlju.

Ne stiže pismo od nje. Nema pisma.
Na mukama sam, poštarevog bicikla slomljeni točak.
Spaljen sam, rasturen po zemlji kao zgarište.
Ja sam strašni apostol koji čini čuda iz očajanja.

O tugo, veče nad domom šumi kao pogrebno cveće.
To nisu vesele ptice, to uvelo lišće igra, to je obmana
I obmana modra duga grana, puna vranjskih crnih raznježenih grozdova
Skoro što već moju kuću ne pokriva.

Ježi Harasimovič

Majska noć

Iz dubine sna izneo si me na svetlo jave
kao uzdah ničiji, a ogroman.

Sunce je već bilo iznad ruina Varšave,
kao najviši i najmanji spomenik.

Disalo je preporođeno zelenilo.
Šum je bio tužan kao da se snio.

Nama koji smo njihovu smrt prećutali
pevao je slavuj što se iz njihova mira oglasio.

Julijan Pšiboš

Julijan Tuvim

Briga i pesma

Možda ništa u ovom životu neće biti
Još godinu, još dve, još Iks,
Mojih misli crni labudovi
Otploviće Vislom u Stiks.

Ja sam znao šta srcem da grizem
Kakvim udarcima da poturam prsa,
Ne računom, ne silogizmom
Izgrađivao sam život i stih.

Ali je briga kao rđa žrla
Iz srca moje pesme moć,
Samo je krik stisnuta grla
Promuklo tamnu parao noć.

Ali ću u tom kriku ostati mlad,
Ako, neka grom pogodi mene!
Ovom svetu neću se podati,
Ovom svetu reći ću: ne!

Vladislav Bronjevski

Poljski put

Preko polja sazrevajućeg zlata
U kome zvezda cveća svetle
S lutajućim staricama
Vrbama
Ide poljski put.
Niko ga nije asfaltirao,
Čak ni dobrim kamenjem — željama
Ide sam, slep, hramlje,
Pokašljuje u prašini,
Sapliće se na džombama.

Od gladi, vatre i rata —
Kapele u litijama nevolje,
U jorgovanima narodne agonije
Drveni ustanički krstovi.

Zimi
Kada je pokrov od snega zaveje,
Prozorčići koliba kao sveće
Treperavo dogorevaju
I vetar izgovara rekvijem

Konstantin Galčinski

S proleća
Otvara se kao rana
Gnojava
Crna zemlja polja uzorana.
Ide seljak — zlato iz torbe seje
U svetlosti sunca
U brazdama sve više ljutići se žute.
O pute!
Moramo te uzeti na ruke.

Mječislava Bučkovna

Zarobljeničko pismo

Voljena moja, voljena,
Lakunoć, već si snena,
vidim te na zidu, srećna,
a noć je tako prolećna.

Jedina moja ovog sveta,
kako da slavim tvoje ime?
Voda si moja preko leta,
rukavica usred zime.

Ti si mi sreća prolećna,
zimska, letnja, jesenja.
Lakunoć, — reci mi, srećna,
usnama šapućnih htenja:

Zašto nagrada ova
za neba što tako maze?
Ti si mi svetlost snova
i pesma moje staze.

Konstantin Galčinski

SARTR

(nastavak sa prve strane)

razgovoru sa našim istaknutim književnicima i sve postaje odjednom sasvim jednostavno. On ustaje, rukuje se i — da li kurtoazija? — čini se da će vrlo rado odgovarati na nekoliko pitanja.

Ako čoveka gledamo uporno, napregnuto, sa velikom pažnjom izučavamo njegovo lice — možda ga dobro i ne vidimo. Možda se lice, isto tako kao i karakter, lagano otkriva. Možda je bolje ne gledati ispitivački već čekati da se impresija postepeno stvori, da se nešto približi, otvori i iskristališe iz pokreta, pogleda i govora, da se jedno na drugo složi u utisak.

Sartr stoji, ali to nije razlog (i Napoleon je bio omanji) što ostavlja utisak neupadljivosti. Ono nešto po čemu se odmah vidi da pred nama stoji čuveni čovek potpuno je otsutno kod njega

Pitanja počinju brzo jer je u pitanju vreme.

»Ono što nije humano u literaturi, ne može ni da bude literatura« odgovara Sartr. »Da, kod nas postoji ozbiljna kriza, već deset godina je naša literatura u stagnaciji; podražava se ono što je bilo davno ili nedavno... ali to ne vredi. Svako doba trebalo bi da pronađe svoju literaturu, a danas nema velikih dela. Dostojevski, Solohov, Dos Pasos pa i Hemingvej i Fokner to nije više novo... U stvari je mladim piscima dosta teško; oni su u nedoumici, ne mogu da napuste svoje građansko gledanje na svet, ne mogu da se opredele za nešto drugo...«

Prva impresija? Disciplina i pažljivost. Sartr se sav uno si u razgovor. Nijedan nervozan pokret, nijedan rasejan pogled. Puna prisutnost. Čovek koji je naviknut na intenzivan rad, koji zna. Ima li nečeg veličanstvenijeg od odličnog poznavanja svog posla? Onda nije potrebno da se čovek upinje, da komentariše sebe.

»Četvrtu knjigu »Putevi Slobode« nisam napisao jer nisam mogao... Iz jednostavnog razloga što je sudbina Matjea trebalo da se razreši u pokretu otpora. Danas, deset godina kasnije od onoga vremena, kada je angažovanje značilo potpuno predavanje jednoj stvari, to angažovanje je postalo pitanje izbora, dok je u doba rata bilo jednostavno pitanje hrabrosti, danas je to pitanje savesti i izbora odluke. Hrabrost je postala suviše jednostavna tema za literaturu.«

»Mislim da nije zadatak literature da nam pretstavi potpuno moralnu čistotu... Zar nije idealna čistota fantom? Čim se ona inkarnira kroz efikasnost jedne akcije mora da bude okrnjena. Problem je verovatno pronaći meru: kako da sačuvamo što više čistote, kako da zadržimo efikasnost moralnog stava i akcije. To znači za literaturu pitanje složenosti koje se ne može mimoići.«

»Da«, nastavlja Sartr — »bio sam profesor filozofije u Parizu, a vi već znate kakvi su naši mladi ljudi. Brzi, jeste, vrlo brzo shvataju. Takav šesnaestogodišnji mladić nije više ničim impresioniran, on sve zna, ne epatira se, trudi se šta više da pokaže da mu je sve do zla boga dosadno... Kasnije sam otišao na Sever. Tu sam imao sasvim druge đake, seljačke sinove. I njima sam predavao filozofiju, ništa naročito, razume se, klasičnu, Dekarta, itd. Ali oni, koji su isprva jasno pokazali da misle da sam lud, potpuno lud, ulazili su lagano u probleme, i verujte, čak su bolje razumeli i znali od Parižana.«

Sartr jedva gestikuliše i njegovo lice je mirno, on pažljivo sluša svaku reč kao da bi on mogao nešto da nauči. Mora da je bio odličan profesor ako je tako pažljivo slušao svoje učenike. Kako ih je to ohrabrilo. Sartrovo lice postaje nešto čitkije: pažljivo, zainteresovano i strpljivo. Godine nisu ucrtane, ni strasti. Ali možda je sve prekriveno mirom hiljadu saznanja? Ili bi trebalo da sedi Sartr prema Sartru koji bi istim dometom ocenio njegov domet? Možda se ne može obuhvatiti učenički deo po deo?

»Pisaću autobiografiju. Ne mislim da opisujem hronološki svoj život. Sada imam pedesetijednu godinu. Čini mi se da je to trenutak kada se najbolje vidi ono što je bilo i ono što smo uradili«.

Neće li da kaže da je sada na vrhuncu, na uzvišici sa koje može sagledati ispod sebe i oko sebe? Ako je tako onda na tom vrhuncu ima najviše vreline ali i straha jer se možda baš tada najintenzivnije oseća perspektiva ispred sebe, nazire se i kraj i želi se postići još ovo i ono, a sem toga tada je kao na nekoj raskrsnici na kojoj se odlučuje za ovo ili za ono.

»Zar nije najviše postignuće naći pravu istinu? U razgovoru sa vašim piscima stekao sam impresiju da se ona kod vas traži. Rekao bih da je to jedino mesto gde postoji to traženje a to mnogo obećava. Kod nas to ne postoji.«

Sartr gleda zamišljeno i skeptički. Ni u jednom trenutku za vreme ovog sata ne dolazi misao da pred nama sedi jedan od tri ili četiri najčuvenijih pisaca *sveta*. Da li obzir? Svakako je i to kod Sartra na vrhuncu: ničim ne pokazati siromašnom da sam ja bogat! Nešto sam iskovao, nešto sam izlio, nešto sastavio... bolje i gore...« Svaki mora svoj deo pažljivo obraditi, svaki od nas«.

»Narodi moraju da razviju socijalizam, — kaže aSrtr, to je stvar prakse naroda koji kreću u socijalizam, oni mogu sve više da razvijaju Sartrom? Površno kao tandemokratičnost.«

Šta se otkriva u dodiru sa genta na njegov krug jer on već odlazi, oprašta se.

Julija Najman

Savremena poljska književnost

(SPECIJALNO ZA »KNJIŽEVNE NOVINE«)

Međuratni period obogatio je poljsku književnost nekolikim umetničkim pojavama velikih razmera. U skladu s tradicijom prošloga veka (s romantizmom poljskim), poezija je bila književni rod u kojem se genije narodne književnosti najsnažnije prestavio. Ocenjujući danas dostignuća takvih pesnika kao što su nedavno umrli Julijan Tuvim (1894-1953 ili Konstantin Galčinjski (1906-1953), kritika smatra da je preokret koji su oni izvršili u oblasti izražajnosti naše lirike najdalekosežniji od vremena pojave poljskih romantičara. Dovoljno je ako kažemo da je do trenutka pojave Tuvimove poezije simbolizam imao kod nas verlenovske odjeke, a nije imao pojava koje bi se mogle smatrati kao odrazi Remboa. Uostalom, analogija s Remboom takođe ne karakteriše u potpunosti ono što pretstavlja poezija Tuvimova. U istoj toj meri valjalo bi pri tome onda govoriti naprimer o analogijama s vrstom talenta ruskoga pesnika Borisa Pasternaka. Tuvimovo stvaralaštvo je istinski lirski vulkan. Ovaj pesnik je pridobio za poljsku liriku hiljade novih čitalaca koji su sa strofama njegovih stihova preživljavali ljubav, utiske iz svakidašnjega života, političku atmosferu epohe, bunt protiv trivijalnosti »strašnih malograđana« i oštri protest protiv fašizacije ondašnje Poljske. Za vreme Drugoga svetskog rata napisao je Tuvim u emigraciji u Americi veliku poemu »Poljsko cveće« (devet hiljada stihova). Prožeta čežnjom za rodnim krajem, ova poema je postala neka vrsta sinteze Tuvimova stvaralaštva, splet njenih raznih strujanja: lirike, pesničkog romana, satire i pamfleta.

Što se tiče atmosfere poezije drugoga spomenutoga liričara, Konstantina Galčinjskoga, ona bi se mogla okarakterisati najbolje ako bismo je uporedili s ulogom kakvu je u Francuskoj odigrao Apoliner, mada ta analogija nije nikako sasvim tačna. Pokoja trun savremenoga boemstva, smisao za grotesku, povezivanje humora s lirizmom — to su osobine ovoga neobičnoga pesnika čije pesme spadaju danas među najpopularnije u Poljskoj.

Poezija »dvadesetogoda« načinila je kod nas skok koji nas je najednom preneo iz dubine devetnaestog veka u evropsku savremenost. Teško je tvrditi da li je bio važniji prelaz preko svih »izama« našega veka — od futurizma i ekspresionizma do pesničke »avangarde«, dosta originalne u zamislima, ili pak činjenica što je u atmosferi sveopšteg intelektualnog previranja kod nas delovalo nekoliko izuzetno snažnih talenata. Biće da je ovo drugo. Pored već pomenutih, Tuvima i Galčinjskog, spomenimo najstarijeg od živih poljskih pesnika — Leopolda Staća (rođen 1878), koji je u svome stvaralaštvu reprezentovao redom sve faze razvoja savremene lirike, od simbolizma, preko neoklasicizma do umereno »modernih« filijacija. Spomenimo isto tako Boleslava Lesmjana (1878-1937), izvanrednoga pesnika vizionera s ogromnim bogatstvom uobrazilje, neuporedivoga pesnika prirode i čulne ljubavi. Spomenimo najzad Vladislava Bronjevskoga (rođen 1897), kojemu imamo da zahvalimo za »narodni oblik« naše revolucionarne lirike. Sasvim drukčije nego Majakovski u Rusiji, on je izvukao taj oblik ne iz snažnoga suprotstavljanja prošlosti, već zidajući na vezama sa glavnom strujom tradicije poljske poezije — s tradicijom romantizma. »Ovaj pesnik — pisao je o Bronjevskom jedan međuratni kritičar (koji niukoliko nije bio njegovih političkih pogleda) — recimo to otvoreno kao njegovi politički protivnici, grunuo je zaprepašćujućom silinom. Njegove pesme nisu samo »revolucionarne«: njegove pesme su revolucija, etapa njene pobede u sveopštoj svesti... Te pesme su dinamit, kao dinamit proste po svome sastavu, kao dinamit rušilačke«.

U poljskoj prozi međuratnoga perioda najsjajnija dostignuća pripadaju dvema ženama: Zofji Nalkovskoj i Marji Dombrovskoj.

Zofja Nalkovska (1885-1954) zaslužuje da bude nazvana prvom intelektualkom u poljskoj književnosti. Njeno stvaralaštvo moglo bi se okarakterisati kao psihološki realizam, samo što u nekim njenim delima jače od psihologije naravi izlaže na površinu veoma važni problemi društvenoga morala (naprimer u izvanrednome romanu »Granica«1), 1935). Posle rata Nalkovska je stvorila jedno od najrečitijih svedočanstava narodne martirologije za vreme okupacije — zbirku skica pod naslovom »Medaljoni«. Kao učesnica komisije za ispitivanje hitlerovskih zločinstava Nalkovska je u tim skicama dala sliku žrtava pakla koncentracionih logora. Surova istinitost opisivanih događaja dobila je u njenoj knjizi svoj puni izraz zahvaljujući izvanrednoj štedljivosti u rečima, svesnome prećutkivanju pojedinosti, umetničkoj distansi koju je velika umetnica umela da sačuva kad je u pitanju bila ovakva tematika. »Stvarnost se može izdržati, jer nije čitava data u iskustvima — ustvrdila je Nalkovska na jednome mestu u »Medaljonima« — ili bar nije data istovremeno. Dopire do nas u odlomcima događaja, u fragmentima izveštaja... Tek misao o njoj pokušava da je skupi, da je liši kretanja i da je razume...«

Marja Dombrovska (rođena 1892) najveći je epski talenat u našoj savremenoj književnosti, pisac romana u nekoliko knjiga »Noći i dani«, napisanog u vremenu od 1932-1934 godine. Slika ona istoriju društvene evolucije koju je preživela u drugoj polovini XIX i na početku XX veka klasa nekadašnjih zemljeposednika, gubeći vezu s radom na polju, pretvarajući se u građanstvo ili proletarizujući se. Roman Dombrovske, osočen dubokim humanizomm i ogromnom suptilnošću psiholoških opservacija, pretstavlja istovremeno sjajan uzor jasnoće i stilske harmonije; to je manifest odvraćanja od ekspresionističke uzvitlanosti, koja je vladala dobrim delom naše proze prve četvrti XX veka.

Značajna ličnost u poljskoj književnosti međuratnih godina najzad je kritičar i esejista Tadeuš Boj-Želenjski (1874—1941), veliki borac racionalističke misli, čovek koji se borio protiv mračnjaštva, klerikalizma i malograđanske dvoličnosti, koji je operisao sjajnim stilom, inteligentnim i duhovitim. Osim toga, bio je i neumorni prevodilac skoro dvesta knjiga najvećih remek-dela francuske književnosti, između ostalih Vijona, Rablea, Montenja, Paskala, Larošfukoa, celoga Molijera, Didroa, Voltera, Montenskjea, Rusoa, Bomaršea, Stendala, Balzaka (nekoliko desetina romana!), Merimea, Prusta... Bojevi prevodi ,po pravilu sa živim i zanimljivim kritičkim uvodima, otvorili su novu epohu u istoriji poznavanja književnosti u Poljskoj, a njegovo esejističko stvaralaštvo pretstavlja ono što je najtrajnije u književnosti međuratnoga perioda. Po upadu hitlerovske vojske u Poljsku, Boj-Želenjski je pao — jedan od prvih — kao žrtva fašističkog terora. »Gestapovci, koji su 1941 godine pucali u šezdesetsedmogodišnjeg starca, znali su šta rade — pisao je nedavno jedan poljski publicista — pucali su u svog smrtnog neprijatelja: u razum, u svetlost«.

Stvaralaštvo pisaca kao što su Staf, Tuvim, Bronjevski, Galčinjski, Nalkovska, Dombrovska, obuhvataju ne samo međuratni period, nego i poslednje godine. Dodajmo njima ime Leona Kručkovskog (rođen 1900), pre rata pisca nekoliko romana čuvenih u Poljskoj, koji su pretstavljali struju istoriskog revizionizma i u kojima je pisac pokušao da osvetli životne niti eksploatisanih klasa, onih koje je zvanična istorija prećutkivala. Posle rata Kručkovski je postao uglavnom dramski pisac, stičući znatan glas pre svega komadom »Nemci«, u kojem je istakao centralni problem odgovornosti nemačkoga društva za hitlerizam. Obišao je ovaj komad mnogo evropskih scena.

Od ostalih pisaca spomenimo Antonija Slonjimskog (rođen 1895), pesnika plemenite retorike i žestokoga polemičara, neumornoga branioca načela slobode i demokratije; zatim Jaroslava Ivaškjevića (rođen 1894), pesnika, prozaika i dramskog pisca; sjajnog naratora i stilistu; najzad Jana Parandovskog (rođen 1895), romanopisca i esejistu, sjajnoga poznavaoca i popularizatora antičke kulture.

Poratne godine donele su stvaralački rascvat nekoliko istaknutih pisaca nešto mlađeg pokolenja, kao što je Adolf Rudnjicki (rođen 1912), pisac potresnih pripovedaka o sudbini jevrejskoga sveta za vreme hitlerovske okupacije, ili pak Ježi Andžejevski (rođen 1911), kojemu imamo da zahvalimo za jedan od najboljih romana gde se rasvetljava moralni vid revolucionarnih promena što su nastale u Poljskoj posle poslednjeg rata (»Pepeo i dijamant«).

Od pisaca još uvek aktivnih spomenimo isto tako sjajnoga Mječislava Jastruna (rođen 1903), koji pretstavlja pre svega struju filozofsko-refleksivne lirike što se izrazito nadovezuje na tradicije velikih romantičara. Jastrun je isto tako pisac dragocenih romansiranih biografija najistaknutijih pesnika naše prošlosti — Mickjeviča i Kohanovskog.

Pesnik takozvane avangarde, koji je propagirao kult »modernizma« i smelih umetničkih eksperimenata jeste Julijan Pšibos (rođen 1901). Sa mnogo umetničke konsekventnosti i sa pasijom da se laća oštrih političkih problema poezija je Adama Važika (rođen 1905). Najzad od najmlađih liričara spomenimo Tadeuša Ruževiča (rođen 1923), koji je dao potresnu u svome tragizmu i vanredno originalnu pesničku viziju doživljaja iz vremena rata.

Od savremenih proznih pisaca veliki je glas stekao Igor Neverli, pisac najčitanijeg posleratnog romana pod naslovom »Sećanje na Celulozu«, u kojem se prikazuje sazrevanje mladoga revolucionara u međuratno doba. Veština ispredanja žive niti akcije, šarolikost i smisao za događaj pokazuju da u Neverliju možemo videti nastavljača Sjenkjevičevske tradicije u našoj književnosti.

Između ostalih obdarenih savremenih proznih pisaca zabeležimo imena Tadeuša Breze, Kazimježa Brandisa, Vojćeha Žukrovskoga, Ježija Putramenta — pa ćemo time uglavnom spomenuti pisce koji su za sobom ostavili dublji trag u književnosti.

Ocenjujući stvaralaštvo nama savremenoga doba, teško je dati sintezu, opšti sud. Jedino treba podvući da je u našoj književnosti postojala tesna i duboka veza s idejama društvenog i umetničkog napretka kako u međuratno doba tako i u poslednje vreme. Pre rata proces fašizacije zemlje pratio je protest većine pisaca, koji su na različite načine izražavali građansku brigu za sudbinu otadžbine. Tu brigu je tada često pratio tragični nesklad, nemoć je bila u zaključcima. Jasno označeni idejni put imali su pred sobom samo pisci povezani s radničkim pokretom. Danas je većina naših pisaca povezana sa socijalističkom ideologijom.

To pak ne znači da su ugušeni tonovi društvene kritike. Izgradnju socijalizma naši pisci ne smatraju za trijumfalni marš. Nasuprot vulgarizatorima, koji ne osećaju veličinu opasnosti što preti od birokratizacije književnosti, oni se bore za njen slobodan razvoj, za uspešnu kritiku društvenih slabosti.

Ali to ne čine u ime ciljeva protivnih osnovnome smeru promena koje se dešavaju u Poljskoj. Slobodu razvoja književnosti shvataju oni kao slobodu diskusije o problemima izgradnje socijalizma, a ne kao slobodu rušenja temelja za ustrojstvo narodne demokratije. Taj stav, stav opšte brige za narodnu domovinu, povezuje sve pisce koji stvaraju u zemlji.

RICARD MATUSEVSKI

1) Izlazi i kod nas u Izdanju »Minerve«.

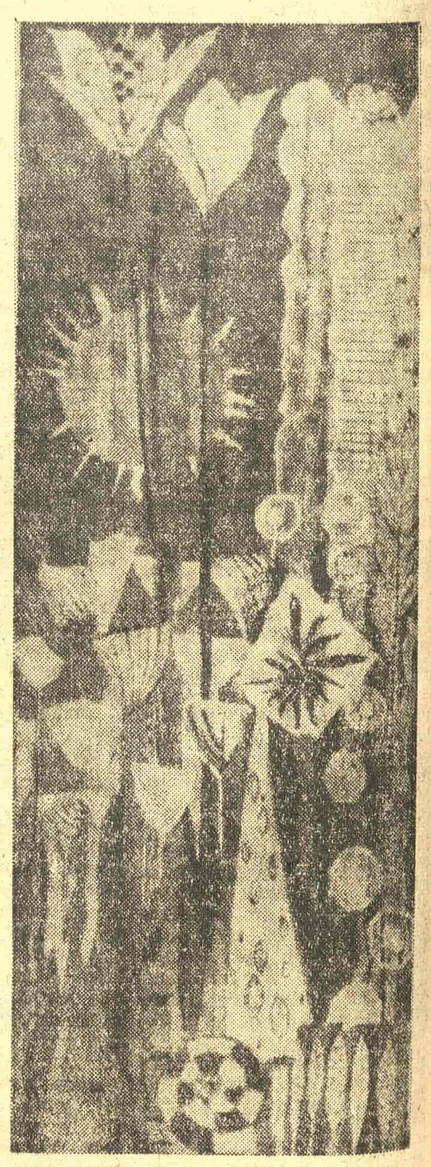

D. Drozdzijecka (Poljska): Sunce, tapiserija

LIKOVNA UMETNOST

Rembrant

350 godina od rođenja velikog flamanskog slikara

Između tame i svetlosti tražio je ljudska lica. Holandija XVII veka podržala ga je u toj čežnji. Mlada buržoazija očekivala je da vidi na platnima likove koji bi je proslavili i dali potstreka za nove radne napore. I majstor je razvio galerriju likova, slaveći prosperitet Republike. Pa ipak, ovaj se preteča impresionizma divno našalio sa svojim junacima i svojim vremenom: u tami senki i čudesnih tonova, sakrio je Rembrant svoj grčeviti bol čežnje za čovekom. Majstor je intuitivno razumeo da se ljudsko ne iscrpljuje jednim likom. Klasni i staleški ornat nije za njega pretstavljao suštinu. Bila je to samo jedna od mnogih tama i gustih senki, kroz koje je trebalo da se probije začudujući, zlatasti zrak svetlosti.

Onako isto kao što se život igrao s njim, igrao se i Rembrant sa umetnošću, koju je stvarao u dugim samotnim časovima. On, koji je tako strasno žudeo za ljudskim titrajima atmosfere, nikoga nije puštao k sebi dok je radio. Bila je to jedna od mnogih protivurečnosti koje su razdirale život čoveka tako nesrećnog u želji da što radosnije i punije prede put iz svetlosti u tamu. Zato je Rembrant na svojim slikama izvodio ljude iz tame na svetlost. Svi su oni začuđeni, kao da se pitaju zašto su tu došli. Ima duboke patnje u toj neodređenosti večitog ljudskog kretanja. Veliki umetnik je osetio da sadašnjost, prošlost i budućnost nisu odvojeni jedno od drugog i fiksirani jedanput za uvek. Zapanjuje njegov smisao za trenutke i prolaznost, koji se tako divno opaža kako kod »Hrista u Emausu« tako isto i na čuvenom »Predavanju iz anatomije«.

Ovo čuđenje pred prolaznošću osnovni je stimulans Rembrantove umetnosti. Karakteri, strasti i društveni položaji za njega su od sporedne važnosti, jer je bio fasciniran samom pojavom čovekovog postojanja.

Svoju viziju Rembrant je mogao najbolje da izrazi portretom. Niz portreta najraznovrsnijih ličnosti pričaju o neprekidnoj unutarnjoj borbi radi saznanja osnovnog smisla ljudske egzistencije. Svaki od Rembrantovih portreta ima nešto apstraktno, što čini da se svi oni slivaju u veliku celinu jedinstvene likovne harmonije.

Možda je najviše domete Rembrant postigao u autoportretima, kojih ima veliki broj i koji pokazuju njegov lik u raznim dobima starosti. Tužni i zamišljeni pogled s Rembrantovih autoportreta jasno govori, da ih on nije radio iz narcisoidne samozaljubljenosti. Svakako mu se moralo činiti da će kod samog sebe najlakše i najbolje naći ono što ga je celog života mučilo. Postoji jedan Rembrantov autoportret iz mladih dana (1626 g.), čija umetnička snaga deluje simbolično u odnosu na celokupno njegovo stvaranje. Oči su u dubokoj tami i one se više slute nego što se vide. Malo svetlosti na obrazu omogućuje da sagledamo usne. Čovek skoro uzdrhti kad ih vidi onako prkosne, debele i malo razmaknute. U njima je saliven sav bol traženja čovečanske istine, koji će postati suštinsko obeležje ovoga majstora. Autoportreti su se redali jedan za drugim, ali te gorčine sa usana nije nestajalo. Tokom čitavog života one su šaputale čudesan san o najdubljem ljudskom u nama.

Radio je i velike kompozicije, predele i mrtvu prirodu. Međutim, sve se pretapalo u jedinstvenu ideju čovekove lepote. Iako je bio izvanredan crtač i odličan majstor kompozicije, on nije dopustio da bilo šta od toga dođe u prvi plan, jer bi se onda poremetio osnovni sklad njegove koncepcije o prirodi čoveka, u kojoj je po liniji humanosti prevazišao sve majstore italijanske Renesanse.

Duboki mir vlada u Rembrantovoj atmosferi tamno-svetlog. Ovi kontrasti nisu sami sebi cilj. Oni se i ne osećaju jer su izraženi kao jedinstveni proces kretanja naše sudbine, prelazeći neprimetno jedno u drugo.

Gledajući Rembrantove slike osećamo se ponosni pred likom ljudi, kojima je veliki majstor uspeo da smiri i oduzme sve površinsko i nepotrebno. Radosni smo u saznanju jedne divne ljudskosti.

Dinamika XX veka naterala je umetnike da što neposrednije priđu suštini čovekovih vrednosti. Sve više nestaje spoljne melodramatike, koja se ranije tako često pojavljivala i kod najvećih umetnika. Dok danas gledamo platna Ruoa, Pikasa i Bifea ne smemo zaboraviti Rembrantov doprinos ovoj oslobodilačkoj borbi koju vodi umetnost XX veka. Na Rembranta bi se mogle primeniti reči koje je jednom prilikom napisao njegov poklonik Delakroa: »Osim tačnosti, osim tačnog kopiranja prirode ima u slikarstvu i nešto drugo«.

Prema najnovijim istraživanjima istoričara umetnosti utvrđeno je da Rembrant nije umro nepoznat, mada je završio život u bedi. Ova reč »nepoznat« odnosi se samo na ime kao takvo. Ali kakvu je užasnu tragediju morao doživljavati ovaj velikan, čija je egzistencija zavisila od čifta. Ustvari, Rembrantovi savremenici nisu razumeli ovoga slikara. Možda sve do danas nije potpuno shvaćen. Neki su ga čak i potcenjivali, jer su tražili spoljne efekte od kojih je on bežao. Na nama je da čudesni san njegovih slika pretvorimo u lepšu javu.

Predrag Perović

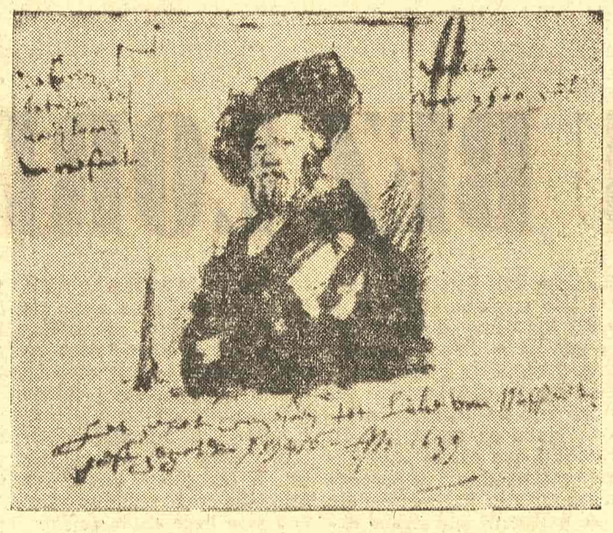

Rembrant: Autoportre (crtež)

★

Rembrant: Suknari (ulje)

Tesla

(Nastavak sa prve strane)

koga sam Vam poslao jedan primerak. Pored toga, uz ovo pismo Vama prilažem i štampani izvadak s pesmama i kratkim uvodnim člankom koji je bio ljubazan gospodin Tesla da napiše. Šaljući Vam to, ja se nadam da ovaj posao neće izazvati Vašu osudu.

Što se tiče pojedinosti književnog posla (mislim tu na svoj udeo u njemu) jedva se mogu nadati da ćete ga odobriti. Svestan sam ozbiljnih nedostataka mojih stihova, a isto tako i toga kako je uzaludna težnja da se našim nezgrapnim jezikom tačno izrazi nežnost Vaših misli. Stoga sam bio primoran da postupim tako kako bi za engleske čitaoce sačuvao bar objektivnu sliku koju sugerira Vaša misao. Ali i pored svih nedostataka u mome posredovanju, kroz njega ipak probija svetlost Vašeg genija koji naši pesnici jasno vide kao Apolonov zrak. Stoga verujem da ćete uvažiti i izviniti moju žurbu.

Za slobodu koju sam uzeo u pogledu Vaše fabule imam da se pravdam naročito u dvema tačkama: jedna je u maloj izmeni a druga u prostoj izradi. U »Tri hajduka« kako sam ja razumeo, slušalac hajdučke priče se sa strahovanjem i groženjem krsti. Ono bi se teško moglo doslovno prevesti na engleski a da se tim ne promeni sam okvir dela. Ja sam, pre objašnjenja Tesle, to pogrešno shvatio, i mislio da se skeleti sami krste. To je izgledalo tako savršeno dramski efektno i tako je isticalo versku suprotnost da sam rešio da tako ostane.

Za vaš narod nisu potrebna objašnjenja kad je reč o hajducima i Turcima, ali našem narodu je to potrebno jer inače ne bi razumeo onaj narodosni i verski konflikt koji čini suštinu balade.

U našeg je naroda manje uobrazilje nego u Vašeg, i stoga je njemu potrebno što očevidnije prestaviti tako važnu temu.

Ja sam bio tako slobodan da Vam u znak priznanja za zadovoljstvo koje sam imao radeći i čitajući Vaše pesme, pošaljem jedan primerak stihova koje sam ja pisao i za koji Vas molim da mi učinite čast da ih primite.

A sad uz molbu za izvinjenje što se usuđujem da Vam ovo pišem (zašto, nam se, nećete učiniti odgovornim moga odličnog i ljubaznog prijatelja Teslu) ostajem, dragi doktore, s poštovanjem i predanošću

Vaš Robert Andervud Džonson

Izbor pesama koje su prevedene izvršio je, razume se, Tesla. U kasnijoj zbirci Džonsonovih stihova na prvom mestu stoji poznata pesma »Tri hajduka«, a zatim još dvanaest drugih pesama, uključujući jednu strofu iz Djulića i popularnu pesmu »Ciganin hvali svoga konja«.

Koliko je zanimljivo što je Tesla preveo te Zmajeve pesme, još je zanimljivije što je on uz prevode tih pesama u jednoj od Džonsonovih zbirki pesama napisao i kratak predgovor o Zmaju, u kome se trudio, ne samo da Zmaja pretstavi američkim čitaocima kao vodećeg srpskog pesnika, već i da te čitaoce zainteresuje za Srbiju, njenu književnost i njenu istoriju. Razume se, taj predgovor je napisan bez naročitih književnih pretenzija, ali je bio savršeno precizan što se tiče osnovnih podataka o Zmaju i o njegovoj poeziji. Usto, Tesla je smatrao da kulturnoj javnosti Amerike treba pokazati koliko je i jedan mali, tada sasvim nepoznati narod, sposoban da i u najtežim istoriskim uslovima koji se mogu zamisliti, stvori jednu od najvećih poezija na svetu, koju je Gete stavljao čak ispred grčke i rimske poezije. »Šta je mogao tako čestit narod kaže Tesla prikazujući srpsku istoriju — kad je u tami nestalo svake nade da se razvije nauka, trgovina i proizvodnja? Ništa drugo nego da ide stopama svojih slobodarskih predaka, da se bori za slobodu i da tu slobodu ovekoveči besmrtnim pesmama«. Upravo to je i bio razlog što je Tesla stavio na prvo mesto među prevedenim pesmama »Tri Hajduka«, nastojeći da što vernije dočara duh narodne pesme koji je inspirisao Zmaja i toliko oduševio Džonsona, da je Džonson za sebe u čitavoj daljoj prepisci s Teslom usvojio ime glavnog junaka jedne od Zmajevih pesama — Luke Filipova.

Kao prevodilac Zmajevih pesama Tesla je svakako ostvario zadatak koji je sam sebi postavio, a to je dovoljno da mu se ime pominje, ne samo u svetskoj naučnoj tehničkoj literaturi, već i u istoriji naše književnosti.

Veljko Korać

Rembrant: Flora (ulje)

★

Rembrant: Skitnica (crtež)

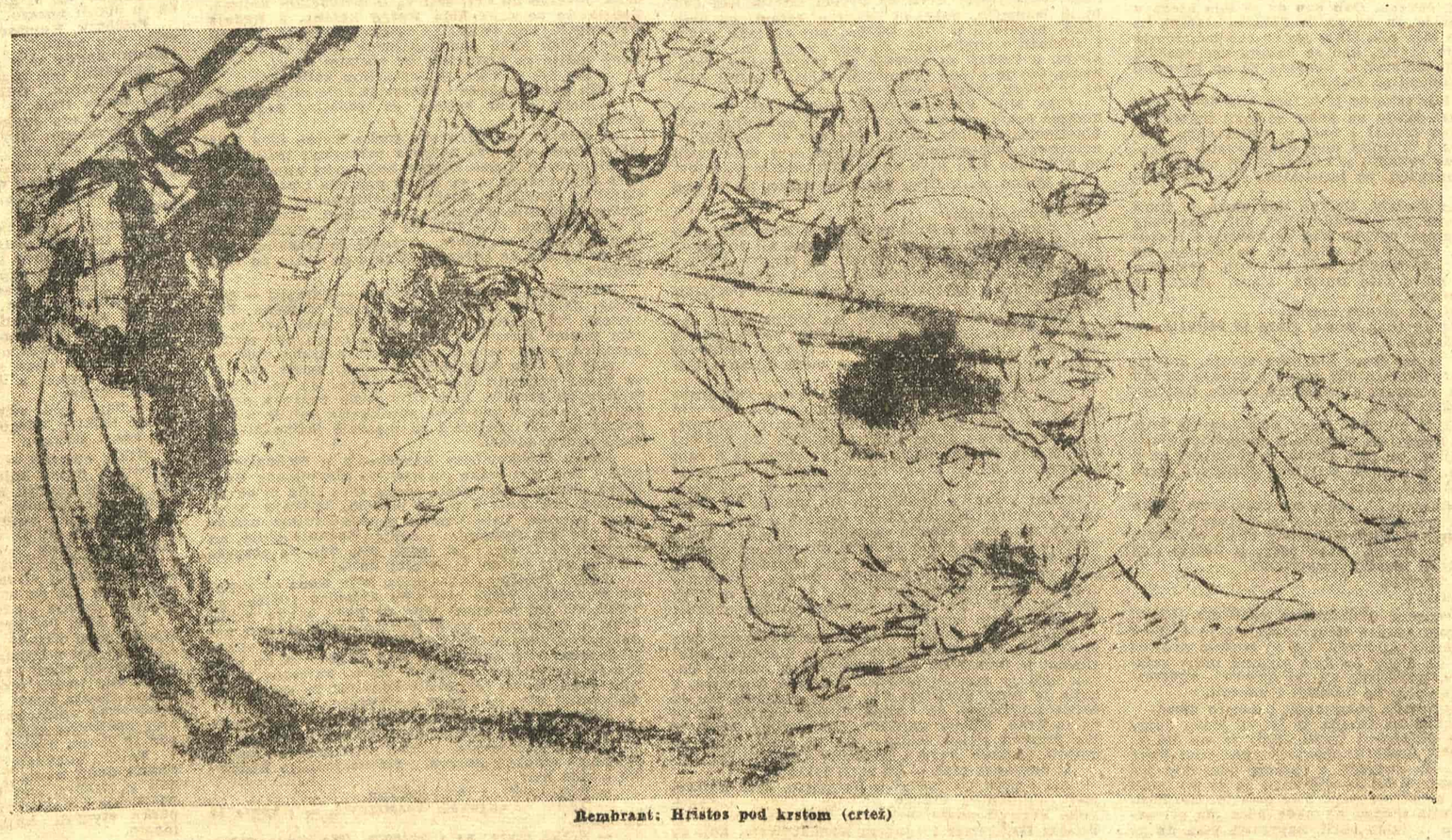

Rembrant: Hristos pod krstom (crtež)

POZORIŠTE

Na kraju sezone

KAD se pogase svetlosti pozornice i himere izgube u lavirintima sećanja počinje najvažnija kritičareva dužnost. Sve te nizove efemernih trenutaka, privid, san jednog sna treba organizovati u jasnu tendenciju i produžiti u utisak duži od dvočasovnog kontakta. Bezobzirni jezik brojeva i hladna sunovratna svođenja zamenjuju u tom trenutku entuzijazam i čovek pokušava da se uzdigne iznad ličnih simpatija i da svede personifikacije, kojima je maločas pljeskao, na prave dimenzije.

Šesnaest premijera u tri beogradska pozorišta (u koje spadaju i tri obnove), pored nekoliko drugih u Beogradskoj komediji, dobro odražavaju živahni ritam pozorišnog života. Ako analiziramo repertoarsku politiku uočićemo da je među ovim premijerama bilo devet domaćih dela i sedam komada stranih pisaca. Postignuta ravnoteža između stranih i domaćih autora ne može nas utešiti kad znamo da je u toku prošle godine bila postavljena na scenu samo jedna naša savremena drama. Dodamo li i to da su od devet igranih komada samo tri relativno novijeg datuma (kakva-takva mogućnost da se doživi naš, vremenom i prostorom uslovljen svet) težina situacije postaje još očiglednija. Zaboravimo li za moment neminovne jadikovke nad letargičnim snom naših dramskih pisaca i osvrnemo li se na strana dela primetićemo da svega tri potiču iz klasičnog repertoara (najuže gledano samo Don Karlos) i da je od četiri savremena komada samo jedan iz pera dramskog pisca znatne reputacije. U tim činjenicama naslutićemo dilemu dva vodeća beogradska pozorišta. JUGOSLOVENSKO DRAMSKO POZORIŠTE pokazivalo je u protekloj sezoni znake umora i stagnacije, a uspeh koji je postiglo na turneji po Sovjetskom Savezu ne protivreči ovom tvrđenju (i može se objašnjavati čvrstinom nekad postavljenih komada). Još mnogo ranije je opaženo da ono gubi fizionomiju stečenu tokom minulih godina i da se udaljava sa puteva vaspitavanja publike na klasičnim delima. Ako pokušamo da definišemo napor koji je godinama činjen u njemu, sve sno primajući rizik uopštavanja, onda ćemo formulu njegovih uspeha pronaći u nastojanju da povodom klasičnih komada ubliči originalan i sasvim savremen scenski izraz. Tako su nastale one divne pretstave (Ujka Vanja, Dundo Maroje, Talenti i obožavaoci) u kojima je bila postignuta sugestivna sinteza klasičnih oblika i moderne realizacije koja se obraća uznemirenoj uobrazilji današnjeg gledaoca. Zanimljivo je kako se u datom trenutku može poklopiti bit pozorišta sa svetom fantazije njegovog reditelja. Bojan Stupica, bivši reditelj ovog teatra, umetnik sačinjen od vizuelnog dramskog nerva, stvarao je divne svetlucave inscenacije i grčevito je ponirao u pokret i boju, u sopstvenu viziju atmosfere i sukoba i oživljavao je starinske teme sa kojih je skidao patinu vremena. Posle njegovog odlaska, Jugoslovensko dramsko pozorište ograničilo se na stil superiornih analiza teksta i epohe u kojoj je ovaj nastao ali je zanemarilo složeni svet scenskih mogućnosti. Tako je došlo do izvesnog shematičnog, ukalupljenog izraza, a nešto oporo, naglašeno solidno, počelo je da se uvlači na njegovu scenu.

Od tri premijere ovog pozorišta nijedna nije doživela izrazit neuspeh ali također ni uspeh iznad prosečnog, i ono se najviše približilo svom renomeu u Šilerovom Don Karlosu, toj zvezdanoj tragediji, u kojoj je čovek osvetljen hladnom i nestvarnom svetlošću ideala na njegovom spoticanju ka prosvećenosti. U blistavoj psihološkoj obradi otkrivala se povremeno velika čar ali se dobijao utisak da je pesnikova, krajnje eliptična reč, bila sputana.

U Strindbergovom »Ocu« jedan hermetičan svet, koji je usled proteka vremena izgubio snagu filosofske i društvene teze, i u kome s vremena na vreme živi žalostan sudar polova, a još češće eho neke psihe nastranostima izmučene, usled težnje da se humanizuje i približi gledaocu depoetizovan je i lišen autentičnog daha. Surove, mistične nagote severnjačkih dodira (transponovanih iz senzualnog), preterane i brutalne, često kriju u sebi poneku bitnu istinu o tragici odnosa muškarca i žene, nešto što se ovakvom koncepcijom izvitoperavalo. Pitanje je moglo biti: da li uopšte igrati Strindberga a ne da li ga i menjati.

Na kraju je došao jedan Gogolj (Ženidba) u kome smeh nije izvlačen iz sićušne bede čoveka pred opštim, neumoljivim tokovima života, već iz nevešte parodije ljudskih odnosa čime je uništen reljef stvarne situacije.

BEOGRADSKO DRAMSKO POZORIŠTE svojim radom u minuloj sezoni oličavalo je onu drugu tendenciju: nedostatak izrazito savremenih tekstova vodećih svetskih autora. Kako izgledaju danas daleko vremena Milera, Salakrua, Anuja, Brehta i (neigranog) Beketa. Ovo pozorište danas se raspinje između realističkikonvencionalnog repertoara i zaostalih eksperimentalnih načina u tretiranju, tako da je prava retkost čista i stilski ujednačena pretstava.

Na početku sezone izgledalo je da će Beogradsko dramsko pozorište doživeti renesansu i malo je nedostajalo da njegova prva premijera (Krležine Legende) postane izrazit uspeh sezone. Kraljevo i Kristifor Kolumbo, pisani u vreme dok je Krleža još umeo da dečački sanja na sceni, bili su neophodno osveženje u jednolikom hodu naše pozorišne sezone. U Kraljevu, u surovom svetu što egzistira na sceni u usplahirenoj simfoniji sablasnih davljenika, uprljanih samoubistava, pod vođenja, skoro karnevalskih strasti mogli smo da naslutimo naš san o zvezdama čelom dodirnutim, pod mlazom snoviđenja i halucinacija. U Kolumbu, viziji patničkog čovečanstva u njegovim astralnim čežnjama za vrhuncima, i pored velike pesničke snage teško su se mogle nazreti realne distancije u podnožju tog okomitog simbola i to je oduzelo oreol velikog uspeha Legendama.

Kraljevo, drama čija je jedina napetost zatvorena u odjek reči, u simbolično izvajan usplahiren i pobesneo jezički pokret, data je u estradnom izvođenju, u funkciji govora i akustičnog udara, a što se to desilo (i to uspešno) u Beogradskom dramskom pozorištu jeste neobjašnjivi paradoks sezone.

Potpuno u skladu sa ovim uspehom bile su premijere Sumnjivog lica, Nušićeve neposlednje satire, i Sterijinih komedija (Pomirenja i Sudbine jednog razuma) obe realizovane na eksperimentalan način u nastojanju da se ostvare čiste groteskne linije, osenčene karikaturom sadržanom u reči i akciji.

Nažalost, u proleće pozorište nije bilo na prethodnoj visini. U njemu je prvo izvedena Mačka na usijanom limenom krovu T. Vilijamsa i delo je lepo primljeno od publike, mada nema kvalite te Staklene menažerije.

Na kraju su došla dva izrazita neuspeha: Koreni — D. Cosića i Husari — P. A. Breala. Dok su Koreni, scenski prikaz jednog romana koji je imao uspeha, ostali u granicama normalnog pada, dotle su, Husari, običan bulevarski tekst u kom se nespojivo mešaju vodviljski elementi i farsa sa nekoliko pretencioznih ideja, izražavali svu težinu krize odabiranja.

NARODNO POZORIŠTE je ostalo najvernije svojoj tradiciji i sa četiri premijere i dve obnove bilo je usmereno na klasični nacionalni repertoar i na neke strane moderne drame. Kao i prethodnih godina ulagan je solidan napor u rad na pretstavama a naročita pažnja obraćena je njihovoj zanatskoj strani. Tendencija da se igra veći broj savremenih dela potvrđena je i ove godine. Doduše, u pitanju su komadi drugog reda u čijim zapletima u najboljem slučaju živi samo delić neke istine, ali se ne zaoštravaju sudbinska pitanja epohe. Ograničeno na suvi scenski realizam ono će zauvek ostati zatvoreno za istinske dramatičare našeg vremena i u skrivenim igrama iluzije koja teče sa njegove scene neće se izraziti sva težina našeg nemira i našeg bola.

Tri premijere (Kir Janja, Pobuna na Kejnu i Obožavana Julija) nosili su sezonu u ovom pozorištu. Pretstava Kir Janje je svakako najznačajnija za istoriju našeg pozorišta. Osetljiv problem tumačenja tradicionalnih komedija današnjem gledaocu rešavan je pomoću studiozne sociološke analize naravi i prilika i mada se zanemarivanje groteskних i komičnih elemenata dela ne može prihvatiti, mora se odati priznanje ovom ozbiljnom pokušaju.

TRAJNE VIZIJE

NIZ RAJNU BEZ LORELAJ

DISELDORF, naselje iz 1062 godine, danas je grad kroz koji teku reke zelene i crvene svetlosti i u lukovima prelaze preko Rajne zamućene uljem i hemikalijama, dok se pored gradskih kanala u centru grada razliva Kenigsalee. U blizini grada ruševine Barbarosinog zamka. Okolo šume dimnjaka: Rajnsko-vestfalsko industrisko područje.

Disl je grad lepote, mode i duha. Tu se rodio Hajne, a živeli su Mendelson, Šuman, Brams... Gradski konzervatorijum nosi Šumanovo ime. Ovde su boravili Gete i Lilienkron i drugi čijom su se slavom ponosili birgermajstori Disla.

Noću magle i tišina sa Rajne uspavljuju, a sirene sa brodova prenu sanjare po parkovima. Ako je crna noć u parku ne vide se crni labudovi kako se na obali ljube. Oni su toliko pitomi da se preplaši svaki sanjar koji ne zna za ove čudne hiperbolske ptice u ovom gradu koga prozaično nazivaju: »Pisaći sto rajnske oblasti«. Neonska svetlost u snopovima pada po ovom nemačkom gradu sa najviše ukusa za koga je Napoleon rekao (što sasvim nije važno): »La ville de Dusseldorf — petite Paris«. Po galerijama i izlozima ovde »primenjena« umetnost prestaje da nosi to nepotrebno ime. Cvećarnice zadivljuju iluminacijom, zelenim mermerom i ogledalima kroz koja kao da izrasta beskrajna vegetacija nadstvarnog parka snova, jer nestaje uobičajene skučenosti cvetnih kaveza. Tu slobodno preleću ptice od kineskih lampiona do kaveza i lepršaju se na japanskim suncobranima. Prekoputa je došao Gogen, magičar boja, čak iz Sao Paola, u pratnji svojih ribara i žena sa Taitija. Njegov autoportret gleda na Kenigsalee kao duh iz zelenožute magle platna.

Altona - Ekspres prohuji začas od Diseldorfa do Kelna. To veče puno dima spuštalo se na Rajnu i dok je iz magle visila šuma dimnjaka, kroz poslednje svetlo dana, ukazala se kao utvara, sagorela crna lađa gotske katedrale, čuveni kelnski Dom. Mračni kostur uzdiže se put neba i zjapi prazan, obavijen maglom, kao da uskrsava ono stravično veče: pakao bombi, požara... čuti kao snoviđenje, kostur, groza, mora... Ipak, ova najčudesnija od svih gotskih građevina, ostala je kao pena od čipaka u sumraku požara, pa i danas se ne može zaboraviti. Pre rata je bila puna svetlosti, a spolja iluminisana tako da je noću bacala bezbrojna svetla daleko niz Rajnu. Ali ova katedrala nije nikada lepše izgledala nego one strašne noći kada je goreo čitav Keln. Trijumf demonske lepote i užasa: sirene, reflektori, zapaljeni žaci, eksplozije, zapaljeni meteori proleću nebom, a usred dima, crnog i gustog, bogato obasjan uzdiže se, kao nadstvarno biće apokalipse, ova čudesna građevina obojena iznutra fosfornim bombama!

Najzad, ulazim u jednu malu malu kafanu kraj železničke stanice iz koje se vide kamene čipke Doma. Nema mesta. Sedam kraj jedne žene koja me oslovljava na poljskom. Sporazumevamo se: ona se smeši, a govori i ruski. Nemica iz Poljske! Došla je nedavno iz logora. Govorimo o Hajneu. Ona pamti sumračje požara kada su Nemci spaljivali njegove knjige po trgovima. Još rani antisemitizam izazvao je u njemu žučnost: U »Romantičnoj školi« pisao je: »Francusko ludilo nije ni iz daleka onako ludo kao nemačko, jer u ovome, kako bi rekao Kolonije, ima metoda.« On je izrekao teške reči o Nemcima: »ono što nam je priroda uskratila, mi postignemo učenjem...« Hajne je mrzeo njihovu odanost roajalizmu, a voleo Napoleona kao oslobodioca... U Nemačkoj mu nije nigde podignut spomenik.

BON, nekada rimska straža na Rajni; Castra Bonna ili Bonnesia, stara nemačka varoš uznemirena danas administrativnim aparatom vlade. Krive, stare ulice plivaju u raznobojnom neonskom svetlu iz kojih gde-gde izbije mračna srednjovekovna tvrđava usred centra. Minster sa pet romanskih tornjeva i parkom izgleda više kao feudalni zamak sa donžonima.

Bon je grad docenata (ima ih na univerzitetu oko 300) i studenata. Pored Hajdelberga i Getingena ovde su naročito cvetala udruženja burševa. Fridrih Niče ovde je studirao klasičnu filologiju, ali nije mogao da podnese stari bonski buršikozitet čiji su sadržaj bili tuče i »materijalizam piva«. Zbog poluošaja reformi bio je isključen iz društva burševa pa je i napustio Bon. Ipak je tu najviše naučio o Starima kod profesora Rička. Za mnogoštošta kasnije kriva je ova filologija iz Bona! Ovaj najemocionalniji mislilac i najparadoksalniji duh nahranjen je antičkom filozofijom iz bonskih biblioteka i sve što je kasnije bilo osnovna misao u njegovim delima vuče duboke genetičke korene iz ovog grada: klasična filologija mu je dala dva obrasca: aristokratskog pesnika Teognisa — za poetiku i Diogena Laercijusa — za istoriska zbivanja i predsokratičare; i Platona koji mu je dao »Gorgiju«. u »Gorgiji« je otkrio sofistu Kalikne koji demaskira moral kao sredstvo slabih. I ostali Platonovi dijalozi gde se govori o državi (»Protagora«) rodili su njegovu misao, da je cilj kulture genije, jer, po Platonu, državu treba da upravljaju filozofi! I sve ostalo zbog čega se pravedno i nepravedno optužuje: antimetafizičar i amoralist (S one strane dobra i zla), antihrist, apologet aristokratskog morala, ali protivnik aristokratskog indeterminizma — slobodne volje i aristokratije same; antimonarhista i antimilitarista, ali protivnik svake revolucije i gomile; apologeta dionisijskog u čoveku i apologeta života (hrišćansvo je najmračnija ideologija i najviša korupcija), ali i antiapolinijski i antiracionalista. Njegov antihumanistički humanizam našao je izraza kroz Zaratustru u natčoveku: »jer čovek je nešto preko čega se mora preći«, a taj i takav aristokratizam opet vuče poreklo od »Protagore«. Njegov interplanetarni nihilizam ipak polazi samo od čoveka. (Čovek je mera svih stvari, objektivno ne postoji: ni optimizam ni pesimizam, jer to je, po njemu, samo odnos čovekov prema prirodi. Sreća je samo kao mit Helena o Hiperborejcima, neviđenog naroda, koji su živeli u ljubavi sa bogovima. Sreća je samo daleka dečija bajka. I bio bi Niče zaboravljen, iako je netalentovanu Žorž Sandovu nazvao laclea ubertas, a naturalistu Zolu »radost za smradom«, da nisu nacisti, u nizu postumnih paradoksa u vezi sa Ničeom, otkrili u njemu najvećeg Nemca, u njemu koji je Nemcima osporavao duh (u Sumraku bogova) — našli su obrazac nemačkog duha! I to kod njega, koji je osporavao i Vagnera: »vagnerizam je kretenizam u Bajrojtu«, a Vagner je bio inspirator mistike naci-filozofije, u Rozenbergovom »Mitu XX veka«.

I bio bi još jednom zaboravljen, osim od filologa i filozofa, da ga nisu, na kraju, i egzistencijalisti prihvatili kao jednog od učitelja filozofije voluntarizma. Jer, taj se evropski nihilista spasavao »voljom za moć« i »večnim povraćajem stvari« od beznađežnosti sopstvenog nihilizma, od istorijske nužnosti. Obnavljajući orfičku i heraklitsko-stoičku misao o večnom povraćaju iz odvratnosti prema hrišćanskom učenju o drugom svetu, zaboravio je da je čitav orfizam fundament hrišćanskog učenja. Ali njima leži njegovo apsurdno i neprestano opredeljenje i njegov izbor paradoksa, jer Niče nije mio »svoj život«. Egzistencijalizam na Zapadu i ovde, od Rajne do Minhena, nije samo filozofija posleratne izgubljenosti i beznađežnosti, već su to gljive koje niču i egzistiraju ne samo na tlu propadanja i na ruševinama jednog sveta, nego su one i produkt-spreg stvoren lesacijom pomame i straha termonuklearne kataklizme. I tako je, učenik Šopenhauerove slepe volje metafizičke, Niče, ostao krivac za Kami-Sartrov voluntarizam: ono »što hoće da bude!«

Čovek nije ono što jeste već

Pa ipak, kada kažemo Bon, mi uvek mislimo na Lud ja ga van Betovena. U Klasenovoj kući br. 515, gde se 1770 rodio Betoven, u dvorištu je skromna bista ispod jednog drveta; drvo održava stalno senku, a okolno šiblje nam nestano miluje bronzano čelo, dok večito zeleni brđljan opkoljava kameno postolje biste. To je prosto Betovenov muzej. Tu se rodio u sobi i na mansardi. Ipak Bon je ostao njegova varoš, a ime bonskog kneza-nadbiskupa, Maksa Fridriha, zaboravljeno je odavno iako je Betovenov otac Johan zavisio od kneževe milosti. Namršteni tvorac Eroike, Devete, Apasionate... — tumač ljudske sudbine, strasti, tuge, nesreće, kao da se izvinjava, u prevelikoj skromnosti, za batine koje je dobijao od upornog oca pijanice: zbog sitnih očevih skandala; sviranja pred knezom kad je bio još dete. To nam priča pekar Fišer, sused i slučajni hroničar mladog Betovena. On je voleo tu Rajnu, uostalom, kao što se sve reke vole. Ipak je mrzeo uštogljeni odlazak niz Rajnu za Keln gde je kao osmogodišnji dečak prvi put nastupio na koncertu. On je nosio zeleni frak otvorene boje, kratke zelene pantalone sa kopčama, čarape od crne ili bele svile sa crnim pantljikama, beo svilen prsluk sa cvetićima i zlatnim gajtanom. Uz to šešir i mač sa srebrnom drškom, uvojke i perčin! Tako je Bon bio početak njegove gorčine i oporosti. (Tu je počeo da se hrani gorčinom kroz čitavo detinjstvo.) Tako je rano postao opor i zatvoren, neprijatelj tiranije i nadmenosti, ostao je divlji i slobodan duh. Nikada nije postao dvorski čovek kao njegov prijatelj Gete, koga je, uostalom, bezgranično poštovao, što nam Betina Brentano u pismu s ponosom predaje: »U tog je čoveka tako veliki ponos, da on ne svira caru ni vojvodama za ljubav, iako mu ovi daju rentu...« Dok su Hajdn i Mocart bili neka vrsta dvorskih slugu! Ali, tu ga je i kapelnik Nefe prvi upoznao sa Bahom. Na jednoj veoma živoj raskrsnici u Bonu stoji kao rt od ivičnjaka udaljena i visoko uzdignuta stara žalosna vrba. Ona sme ta saobraćaju, jer je ulica proširena od kada su Betoven i Gete dugo uveče sedeli ispod nje.

Rembrant: Stari čovek (crtež)

Ispred železničke stanice razgovaram sa svojim saputnikom. Prilazi nam učtivo saobraćajac i pita da li smo iz Jugoslavije. Muca srpski »Terazije, Slavija, znam Šabac dobro jede, dobro šljivovic...« aZ vreme rata bio je u Srbiji kao feldžandarm sa zlokobnim litrom na grudima.

VOZ iz Hamburga dolazi oko 22 časa. U restoraciji pijemo pivo i kelner nam ponovo prilazi i pita nas srpski odakle smo. Bio je od 1916 godine u Beogradu i Skoplju pod Makenzenom. Izlazim na prazan železnički peron.

Nemci vole turizam: čežnja za daljinom, stepe, Afrika. Stalno se putuje: vikendi ili dalje ture pod Cvajbrikenima, Makenzenima, Guderijanima. Na staničnom zidu afiši o udobnom i bezbrižnom putovanju železnicom. To je najbezbrižnija slika koju je mašta dočarala. Lokomotiva vuče voz. Iz dimnjaka se vije beo i gust dim i leži visoko pod oblacima u vidu spirale. Na poslednjem belom oblačiću — kružiću udobno se smestila divna mačkica koja, smešeći se bezbrižno, putuje u snovima eterom. Ali, Nemci nisu kiepsidra što neosetno ističe. Zavrtnji, točkovi, pokret: Räder müssen rollen für den Sieg! Nemac je perpetuum-mobile!

Šta se to dešava opet na Rajni? Ova stara hajneovska Lorelaj opsesija nameće mi se kao misao o silno vitalnoj staroj i dalje zavodljivoj vešici koja nadživljava Brentanovu baladu u Apolinerovom »Alkoholu«. Svuda je bilo svetlo od fabrika i pogona jer traka danonoćno nije prestajala da proizvodi čelik, perlon, bakarne cevi, kablove, motore, brodove, mašine, optiku, televiziju... Veštica Lorelaj nije mrtva iako se ne češlja više zavodnički na steni iznad brze Rajne. Sada je ona nevidljiva i nečujno plete čeličnu košulju i to se tiho, podzemno tkanje opet čuje.

Noć je brzo prošla do Minhena.

Kroz Austriju dan je pun sunca. Bad Gastajn, u zelenilu i snegu, nudi se kao gnezdo odmora. Alpi i Salcburg. Sa starog zamka visoko na bregu vidi se čitav Saleburg iz ptičije perspektive: stari deo grada pored zelenog, nekada divljeg, Salcaha ukraj koga se dugo šetao Amadeus — Johanes — Hrizostomus — Volfgangus — Teofilus — Mocart. Krovovi pod suncem, krive ulice, stari crep sa bezbroj boja u sivom, crvenom, žutom, braon, oker i zelenom mozaiku slivao se u jednu mrko-zlatnu patinu uokvirenu dalekim plavim Alpima, punim glečera i oblaSalcburg i Bajrojt — svetilište muzike!

Podne.

U praznoj crkvi samo malo žena i one se, ne očekujući misu, mole za pokoj poginulih planinskih lovaca više Narvika, na Kavkazu na Zelengori...

Mocarteum prazan. U podne usred lepote i sunca odzvanja ovim starim gradom Rekviem daljina i više se ništa ne čuje od šuma u borovima i žubora hladnog Salcaha.

Odlazak!

Sve su železničke stanice neprijatne i sive, sa sumporom u vazduhu, ali pune i tuge rastajanja i radosnih viđenja, uvek mašu marame i ruke... Ne treba sve poneti u srcu: zaboravi i putuj na poslednjem oblačiću zahuktale mašine!

Sumele su poznate reke sanjivo u noći kao duge kiše i ja sam zaspao tek u krilu naše zemlje...

Vladimir Živančević

najviše uspeha kod gledalaca. Ovo delo, jednod od mnogih o sjaju i bedi čoveka ogrezlog u grozu rata, u pogledu svoje estetske koncepcije potpuno se podudaralo sa težnjama Narodnog pozorišta. Realističko po okvirima, nimalo hiperbolično, naprotiv svedeno u izrazu na jednu situaciju, na jedan doživljaj, na jednu tezu, ovaj komad je omogućio suptilan dramaturški postupak, uprošćen i jasan, u kome je svaka reč dobijala odgovarajuću psihološku analizu i adekvatan mimički pokret. Gledalište je živelo u jednom dahu sa pozornicom i hvatalo je raširenih očiju sve te arabeske detalja i lucidno ukrštenih pojedinosti. Ali dok je zanatska strana bila majstorski ostvarena, idejni svet, koji je emanirao iz predstave, bio je očajno sfromašan, skoro antihuman. Ta uproščena teza da je svet i njegovu lepotu odbranio u ratu američki militarizam u osnovi je netačna, površna i proizvoljna. Hipokrizija ove drame jeste u nameri Vouka da opravda jednu žalosnu deformaciju uopšte (koja samo u uslovima rata ima svoje relativno opravdanje) i u želji da u osnovi plemenit ljudski revolt protiv nje svede na običan defetizam.

Narodno pozorište je završilo sezonu premijerom Obožavane Julije bulevarskog pisca Marka Sovažana, potvrđujući još jednom svoje simpatije za lake moderne komade.

BEOGRADSKA KOMEDIJA je delima kao što su Brehtova Prosjačka opera i Rusenova Nina ostvarilo vid napredak u odnosu na protekle godine ali takoreći nije ništa učinilo za stvaranje komike vezane za naše tle i prilike. Indolencija u ra' koja se pokatkad mogla utvrditi nije se mogla ' ek opravdati teškim uslovima pod kojima živi najmlađe beogradsko pozorište.

U celini posmatrana poslednja pozorišna sezona otkrila je izvesno previranje u pozorišnom svetu prestonice i udaljavanje pojedinih pozorišta od sopstvenog stila koje nije imalo vid organizovane namere (kao nekad u Beogr. dramskom pozorištu ili u Jugosl. dramskom pozorištu) i u prilikama neizgrađenog nacionalnog stila ovo neodređeno kretanje pokazuje se kao opasno za konačne ciljeve. U takvim vremenima nedostajanja skoro svakog eksperimentisanja mogli smo samo da sanjamo o onome što je najsavremenije u pozorištu: o groteskном marionetskom pokretu jednog Adamova ili cerebralnim sušinama jednog Beketa. Pre ne koliko godina izgledalo je da si oni svega jedan korak udaljeni od nas.

Vladimir Stamenković

Kod „Tri šešira“

USPOMENE JEDNOG SAVREMENIKA »ZLATNOG DOBA SRPSKE KNJIŽEVNOSTI«

PRIVUKLA me stara Skadarlija, njene uske, kaldrmisane ulice, prizemne kuće sa nizom pendžera koji gledaju u sokak. Obrasla zelenilom, ona prikriva promene koje je doživljavala stotinu godina unazad, kad je počela da postaje čuvena, ne zbog toga što je bila u susedstvu imućnog kvarta Jevrejske Mahale, već što je u njoj odrasla cela jedna plejada srpskih pisaca i glumaca.

Želeo bih da shvatim to vreme, koje je u našoj kulturnoj istoriji ostavilo dubok trag. I uvek sam, iz straha da ne bude suviše konvencionalno — (nalik na posetu muzeju u kome su pribrana oružja vitezova i ratnika) — zaobilazio »Tri šešira«, malu kafanu pod lipama, u ulici Skadarskoj.

»Tri šešira« su uspomena na drugu polovinu 19 i prvu deceniju ovog stoleća. Ova kafana se, kažu, malo promenila od onog vremena, šezdesetih godina prošlog veka, kad su je u nizu skadarskih ćumeza otkrili Đura Jakšić i Kosta Taušanović.

Ušao sam, seo. Fotografije na zidovima: Đura, Čiča Ilija, Domanović, Sremac, češki ambasador u Beogradu Seba... Ne osećam se usamljen i čini mi se ovog trenutka kao da sam među prijateljima; platiću piće ovog puta: »Čiča Ilija vi ćete, naravno... pivo, hej, kelner, piva za Čiču Iliju, glumca, pravog rasnog glumca starog Beograda!«

I to je samo trenutak. Ovo priviđenje iščeze, a kraj stola, preko puta, sedi jedan drugi starac, čika Mile — Krpa, profesor Pavlović, publicista i književnik, savremenik velike umetničke generacije iz kraja prošlog i početka ovog veka.

Njemu je sve ovo poznato i tužno; sad su, kaže, »Tri šešira« obična kafančina, a za nas su bili kafanica, lepo, malo utočište, jedan poseban svet koji se ne oseća kroz literaturu...

U moderno vreme, u kome i misli beže od epa, daleko smo od intimnih doživljaja tog sveta, i kopka me radoznalost u čemu je, zapravo, distanca između njega i našeg doba u koje su se mnoga imena probila svojim delom.

Mile Pavlović ima 92 godine. Drugovao je sa Sremcem, on naše vreme razume, a ipak kaže da mi njihovo vreme ne razumemo, i nikad ga nećemo razumeti, jer je to bilo pola veka nadahnuća, kao da se literarni dar jedne nacije zbio u nekoliko decenija da pokaže svoju boju i snagu.

Mile Pavlović priča: »Tri šešira«, Đurina kafana, postala je slučajno, kad je bankrotirala šeširdžiska manufaktura gazde Dimovića. Ova velika radnja imala je amblem tri šešira, pa ga i kafana preuze kao svoj simbol, a kasnije po njemu dobi naziv!

Šteta, pola veka jednog »svetišta«, a niko se od savremenika »zlatnog doba« ne seti da uvede knjigu u koju bi se upisivali pisci i glumci, spomenicu neku. Sad o tome jadikuje Mile Krpa i kaže da je on govorio Stevanu Sremcu, svom prijatelju, da uvedu nešto slično, a ovaj se najpre zagrejao, pa zaboravio, jer bilo je vazdan nekih poslova i žurbe; ne ovakve kao danas nego nekog unutrašnjeg nemira koji je buktao kao vatromet.

Mnogo kasnije Mile Pavlović je uveo jednu takvu knjigu u kafanu »Šumadija«, u Knez Mihajlovoj ulici, na uglu prekoputa »Ruskog cara«. Svake subote on bi je doneo sa sobom, i uz nju šerpenju sarme ili kiselog kupusa. Dve sveske je napunio sa epigramima, pismima i zapisima Filipovića — Fiće, Marka Cara, Mladena Đuričića i ostalih. Pre nepune dve godine, obe ove sveske otkupio mu je Kragujevački arhiv.

I tako su, »Tri šešira« ostala u uspomeni samo kroz priče, ovog trenutka kroz priču savremenika koji se prisetio Milorada Gavrilovića, glumca:

— Čudo od čoveka. Ovo kao da je bila njegova kafana. Jedini je on od gazde dobijao »tablu« za kartanje, a to nije bilo lako, jer se ceo mondenski Beograd u ono vreme, kad se kafana već pročula kao sastajalište umetnika, unapred za po nekoliko meseci pretplaćivao na »table«.

Vreme je bilo tako da je kafana bila neka vrsta utočišta, ili bar mesto na kome se mali umetnički Beograd mogao sastati i naći u svako doba. Redakcije listova i časopisa nisu imale svojih kancelarija, pa su se rukopisi u kafani mogli naručivati, za honorare unapred, jer književnici često ni hleba nisu imali.

Evo jednog slučaja. Godine 1878 umro je Đura Jakšić, stanovao je u Skadarliji i pola Beograda sručilo se u uzane sokake kad su kovčeg s njegovim ostacima iznosili na ulicu, da ga prenesu do groblja. Neki furundžija, koji je svoju pekarsku radnju imao nešto niže Đurina stana, upitao je jednog iz pratnje:

— Kaži mi, ko je ovo umro?

— Kako da ne znaš, brate, umro je veliki književnik Đura Jakšić.

— Pa zar je taj Đura bio tako slavan. Šta ja, jadan, uradih!? Dolazio kod mene u radnju da mu dam hleba na veresiju, a ja mu ne dadoh. Gde mi, bože, srce i duša behu.

Ovaj detalj o Đurinoj smrti potstakao je Mila Pavlovića — Krpu da ispriča o uzrocima smrti Đurine, o kojima se nije pisalo, a godinama se o njima pričalo, kadgod bi prijatelji Jakšićevi zaseli kraj stola kod »Tri šešira«.

— Evo, baš ovde —, pokazuje Mile Krpa jedan sto u uglu druge sobe. — Ovde je bio naš sto...

Kad je general Alimpić izgubio bitku na Drini, Đura Jakšić, ozlojeđen zbog toga, u kafani kod »Tri šešira« sroči zajedljivi epigram:

»General Alimpić,
prska Drina...

i završi ga sočnom srbijanskom psovkom. Ubrzo se ovaj epigram proneo Beogradom, pa je došao i do ušiju generala Alimpića. On je najmio dvojicu vojnika koji su Đuru Jakšića presreli pred kafanom »Kasina«, isprebijali ga do nesvesti, onesvešćena i krvava vukli po kaldrmi i pobegli.

Otada Đura stade poboljevati i uskoro umre.

Baš ova kafanica vezana je još za jedan događaj povodom Jakšićeve smrti. Kad je on umro, njegov prijatelj Kosta Taušanović unezvereno ulete u »Tri šešira« da obavesti o tužnom događaju sve prijatelje, i saopšti da ne zna kako će ga sahraniti kad Đura ni prebijene pare nije ostavio. Nažalost, ni u kafanj nije mogao da nađe pare, pa svi zajedno, koji su se tamo našli, napraviše plan da ga sahrane »na veresiju«. Odlučiše da pokušaju na groblju da skupe neki dinar.

Na sahrani skupiše od pratnje, koja beše ogromna, 1.200 dinara, platiše pogrebnom zavodu njegovo, a od ostatka para izdadoše prvu knjigu pesama Đure Jakšića. To je bilo uopšte prvo izdanje njegovih pesama u knjizi, koje je on, eto, morao da plati svojom smrću.

Nikad para, nikad da se zna kakav će biti dan. Honorari od »Danice« za pesme koje je Đoka Popović — Daničar, njegov veliki prijatelj iz mladih dana, objavljivao uvek na prvom mestu, kad god bi ih iskamčio, ponekad čak i u kafani, na brzu ruku, pogotovu u »Tri šešira«, bili su tako niski, i višemanje simbolični, da nisu stizali čak ni za kiriju, a kamoli za sedenje po beogradskim kafanama, što je u ono vreme bio običaj i jedini izlaz da se čovek nađe s društvom.

Čika Mile Pavlović danas slabo vidi. Teškom mukom čak i u svom stanu pretura po svojim neobjavljenim spisima, kojih ima oko 80 svezaka — uglavnom životopisnih kurioziteta — i sad, mada se primakao zidu prve odaje »Tri šešira« pita me:

— Molim te, vidiš li bolje od mene, ko je ovo ovde?

— Đura Jakšić.

I tako, priča o Đuri se nastavi. Milu Krpi bilo je tek 14 godina kad je Jakšić umro, ali je pesnikovo delo tako snažno delovalo na tmurno doba s kraja 19 veka, da su umetnici, čim bi se sastali kod »Tri šešira«, s njegovim imenom obično počinjali svaku priču.

Možda je to u ono doba bio jedini način, jer dela nisu bila štampana u knjigama, da se sačuva kulturno nasleđe, ili čak da se literaturi obezbedi pravo mesto u životu zemlje, a među ljudima ljubav i navika.

Seća se Mile Pavlović, sada, u ovom ambijentu koji ga vraća 60 pa i više godina unazad, sve više detalja o Đuri. Baš ih je ovde slušao i zapisivao. »Danas, sam on kaže, misli i sećanja mi naviru; o Đuri kao pesniku dosta znate, ne znam da li vam je poznato da je svoju pesmu »Otadžbina« napisao baš za dr Vladanovu »Otadžbinu«, za prvi broj, u jednoj kafani u Skadarlijii. Ili, možda, ne znate kako se Đura slučajno oženio i otišao u Beč...«

Ko zna, da li uopšte za jedno veliko ime nešto znače kuriozumi, kojih je onda, bio pun gostoprimljivi Beograd, taj grad koji je i Matoša, kad je ovaj pobegao iz austrougarske vojske, prihvatio svom svojom srdačnošću; dakle, da li oni nečemu doprinose, ali »Tri šešira« izmamljuju ono o čemu se obično malo govori.

Tako, eto, i Đurina svadba u svoje vreme bila je predmet šala. Sa Jakšićem je u školskom kolegijumu u Požarevcu bio učitelj Sima Nikolić, čovek koji je mladog pesnika pomagao duvanom. I kako je Đura uvek bio bez para, a dopala mu se ćerka Nikolićeva, on zamoli njenog oca da mu je da za ženu. Nikolić pristade, ali u miraz, pošto je bio poznata cicija, skoro ništa ne dade. Đura se naljuti, spakuje stvari i sa ženom krene za Beč.

U nepoznat grad — da svrši fakultet.

Ali najpre se morao u Beogradu, radi objave, javiti upravniku glavne policije Jakovu Tucakoviću. Svršivši posao, nađe se kod »Tri šešira« sa Đokom Daničarem i Ljubom Nenadovićem, koji su ga često pomagali novčano, i ispriča im što mu se desilo...

Upitao ga upravnik:

— Vaše ime?

— Đura Jakšić.

— Zanimanje?

— Književnik.

— Ne pitam te to, nego reci ti meni zanimanje, čime se zanimaš?

— Nemam drugog zanimanja, ja sam književnik.

Tucaković popusti i reče svom pisaru:

— Napiši mu tamo u objavu: Književnik, bez zanimanja. Izdaj mu objavu besplatno. U članu 48 stoji — skitnice, cigani, muzikanti i druga slična lica bez stalnog zanimanja dobijaju objavu besplatno.

Ovaj događaj ude u anegdotu koju Mile Krpa sad čuva u jednoj neobjavljenoj zbirci, kao što čuva i anegdotu o Čiča Iliji glumcu, kako se jednog dana dovezao do »Tri šešira« u mrtvačkim kolima. Zaustaviše se crna kola ispred kafane, a Radoje Domanović, koji se baš tu zatekao, iznenadi se kad ugleda Čiču kako dostojanstveno izlazi iz zastakljene kutije sa krstovima na svakom uglu.

— Šta ćeš ti, Čiča, u mrtvačkim kolima?

Čiča Ilija se snađe i dobaci da čuje cela kafana:

— Bolje u tim kolima sa groblja, nego na groblje.

A bilo je ustvari ovako (neka izvine Čiča Ilija što pričamo ovo bez njegova prisustva; ipak slike su njegove tu, i duh njegov koji vedri atmosferu): Čiča Ilija vraćao se sa nekog pogreba i pred grobljanskom kapijom zatekao grobljanskog kočijaša, starog prijatelja. Pozvao ga na rakiju. Svrnuše oni u prvu kafanu, Čiča Ilija na pivo, a kočijaš na rakiju, navukoše se dobro, zaredaše mrtvačkim kolima od kafane do kafane i stigoše na kraju do »Tri šešira«.

Pozorište — kafana — groblje — časopisi — politika. Zatvoren krug, odraz jednog vremena. Parastosi! Na groblju su se nalazili često, jer je u tom malom Beogradu, koji je u celini bio velika porodica, uvek neko umirao, čak prerano umirao.

Kad je Vela Nigrinova, glumica, umrla, sastaše se njeni prijatelji kod »Tri šešira« da je odatle isprate do groblja. Čiča Ilija posle pogreba predloži da se svrati kod Bore Stankovića koji je u ono vreme bio šef odeljenja za merenje jačine piva u Bajlonijevoj pivari.

Inače, Stankovićeva kancelarija u Bajlonijevoj pivari nije bila retko sastajalište umetničkog Beograda. Skoro svako posle podne Čiča Ilija bi odveo društvo kod Bore i tu bi nastalo kušanje piva. Posle pogreba Vele Nigrinove, ovo društvo ostade celu noć kod Bajlonija, a ujutru krenuše dalje, pa ceo dan nastaviše, i još jednu noć, dok ne pospaše svi kod »Tri šešira«, u »svojoj kući«.

Janko Veselinović — priča Mile Krpa — nekako je najviše voleo ovu tihu kafanicu i njega su voleli svi jer je umeo lepo da peva a oko prvog uvek je imao para, pa bi se zato preko meseca zaduživao. I čim bi primio platu od časopisa »Zvezda«, trčao bi u kafanu da plati dugove. A on sam, koji je „Tri šešira“ najviše voleo, najčešće je od njih otsustvovao, jer je bio kandidat za zatvor posle svakog oštrijeg članka u časopisu.

Izdao je zbirku pripovedaka »Slike i karakteri«, pa ga osuđiše na godinu dana zatvora. Odležao on tu godinu. Kad prođe vreme izdržavanja kazne, pozva ga tadašnji upravnik glavne policije Bademlić i reče mu:

— Eto, Janko, i to si izdržao.

— Tešto, — odgovori Veselinović, — i kapsa je za ljude.

— Svaka stvar, pa i najgora, ima svoju dobru stranu — reče mu upravnik. I kapsa ima dobru stranu.

Janko Veselinović slegnu ramenima pa odgovori:

— Jeste, što kažete. Samo ta lepa strana zatvora nije iznutra, nego spolja, s one strane katanca.

Ceo život — vic i satira! Nije ni čudo onda što je satira bila na vrhuncu svog uspona: Domanović Sremac, Nušić, Veselinović...

I politika! Borba protiv reakcije! Neprestano nezadovoljstvo. Janko Veselinović tada formalno napusti politiku da bi se posvetio književnosti, a borbu, žešću nego ranije kad je bio pretsednik opštine.

A počelo je ovako...

Veselinović je bio pretsednik opštine, radikal, u jednom srbijanskom selu. Pred izbore on svim da su platili porezu.

Poslanik Kundović, njegov politički protivnik, otkri ovu podvalu i potegne raspravu pred Skupštinom. Radilo se o sumi od 12.135 dinara i 25 para. U Skupštini izbi žestoka svađa, pa se Janko jedva spase zatvora. Odbrani ga ministar unutrašnjih dela Jovan Đaja, a kraljica Natalija poravna njegov dug. Tada Janko doputova u Beograd, upozna se sa Brzakom, Mitrovićem i Milom Krpom i poče »Tri šešira«, on izdade besplatno (delio ga na ulici svima koji su htell da ga uzmu), a posle toga izdavao ga je tri puta nedeljno i na kraju kao časopis.

Govorili su za Veselinovića: veseljak. Kod »Tri šešira« imao je svoj sto. Iz dana u dan borba, a no, on odluči da napusti Beograd, »Tri šešira« (primi 20 dinara za brod. Mile Pavlović ode da za njega potraži pare i svrati kod Ljube Krslanovića. Ovaj mu dade 12 napoleona. Kad ih Mile Krpa donese Veselinoviću, ovaj upita u čudu:

— Bogati, koga si ubio?

Brod krenu, a Janko se oprosti od prijatelja ovim rečima:

— Nije vam više hasne od mene, idem sada mome tajki u Glogovac. Mačva me othranila, nek me ona i sahrani.

Svaki odlazak — tuga. Jedan manje u borbenoj literarnoj prozi, koju je Beograd počeo da shvata tek kad bi umirali njeni veterani, jedan pò jedan. Domanović, takođe, umre bez groša. Prijatelji su ga celog života nagovarali da kupi neko bolje odelo. Nije bilo ni za život, a kamoli za odelo, sedmoro dece imao je u kući, a voleo je »Tri šešira« i svoje društvo. I kad su mu prijatelji, dok je bopod ruku, pa sa zaradom od 700 dinara krenuše pravo u radnju i odenuše ga od glave do pete.

Čiča Mile Pavlović sad ponovo gleda u fotografije na zidu kafane »Tri šešira«. Gleda, a ne vidi. Govorim mu o njima, a on priča i seća se. I meni se ponekad učini kao da su te slike prozor u prošlost, one imaju više dimenzija i otkrivaju jednu stranu života naših velikana, s kraja 19 i početka dvadesetog veka, koju ne poznajemo u detalje, jer naši udžbenici samo suvo registruju: rođen, umro, gde je živeo, njegova dela itd.

Koliko ponekad mala anegdota približi ove velikane duha nama i koliko bismo se manje uglađali u strance kad bismo naše kulturno nasleđe poznavali bolje, i vreme u kome su stvarali, bez para: stvarali književnost radi borbe za svoje ideale.

Opet pokušavam da odgonetnem: »Tri šešira«

Umetnička fotografija

Arnold Njumen (SAD): Isamu Nogući

Iz Antologije srpske poezije

ZELENILO POD SNEGOM

Dušan Srezojević

Jedan od retkih naših pesnika koji su uporedo, mada ne sa podjednakim uspehom, negovali liriku socijalne i filozofske inspiracije, Srezojević je ostavio dve ili tri pesme koje, originalnošću misli i svežinom izraza, zaslužuju da uđu u svaku antologiju.

Zoran Mišić

POSLEDNJI SAMRTNIK

Dobra, voljena, hraniteljko ljudi,
O, majko Zemljo! Kada se pogase
Vatre života širom tvojih grudi;
Kad tamni užas ukoči talase;

Kad svenu neizmerne ljubičice
Plavih i divnih tvojih praskozorja;
Kad potamni za navek tvoje lice,
Ko senka šuma izumrlog borja;

Kada već davno, kao plave niti,
Uzdahe srca prah večnosti pospe:
Vaj! ko će tvoje oči zaklopiti,
Ko će za tobom dug suza da prospe?

Napuštena, uzvišena Nioba,
Sa grobovima milijardi čeda
Svojih, u krilu dragom, grob do groba,
Sama, očajna, izdisaćeš seda.

I dokle tvoje materinske grudi
Pali, ko otrov, bol jedan beskrajan;
Dok crna neman, neumolno, budi
Ledeni užas, svud sa grozom vajan.

Tvoj sveti uzdah mirisaće ti'o
Na mirišljave praiskonske vlage, —
Setne i suzne, i san neki mio
Koji tištaše grudi tvoje drage.

---

su tu — jedan sačuvani spomenik naše kulture. Dvadesetih godina ovog veka neki arhitekta (nisam upamtio njegovo ime), koji je bio član Gradske opštine, svim snagama borio se da Skadarlija ostane onakva kakva je bila. Ali, konjunktura ruši uspomene, pa je i Skadarlija između dva rata dobila niz visokih kuća koje su narušile staru atmosferu.

Eto, »Tri šešira«, i pored njih »Tri seljaka«, pa »Dva pobratima«, »Pariz«, »Dardanel«, »Pozorišna kafana« — sve jedan veliki krug zbornih mesta...

Ovde me čika Mile Pavlović iznenada prekinu iz mojih misli jednim iznenadnim pitanjem:

— A znate li vi gde se rodio Čiča Ilija?

— U Beogradu.

— Svakako u Beogradu, ali ne u onoj kući koja mu se obično pripisuje. On se rodio baš na mestu gde je danas Narodno pozorište. Tamo je bila jedna od beogradskih kapija i kraj nje neka čađava straćara. U njoj se rodio Čiča Ilija. Zanimljiva slučajnost, zar ne?

... Dvadeset godina posle rođenja, kao mladić, Čiča nizašta drugo nije mario no za pozorište. Tu se upoznao sa Jovanom Đorđevićem, kasnijim ministrom prosvete, koji je organizovao glumačke trupe u Slavoniji.

Ali, majka Čičina, ne želeći da joj sin postane »cirkusaner«, zaposli ga u kvartu, kod člana kvarta Radojka Popovića, kao praktikanta.

Čiča Ilija poče revnosno da radi, ali mu uskoro dojadi taj posao, pa sve češće, što su ga više privlačila »Tri šešira« (podrazumeva se društvo u toj kafani), poče da izostaje. I u kvartu rešiše na svaki način da ga se otarase.

Jednog dana kad je skupio oko sebe u kancelariji praktikante, koji su ga kao veseljaka rado slušali, on poče da deklamuje Petefijevu »Ludu«:

»Smirte se, skinte mi se s vrata,
U poslu sam, žuriti se moram...«

Stari praktikant Čkalja tad skoči sa stolice:

— More, mangupe, sad ću da viknem žandare!

Ali, Čiča nastavi:

»Biram zrake vrela sunca,
Pletem bič
Da išibam ovaj svet.
Smejaću se tada, kad nastane jauk.
Kao što se on meni smejao
Kad sam plakao ja,
Ha, ha, ha...«

Čiču otpustiše i on se pridruži društvu u »Tri šešira« — Tamo je dolazio i njegov prijatelj Jovan Đorđević, koji je već postao ministar prosvete, pa on nagovori kneza Mihajla da podigne u Beogradu pozorište. Kad pozorište bi sagrađeno Čiča postade stalni glumac, a uskoro i najpopularniji među beogradskom publikom.

Vreme prolazi. Mile Pavlović — Krpa se već umorio od pričanja.

— Želite li kući? — upitao sam ga.

— A, nikako, vrlo se prijatno osećam. Znate, sve ja ovo pričam više sebi nego vama. Izvinite...

— I Seba, češki poslanik Seba, on je ovde visio noć i dan. I Nušić. Ko sve nije, bože moj, dolazio. I Matoš, pa Vojislav Ilić.

... Vojislav Ilić, on beše zet Đure Jakšića. Oženi njegovu ćerku Cijanu. Taj naš Vojislav, on bi ujutru rano ustao, pa prvo na kafu kod »Sedam Švaba«, onda bi prešao kod »Dardanela« i na kraju kod »Tri šešira«.

Sprdali su se: beogradski boemi! A Petar Ege, čuveni norveški pisac, tast Beograđanina Đure Roše, jednog dana stigao je u Beograd i pre no što je otišao kod zeta, svratio je kod »Tri šešira«. Tamo je našao Mila Pavlovića i pripitao ga za Nušića i Stankovića.

... To se sad Mile Krpa ponovo priseća jednog događaja...

Nušić je u ono vreme bio načelnik odeljenja u Ministarstvu prosvete, a Bora Stanković njegov pomoćnik. Pošli su Ege i Pavlović da ih pronađu. I svi zajedno svratili su oko podne kod »Tri šešira«, pa ostali do jutra.

Đura Roš, očekujući tasta, noću je pozvao policiju i obavestio da je stigao u Beograd poznati norveški književnik Ege i da ne zna šta je s njim. Policija je počela da obilazi lokale i našla ujutru svu četvoricu kod »Tri šešira«.

I tako — svi putevi onog doba nisu vodili u Rim, već u malu skadarlisku kafanu, pa i Jovan Đorđević, koji je bio vaspitač Stevana Sremca u mlade doba, uvede i Sremca u društvo. Šandor Đalski je iz Zagreba dolazio da nađe Stevana Sremca, pa bi se kod »Tri šešira« s njime sretao tvrdeći uvek: da su Sremac i Janko biseri srpske književnosti.

Tražim Sremčevu sliku kod »Tri šešira«. Nisam mogao da je nađem. On se nije voleo slikati, ni slike u novine puštati. Ali je kod »Tri šešira«, unutar njegovih zidova, ostala jedna neštampana basna, koju je ispričao pesniku Risti Odaviću, kad mu je ovaj to poručio.

Basna je otprilike ovako trebalo da glasi: Debela ovca pasla u Šumadiji, mirna, spokojna. Neka orlušina poletela u nebo da potraži hranu. Orao je kružio iznad švajcarskih planina i nije mogao da vidi ovcu u Šumadiji, niti je ovca mogla da vidi orlušinu iznad švajcarskih planina. Sreća je što se nisu videli, pa se ovca mirno vratila u svoj tor, a orao u svoje gnezdo.

Sremac se pozdravio sa svojim prijateljima kod »Tri šešira« krećući za Soko Banju. Tu noć su prolumpovali, a ujutru on reče svojima:

— Do viđenja. Neću dugo biti, a nisam zaboravio za večeru koju dugujem kao čast što sam postao Sremac...

Otišao je i — nije se vratio.

Vest o njemu čekala se iz dana u dan kod »Tri šešira«, »Dardanela«, u »Pozorišnoj kafani«, sve dok je bolovao. Koliko je lekara otišlo u Soko Banju da mu pomognu! Uzalud. I stigla je vest: Stevan Sremac, ovog trenutka preminuo!

Rista Odavić je tada napisao pesmu »Stevanu Sremcu«, obuzet tugom koja je ceo Beograd bila prigušila. Napisa je, u jednoj od tih kafana, ne znam tačno u kojoj:

»... Sad usahnu izvor što žeđ duša toli,
Nestade napitka, jer ga nebo voli!
Ko će da nas hrabri kad se bura sprema,
Ko li da nas teši kad nam tebe nema.«

Ostavljamo »hram« srpske književnosti; prizemnu kafanicu, neuglednu. U njoj ima fotografija, i ne zna svako ko u nju uđe šta one znače. Ako zna, možda ne shvata doba, jer druga su vremena danas, pa nam iz te udaljenosti i reč boemština nekako prijatno zvuči — dođe to kao neki otpor prema životu i svetu onih vremena, prema svemu nehumanom, okovanom i ograničenom predrasudama i ćiftinskim duhom.

Eto, ovog trenutka, mada u moderno doba, jedan savremenik velike srpske književne garde izišao je sa mnom iz »Tri šešira«. Mile Pavlović — Krpa. Vratiće se sada kući, sesti kraj svojih neobjavljenih spisa, koje ljubomorno čuva od »savremenog sveta«. Ko zna kad će opet doći u ovu kafanu. Ma kad došao, plašiće se da ne izazove tužne uspomene...

NENAD STAVJEL

ROMAN „KNJIŽEVNIH NOVINA"

DECA GERNIKE

HERMAN KESTEN

»Ja nisam pobožan,« priznade naš otac.

»Ne verujete u Boga?« zaprepasti se Herr Perkonig i pokrenu se kao da hoće da ustane.

»Verujem u Boga,« objasni naš otac, »ali ne u njegove sluge. Sveštenstvo je bilo nesreća za Španiju.«

»Šta ste vi?« pitao je Herr Perkonig i strogo i bespomoćno.

»Ovde su sve sami volterijanci!« izjavi smejući se stric Pablo.

»Šteta!« odvrati Herr Perkonig dižući se. »Ali ostaćemo dobri prijatelji. Volim te napredne porodice. To je budućnost. to je radost! To je život!

Uzalud su tata i mama molili Herr Perkoniga da ostane kod nas na spavanju. Bilo je nemoguće zadržati ga. Onda smo ga otpratili na ulicu do njegovog automobila. Izjavio je da voli noć, da voli i smrt i da se ne boji đavola.

I kada je otišao, dugo je još u našim ušima odzvanjao njegov gromoglasni smeh.

Punih dvadeset četiri časa osećali smo se spašeni i svi smo na sav glas hvalili našeg anđela čuvara, Herr Augusta Perkoniga.

»Možda je on u pravu,« kazala je mama. »Zašto da bežimo! Zašto smo uvek nepravedni prema ljudima? Zašto da se jednom ne oslonimo na njih?«

Naš otac je ćutao.

Sutradan ujutru, kao što je bilo dogovoreno sa Herr Perkonigom, on ode sa Pablom u Bilbao da bi se s njim sastao u kancelariji pre izleta u Francusku i tako saznao za ishod njegovih razgovora sa Portugalcem.

Uveče su se vratili kući potpuno utučeni. Herr August Perkonig, naš anđeo čuvar, bio je uhapšen.

Otac i stric Pablo nisu ga bili našli u kancelariji. Jedan službenik im je sažaljivo saopštio da je polazak engleskog ratnog broda pomeren za nekoliko sati unapred i da će konzula naći na pristaništu. Herr Perkonig ih pozdravi izvanredno raspoložen. Iz učtivosti se otac i stric Pablo nisu usudili da pitaju za Portugalca. Samo da odnese svoj prtljag na palubu, rekao je Herr Perkonig, pa će se vratiti na obalu da s njima razgovara. Trebalo je da im saopšti vrlo zanimljive vesti. Naš otac i stric se povukoše malo u stranu i videše kako baskijska policija prepreči put konzulima, okupljenim na keju. Policajci su tražili dozvolu da pregledaju prtljag koji su nosili na brod. Engleski konzul koji se nalazio na čelu, otvori ćuteći svoj kofer i policajci ga pustiše da prođe bez pregleda. Isto se dogodilo i sa švajcarskim konzulom. Dođe red na Herr Perkoniga. Bučno se pobunio, ponavljajući da je konzul koji uživa sve diplomatske povlastice, otvaranje ili pregled njegovog prtljaga značilo je povredu međunarodnog prava. On je vikao: »Jesam li ja krijumčar?« Na to baskijska policija odgovori da konzuli ne uživaju diplomatski imunitet!

I dok je Herr Perkonig pričao, jedan mlad čovek, po svoj prilici njegov činovnik u konzulatu, započinjao je prstima, nozdrvama i nosem neku čudnu igru koju su primećivali svi sem Herr Perkoniga, kome je izgleda bila namenjena. Na kraju su otac i naš stric začuli prodorni glas Herr Perkoniga: »Radi se o principu«, razlegalo se preko keja, »i nemačkoj časti. Moj prtljag je moj prtljag!«

Zatim izjavi gromko da će prtljag vratiti u konzulat po svom činovniku, da će putovati bez njega, bolje go nego obeščašćen, hoho! Zadržavao je, naravno, pravo da uloži protest kao što je to već red. Bio je već dohvatio svoj kufer kada mu ga policajci uzeše iz ruke, dajući istovremeno tiho objašnjenje.

»Šta?« vikao je Herr Perkonig, »ministar unutrašnjih poslova? Njegova ekselencija lično? Bueno! Ali jedna omaška donosi često neprijatne posledice. Ako i dalje zahtevate otvoriću sam ovaj kufer. Nema šta da krijem.«

Blistajući od silne veličanstvenosti i u sjaju svoje mirne savesti, on okrete ključ. Policija odmah nađe malu kesu s nakitom. Izvoz dragog kamena bio je zabranjen. Dragulji su blistali na suncu.

»Šta je ovo?« pitala je policija. Herr Perkonig nije izgledao nimalo zbunjen. »Ovo? Lični nakit!«

Policajci izvukoše smaragdne minđuše, blistave briljantske narukvice i ogromne broševe. Objašnjenje Herr Perkoniga o tome gde je imao običaj da nosi sve ovo drago kamenje nije izgledalo sasvim jasno.

Onda ga odvedoše zajedno s njegovim žustrim mladićem koji je još uvek pričao prstima — svojom bezičnom telegrafijom —. Baskijski policajci nosili su prtljag Herr Augusta Perkoniga sa njavećom učtivošću, kao obeležje njegovog konzularnog dostojanstva.

Ostatak smo saznali iz novina, koje su o njemu donosile vesti dvadeset i jedan dan. Nemački konzul uhapšen kao krijumčar nakita! Tako je počelo. »Špijunska afera Perkonig!« govorile su novine već drugog dana. U slavnom kuferu našla je policija krajnje izdajnička dokumenta. Jedan pomorski kapetan iz baskijskog glavnog štaba slao je planove utvrđenja čijom je izgradnjom rukovodio. Jedan komandant je sastavio listu svih oficira, neprijatlja baskijske vlade koja ih je plaćala. Jedan artiljeriski kapetan opisivao je položaj novih fabrika oružja. Jedan siromašni bankar dostavljao je bogatu finansisku dokumentaciju. I na kraju su našli naloge za hapšenje svih baskijskih ministara i uz to himnu o Perkonigu, čije usluge nisu više imale nikakvu cenu za pobunjenike i koji je zasluživao spomenik od najvećeg kipa u Bilbaou.

Svakodnevno su hapsili ljude umešane u ovu špijunsku aferu. Uhapšen konzul Paragvaja! — čitali smo u novinama. Komandant Anglada streljan! Konzul Paragvaja streljan! Capitano Murga streljan! Herr Emilio Šuster osuđen na doživotnu robiju! Herr August Perkonig izlazi sutra pred ratni sud!

Novine su donosile i razne druge Perkonigove podvige. Za vreme svetskog rata bio je Perkonig šef nemačke špijunaže u Španiji.

Posle svake nove vesti koja je unosila u naš dom sve veći i veći užas, pitao je tata podrugljivo svoga brata: »Dakle, to je naš anđeo čuvar?«

»A ko je ucenjivače doveo u našu kuću?« pitao je stric Pablo zlovoljno.

I on i naš otac su drhtali. Bojali su se da ne budu umešani u špijunski proces Perkonig i da Portugalac ne izvrši sada svoje pretnje. Dolazi li već baskijska policija da ih strelja kao špijune? Da li se anarlisti već nalaze u zasedi s namerom da zapale kuću? U novinama smo tražili samo još ime Perkonig. Svi svetski događaji su se na to odnosili. Nova vlada u Francuskoj? Da li će proces Perkonig biti odložen? Rat u Kini? Možda će ga pomilovati? Sovjetska Rusija izjavljuje u Društvu naroda... Hoće li streljati našeg Perkoniga? Pred starim borcima zahteva Hitler da se obustavi intervencija u Španiji... Hoće li Perkoniga pustiti na slobodu?

Nije se više radilo ni o apoteci, ni o svađi među braćom, ni o izbeglištvtu, ni o baskijskoj slobodi, ni o građanskom ratu u Španiji, ni o našem životu, radilo se još samo o Herr Augustu Perkonigu. On je postajao ključ našeg života. Naša mora zvala se Perkonig. Naš strah je imao nemačko ime.

Mi deca pretvarali smo svoj otvoren užas u skrivene komedije. Eugenio je preuzeo ulogu Herr Perkoniga, tapšao je svakog po ramenu, smejao se i vikao: »Hoho! Ja ću vas štititi« Inocencija i Modesta su pretstavljale ratni sud. Sedeći po turskom običaju vikale su naizmenično: »Najviši sud zahteva tišinu!« I: »Optuženi zakunite se da ćete govoriti celu istinu!« Gil, koji je igrao Portugalca, pojavljivao se pred sudijama da bi izdao celu porodicu Espinoza: »Hoće da spasu svoj život«, kreštao je on. »Streljajte ih sve!« Bartolomeo je izlazio pred sudije u ulozi tate. Izjavljivao je miran i dostojanstven: »Ja volim svoju decu«.

»Smrtna kazna!« zahtevala je Inocencija.

»Smrtna kazna!« zahtevala je Modesta.

Sud je bio jednoglasan. Hoze je igrao strica Pabla.

»Svedok mora da kaže istinu, celu istinu!« vikala je Modesta.

»Zovem se Pablo,« počinjao je on.

»Laž!« vikala je Inocencija.

»Ja sam vaš stric, deco«, govorio je Hoze.

»Streljajte sve svedoke!« zahtevala je Inocencija.

Modesta se usprotivila. »Svedoka ćemo obrijati i obući u dečje haljinice. Bez brade i ne liči na odraslog čoveka!«

Ja sam bio hor i izražavao se u stihovima: »Ne očekuj pobedu ni raj, građanskom ratu neće biti kraj.«

Na kraju su se svađale visoke sudije. Inocencija je u suzama tražila smrt za celu porodicu. Modesta je spajajući svoju ulogu sa ulogom advokata, držala sjajnu odbranu, zatim je ponovo sela, pa odmah zatim ustala da bi nas ovog puta kao sudija oslobodila. Igrali smo sa oduševljenjem, ali je strah prekidao naše glasove.

Majka je prebacivala ocu što nije ništa pitao za Portugalca prilikom drugog viđenja sa Perkonigom. Ako Perkoniga streljaju nikada nećemo saznati šta su njih dvojica pregovarali. I nova, tako zanimljiva obećanja bila su izgubljena i za nas i za ceo svet. Da li je Perkonig zauvek uplašio Portugalca. Da li Portugalac čeka samo strašnu smrt Perkoniga, pa da se pojavi isto onako strašan kao ranije, iz prolaznog mraka, na čelu nekoliko anarhističkih bataljona, ili na čelu još moćnije pretnje? Ni otac ni stric Pablo nisu smeli da idu u Bilbao kao da im je na čelu bilo ispisano: Ovo je prijatelj špijuna Perkoniga! Bili smo potpuno paralisani. Svaki kupac koji bi ušao u apoteku izgledao je kao tajni agent, svaka devojka narumenjenih usana anarhista, svaki sused izdajica, svaki stranac uhoda, svaki naoružani čovek dželat.

»Šta ćete reći« pitala je mama oca i strica, »ako vas ratni sud pozove kao svedoka?«

»Istinu«, izjavljivao je tata nepokolebljivo i plašio se sopstvene hrabrosti.

»Same gluposti«, kazao je stric Pablo užasnut, i svako je slobodno mogao da smatra da se ova oštra osuda na njega odnosi.

Osim dnevnih izveštaja u novinama nije se događalo ništa novo. Od Portugalca nije dolazilo novo preteće pismo. Ni jedan sudski činovnik nije pozivao porodicu Espinoza u Bilbao na svedočenje. Kada su u apoteci ili u klubu ljudi govorili o špijunskom procesu, niko nije optužujući upirao prstom u gospodu Espinoza, kako su otac i stric očekivali, ništa se nije dogodilo. A to je bilo najstrašnije. Mučila nas je preteća tišina koja se dizala kao magla i potsmevala se kroz sive aveti, sramotu, tamnicu i smrt.

»Ko je kriv?« pitala je majka.

»Ko je kriv?« pitao je stric Pablo.

»Ko je kriv?« pitao je otac.

Uplašeni i postiđeni gledali smo mi deca u zemlju kao da se to prebacivanje odnosilo na nas. Da li smo bili krivi? Ko je bio kriv za zebnju i strah, izdajstvo i smrt, ubistvo i požar, za sramotu koja pada na ljude, za poniženje dobrih, za pobedu ubica, za očajanje udovica, za lelek siročića, za vlast budala i za zbunjenost mudraca, za rat i za građanski rat, za sve zločine uperene protiv čoveka i protiv Boga? Pa ko je bio kriv? Nečiste savesti proučavali smo mi deca same sebe. Uznemireni smo skretali pogled. Da li smo mi deca, bili krivi za sve? Da li smo sukrivci? A majka? I stric Pablo? A naš voljeni otac kome smo se toliko divili? Da li je i on delio krivicu? Da li svaki čovek ima svoj udeo i odgovornost u kretanju sveta?

Dvadeset i prvog dana, kada su naše strepnje bile na vrhuncu, objavile su novine vest da je narodni sud pod pretsedništvom najvišeg sudije u Bilbaou osudio na smrt Herr Augusta Perkoniga. Streljali su ga sutradan ujutru u 7.15. Uoči toga dana posetili su ga u ćeliji šef policije u Bilbaou, njegov zet levičar i njegov prijatelj ministar. Novine su tvrdile da je sastanak dugo trajao. Ujutru je Perkonig obukao svoj frak, zavukao monoklo u očnu duplju i karanfil u rupicu na reveru i odvezao se na svoje pogubljenje kao da ide na prijem u engleski konzulat. U Zamudiju su ga prislonili uza zid. Nije dozvolio da mu vežu oči. Pre streljanja su se svi sa njim prijateljski rukovali.

Sve smo to pročitali u novinama. Sada smo čekali Portugalca. Ali on nije došao. Da li je zaboravio svoje pismo, da li je zaboravio i nas? Ili je još drhtao pred mrtvim Perkonigom? Da li je Herr August Perkonig ipak bio naš spasilac?

Jednoga dana dođe iz Pariza pismo od porodice Elola. Imalo je deset strana i sadržavalo je vest o celoj porodici, o gospodinu Elola, gospođi Elola i obe ćerke, Karmen i Rakeli. Svaki član porodice pisao je drugom članu naše porodice. Najkraći je bio gospodin Elola. Dragi prijatelju, pisao je našem ocu. Mi smo u Parizu. Ovde se mogu naći mnogi Španci, čak i Baskijci. Ako čovek ima novaca može danas da živi ovde kao na nebu. Nikada nisam shvatio šta jedan čovek bez novaca može da uradi ovde ili bilo gde. Španija je nesrećna zemlja. Tvoj stari prijatelj Elola. Gospođa Elola izveštavala je moju majku o dvema različitim stvarima, o hotelu Torontegi u Bilbaou i o ulici Fabur Sen Onore u Parizu. U hotelu Torontegi u Bilbaou, pričala je ona, bilo je pored mnogih oficira i inostranih trgovaca oružjem i međunarodnih novinara, čitava gomila ljudi koji su se osećali sigurniji u hotelu nego u svojim vilama. Život u Bilbaou bio je odjednom ugašen, izbačen iz normalnog toka, bio je tako neobičan, strah i glad, na ulicama anarhisti, nacistički avioni u vazduhu i na trgovima deca koja su pronašla novu igru; jedan od njih je vikao: Bomba! Bomba! Tada su se sva deca bacala s uzvikom na zemlju, pravo na gladne trbuhe. Draga moja! — pisala je senjora Elola iz Pariza, u tom strašnom mesecu gladi u Bilbaou su oskudevali svi u svemu, jedna kokoška je koštala više od najlepšeg para cipela, hleb je imao sve više sastojaka i kao što su ljudi govorili, sastojao se od samih mekinja, koje su prouzrokovale pobačaje i mesečarstva, nije bilo sapuna ni uglja, ni mesa, ni meda, ni ljubavi, bilo je samo verovanja u nadanja; deset dana u mesecu ostajali su ljudi bez hleba, tuce jaja koštalo je pola tuceta svilenih čarapa; u deset sati uveče bio je Bilbao u vavilonskom mraku i svi su lokali bili zatvoreni. Treba da vidite blještavi Mon martr u tri sata ujutru, treba uopšte da vidite Pariz. Zatim je nastupalo poglavlje o svim modnim trgovinama iz ulice Fabur Sen Onore, a onda opet sećanja na Bilbao; mačke su bile poslastice, ljudi su se svađali oko psećeg mesa, toliko je hrabrih ljudi bilo u hotelu, mnogi nisu nikada smeli da napuste svoju sobu ni noću ni danju, iz straha od levičara, drugi su spavali u podrumu iz straha od bombi desničara, mnogi su živeli pod lažnim imenima i s lažnim pasošima, sin vojvode od Medina Čeli imao je austriski pasoš na ime Bruna Šulca, zamislite, molim vas, i taj vojvoda Šulc živi sada u Parizu, u hotelu Ric, ima još pristojnih ljudi. I svi smo tako sedeli i čekali dozvolu da napustimo Bilbao. Dolazili su engleski razarači koji su pristajali u Francuskoj. Ali svi su na znak uzbune jurili u podrume pretvorene u skloništa, čak i jadnici koji su sebe osudili na večitu tamnicu po hotelskim sobama. I deca su jurila u lift i vikala: Bomba! Bomba! I niko nije znao da li oni to još uvek smatraju igrom ili shvataju da je sada sve ozbiljno. Najmilija moja! I u Francuskoj se viđaju deca na ulicama, ali ona ne viču bomba! Oni se igraju s lutkama, oni su još prava deca i tako sigurno izgledaju, nebo se nad njima osmehuje, čak i kada kiša kao iz kabla pada. Draga moja! Moje srce krvari kada mislim na Španiju... Kada ćete napustiti tu nesrećnu Španiju? Pariz...

Ponovo se vraćala na Fabur Sen Onore sa malim izletom u Pasi i Otej, podvlačila je vesti o novim modelima na konjskim trkama i taj izveštaj je ispunjavao dve i po strane pisma.

Iznenađena majka čitala je ovo pismo pred nama. Bila je besna. »Ova gospođa Elola!« uzvikivala je. »Nama ona priča iz Pariza o prilikama u Španiji!«

Rakela Elola pozivala je našu sestru Inocenciju u svoje ime i u ime svojih roditelja u posetu na nekoliko meseci. Iznajmili smo divnu poljsku kuću u Sen Klodu, pisala je. Mnogo se radujemo tvojoj poseti. Popravićeš svoje znanje francuskog jezika, vratićeš se na vesele misli, tata će nas izvoditi, mama će opet imati tri ćerke i biće srećna. (Ti znaš da smo izgubili sestricu od jedanaest meseci, zvala se Inocencija i bila je pravi anđeo). Dođi odmah, najdraža Inocencija!

Ovaj poziv pratilo je nekoliko vrlo ljubaznih reči gospodina Elole. To su bila pisma porodice Elola.

»A Karmen?« pitao sam svog mladog španskog prijatelja, dečaka Karlosa. Sunce je baš zalazilo u svoj svojoj veličanstvenosti. Nad Plas de la Konkord blistalo je nebo kao da je od zlata i krvi, dveju najvažnijih boja istorije. Vitke Parižanke dizale su se s cvrkutom sa klupa i sakupljalje svoje jedno do dvoje dece da bi se vratile kući svojim razumnim muževima. Duvao je blag vetar. Objavljivao je sveti čas aperitiva. »A Karmen?« pitao sam.

Dečak je pocrveneo. »Ne sećam se više tačno«, promrmljao je. »Najviše nas je uzbudio poziv na Pariz«.

»Da li se raduješ Parizu?« pitala je Modesta.

»Ja neću da putujem?« izjavila je Inocencija. »Ni po koju cenu«.

Čitava dva dana nije se pomenuo ni jednom reči put u inostranstvo. Trećeg dana, bila je nedelja, prvi dan proleća, dan blag i svetao, otišli smo uveče kada je pao mrak kroz gornji grad na brežuljak, roditelji, stric Pablo i nas sedmoro dece. Vazduh je bio blag, nebo puno zvezda, Gernika u dolini puna svetiljki. Nekoliko osvetljenih prozora na obližnjem brežuljku svetlucali su kao zvezde. U daljini su se uzdizala tamna granitna brda kao da još uvek rastu. Naš otac je te večeri bio veseo kao ranije. Odjek slatke noćne tišine dolazio je sa njegovog lepog, pametnog lica. Na zapadu se još uvek videla svetla linija na nebu. U daljini su gorele borove šume. Naša majka je išla sa stricom Pablom ispred nas i pevušila je obešena o njegovu ruku. Tata je išao za njima u

(Nastaviće se)

FILM

Treći festival jugoslovenskog filma u Puli

Kvalitetan skok

Vicko RASPOR

OVE GODINE u Puli, u Areni, postalo je jasno da je razvitak naše kinematografije došao u onu fazu kad više neće biti potrebno da se, sami sebe zavaravajući, oduševljavamo svakim, iole suvislo ispričanim, filmom — pa bio on i literarno prazan, bez poezije, bez atmosfere, bez poteksta. (To se, još sasvim nedavno, događalo, naprimjer, sa »Ešalonom dr. M.«, sa filmom »Njih dvojica« i sa »Potragom«!) Ove godine pokazalo se u pulskoj areni da je tačno ono što je u ovom listu prije svega nekoliko brojeva bilo napisano: da se nalazimo na pragu faze kad će filmski autori kritičari morati da počnu obraćati sve veću pažnju temi, fabuli i adekvatnoj idejno-sadržajnoj dubini njene filmske obrade.

Ako je, uz jednodušno slaganje u mišljenju dvanaest hiljada gledalaca, preko šezdeset novina, kao i dvije i po hiljade gostiju i filmskih radnika, film »Pod sumnjom« doživio potpuni debakl, a »Posljednji kolosijek« i »Opsada« neuspjeh u onoj mjeri manji u kojoj ga i zaslužuju — onda se to dogodilo zbog niskog intelektualnog nivoa njihovih fabula i umjetničke obrade tih celuloidnih sastava, koje njihovi autori nisu više mogli da u tako sirovom stanju iznesu pred publiku a da ona to ne primjeti i ne osudi.

Već prilikom šest premijera prošlogodišnje jesenje sezone, ozbiljna filmska kritika upozorila je (uz hipokritsko zgražanje nekih naših filmskih kritičara-zdravičara, kritičara-dekoratera i kritičara-gladiola) na sličnu pojavu i filmovima »Lažni car«, »Pjesma sa Kumbare«, »Šolaja«, »Hanka«, »Putnici sa Splendida« i »Klisura« — tj. na ključni problem naše filmske umjetnosti u sadašnjoj fazi njenog razvitka. I doista! U Puli, u Areni, pokazalo se da je tako: »Putnici sa Splendida«, »Klisura« i Pjesma sa kumbare« (koja nas je, na našu sramotu, pretstavljala u Berlinu, ali koja — na svoju sramotu — nije imala toliko hrabrosit da izađe u našu filmsku arenu) nisu smjeli naprijed. U prilično haotičnom procjenjivanju vrijednosti domaćeg filma, u konfuziji kriterija — Pula već dvije godine za redom (uz manje griješke koje su sasvim razumljive i koje se praktički mogu zanemariti) nedvosmisleno pruža čvrstu podršku i odaje puno priznanje najpozitivnijim tendencijama u našoj filmskoj umjetnosti.

Ali ove godine u Puli, u Areni, dogodilo se nešto još važnije: zabilježen je kvalitetan skok iz diletantizma u područje profesionalne filmske umjetnosti. U četiri igrana filma odjednom (»Ne okreći se, sine!«, »Zla para«, »Veliki i mali«, »Dolina mira«) pričanje zanimljivije, sadržajno duboke, katkad i poetskim potekstom ispunjene, fabule našlo je adekvatan filmski izraz, dijalog i glumačku interpretaciju. Uporni san onog dijela naše filmske kritike koja se beskompromisno, principijelno i dosljedno borila za podizanje mjerila idejno-estetskih vrijednosti u našem filmu, za izjednačavanje našeg estetskog kriterija sa inostranim, razvijenijim kinematografijama — ostvario se: danas, poslije III jugoslovenskog filmskog festivala postalo je ni da se pojave, a ostala tri filma otpala su na Festivalu iz svake ozbiljnije konkurencije. Stripovski prazna »Potraga«, koja je — poput lanjskih filmskih stripova »Ešalon dr. M.« i »Njih dvojica« — došla u Pulu kao favorit, otkrila se kao tipični — autsajder. U ozbiljnoj konkurenciji ostale su samo prave, stvarne vrijednosti filmova »Zle pare«, »Ne okreći se, sine!«, »Veliki i mali«, pa i — u najmanjoj mjeri, nažalost, — »Dolina mira«. Pula se, dakle, i ove godine objavila kao velika arena borbe za našu filmsku umjetnost, kao mjesto gdje se prividne vrijednosti svode na pravu mjeru svoje stvarne bezvrijednosti i gdje trijumfira prava umjetnička sadržina.

U tome je neprocjenjivi značaj lanjskog i ovogodišnjeg Pulskog festivala za razvoj naše filmske umjetnosti, za njeno pokretanje i skepticima, i nestručnjacima, jasno da su kod nas sazreli objektivni uslovi za postavljanje tako visokog zahtjeva. Sa četiri filma u isto vrijeme, u jednoj te istoj godini, jugoslovenska kinematografija podigla se na nivo neserijskih, ne stripovskih praznih, u cjelini suvislo i interesantno obrađenih djela. To, naravno, ne znači da je taj nivo definitivno osvojen i da ne treba više očekivati padove. Ali je kriterij kojim ćemo ocjenjivati buduća djela mnogo pouzdaniji i viši nego do sada, jer je poslije ovogodišnjeg Pulskog festivala dobio podršku u objektivnoj stvarnosti i u otkrivanju činjenice da se loše filmsko djelo ne može više pravdati kod nas« objektivnim uslovima», »mladošću kinematografije« itsl. Stepenasto povećavajući svoje zahtjeve i podižući kriterij danas već možemo da se borimo za stvaranje velikog jugoslovenskog filma. U historiji jedne nacionalne kinematografije on se rijetko rađa, on se rijetko događa. Ali borba za održavanje nivoa, postignutog u najboljim ostvarenjima ovogodišnjeg festivala, odsada će morati da postane glavna briga filmskih umjetnika, producenata i kritičara.

„Veliki i mali": Ljuba Tadić (dobitnik nagrade za glumu) i Nikola Ivković

Mala Evelin Volfajler (Loti i Tugomir Štiglic (Marko) u filmu „Dolina mira"

Sedam pulskih premijera

JOŠ NA samom Festivalu, na sastanku filmskih kritičara i publicista, konstatirano je kako naša filmska djela (igrani filmovi) pružaju premalo materijala za interesantnija teoretska uopćavanja. Danas, bogami, poslije projekcija u pulskoj Areni, moramo priznati da je, naprimjer, jedno jedino gledanje filmova »Zle pare« i »Ne okreći se, sine!« nedovoljno za studiozniju analizu. Tu već postoje nadahnuta i sugestivna režijska rješenja, privlačna za proučavanje, tu već ima slojeva poteksta, tu se javljaju interesantniji likovi i situacije ili — kao u »Velikim i malima« — psihološki kompliciraniji dramski likovi. Sve će to tražiti jednu studiozniju analizu, detaljnije gledanje tih filmova i — moram priznati sa radošću — jedva čekam da ih ponovo vidim. (Dosad su rijetki bili slučajevi da je čovjek mogao izdržati da domaći film dva puta gleda do kraja!)

Ako se u našoj filmskoj teoriji uzalud upozoravalo da je nedopustivo da u filmu postoje grubi, vidljivi šavovi između literarne podloge i režije, da ne smije da se osjeća oštra granica između literature i filmskog jezika i da samo u postizanju filmske literarne vrijednosti može nastati naprosto dobar film, pa ako nam je dosad uspijevalo da to postignemo samo u pojedinim fragmentima nekih filmova (najcjelovitije u storiji Igora Pretnara »Na talasima Mure«, dosta često, ali neujednačeno, u »Djevojci i hrastu« Mirka Božića i Kreše Golika, a djelomično i u »Jaroj gospodi« Bojana Stupice, u »Bakonji fra Brne« Fedora Hanžekovića, u »Nevjeri« Vladimira Pogačića) — onda toga možemo naći i u »Zlim parama« Đurović-Stojanovićevim, i u filmu »Ne okreći se, sine!« Branka Bauera, i u »Velikim i malima« Vladimira Pogačića.

SVRŠETAK Bauerovog filma: prazan motocikl koji kruži oko mrtvog Berta Sotlera, ušao je već u klasiku umjetnički nadahnutih rješenja, u istoj mjeri »literarnih« koliko i »filmskih« — onog, dakle, ideala kome u našem igranom filmu već tako dugo težimo. Što je najvažnije, tu realizacija nije ispod dobre zamisli, kao što su u istom filmu lijepo režirane scene egzercira u ustaškom domu za maloljetnike (bodenje fantoma), dramski funkcionalno date kroz dramu oca, zatim scene racije na ulici, scena sa »lozinkom« u kafani...

U Đurović-Stojanovićevim »Zlim parama«, tipično krležijanska poetska figura »hodanja po krovu«, naprimjer, iskorišćena je sasvim filmski, bez insistiranja: partijski sastanak na krovu! Cijela jedna atmosfera i situacija iz prvih dana dizanja ustanka, kad su prvoborci doista izgledali kao usamljeni mjesečari koji hodaju po krovu, izrečena je u toj sceni koja ni jednog momenta nije izgubila na svojoj realističnosti, mada bi, po svim zakonima vizuelne logike, neposredna primjena u filmu jedne tipične literarne figure, morala da djeluje groteskno. U »Zlim parama« ima još nekoliko dobro plasiranih vizuelnih metafora, od kojih se sjećam onog školskog globusa koji se u kapitulaciji kotrlja niz stepenište... Interesantne su i Đurović-Stojanovićeve dosjetke, potpuno psihološki i dramski funkcionalno uklopljene, u Dejzinoj krađi para pomoću posluživnika, da bi odmah zatim (vanredan ritam odvijanja radnje!) gledaoci bili iznenađeni Dejzinom prostom krađom, iza koje odmah dolazi — vaga da bi se onako, od oka, izmjerile gomile para... To je interesantan scenario, s bizarnim a potpuno našim humorom, najčešće satiričan — nažalost na kraju stilski pokvaren elementima tragedije. Ali mnogo bitnije od onih momenata koji kvare stilsko jedinstvo filma (zašto producent ne bi uložio još finansijskih sredstava i omogućio autorima da poprave film?) — jesu one, dobro realizirane, partije filma u kojima je literarno veoma smioni scenario našao adekvatnu realizaciju. Šteta je što taj, upravo klerovski, siže nije do kraja bio pažljivo prostudiran i razrađen: dobili bismo odličan film. I za scenaristu Ratko Đurovića i za reditelja Velimira Stojanovića »Zle pare« pretstavljaju ogroman napredak u poređenju s »Lažnim carem«, što se posebno reljefno moglo da zapazi u Areni, gdje su sticajem okolnosti oba filma bila projicirana jedan za drugim, u dvije večeri za redom. (Madžarski delegat na Festivalu Feliks, reditelj »Budimpeštanskog proljeća« čudio se poslije projekcije »Zlih para«: »Zar je mogućno da je oba filma režirao isti reditelj?«)

Film »Veliki i mali« Vladimira Pogačića, nepo sižeu, već po zanatsko-rutinerskom rediteljskom postupku, mnogo me potsjeća na lanjske »Trenutke odluke« Fran tišeka Čapa. I ovdje i tamo — jedna tanka literarna podloga, fabula oskudna događajima koja, baš zato, dozvoljava minucioznu filmsku analizu situacije i psihološkog razrađivanja dramskih likova. Ali, isto kao i tamo, izvjesni elektricizam, sve čvrsto povezano ali ništa što ne bi već bilo, kao jedna od mnogobrojnih varijanti, viđeno. Možda u »Velikim i malim« najmanje ima padova i neravnina, to je, besumnje, režijski i glumački bio najujednačeniji domaći film na Festivalu, ali — u isto vrijeme — manje svjež, nov, a po problematici i detaljima manje naš nego »Zle pare« i »Ne okreći se, sine!«. Osim toga, tanka scenarijska podloga (Miodrag Đurđević), mršava fabula koja je režiji dala mogućnost da se detaljno pozabavi situacijama i psihološkom analizom likova, onemogućavala joj je da šire zahvati sredinu i problematiku vremena i natjerala je da isuviše igra na jednoj jedinoj »struni«. Kraj filma je scenaristički i režijski potpuno nerazrađen i dobiva se utisak kao da je fabula prerano prekinuta: nije to jedan od onih završetaka koji svojom nedorečenošću, potekstom ,tjera na razmišljanje, već naprosto — nedostaje tačka na kraju pripovijetke.

Štiglicova »Dolina mira« mogla bi da se nađe na čelu ova četiri filma, kad ne bi bila — istina, poštivanja vrijedna, ali ipak samo — repriza Klemanovih »Zabranjenih igara«. I to ne zato što se radi o starijem dječaku i manjoj djevojčici u ratu — već zato što je u osnovi ista psihološka situacija rješavanja daleko površnijom dječjom psihologijom. Mala Loti čak i fizički potsjeća na nezaboravnu Brižit Fose, pa mada u »glumi« nimalo ne zaostaje za svojim francuskim »uzorom« (velikih uspjeh reditelja Franceta Štiglica!), ipak nam je bio uskraćen užitak — premijere. Bilo bi nepravedno scenaristu Ivana Ribiča optuživati zbog plagijata, ali čak da je »Dolinu mira« i napisao prije Klemanovih »Zabranjenih igara«, trebalo bi da ona potpuno drukčije bude koncipirana kad se već sa tako ogromnim uspjehom pojavilo Klemanovo remek-djelo. Fabula Ribičevog scenarija je čak i dosta različita od one »Zabranjenih igara«, i osim u nekim manjim detaljima formalna sličnost postoji samo u osnovnoj ideji: dvoje djece u susretu sa ratnim strahotama. Osim toga, jednu originalnu komponentu fabule pretstavlja Crnac-pilot Džim, koji pada s neba (vanredno lijepo zamišljeno za jednu realističku bajku!). Pa ipak — cijela komponenta sa djecom (tj. najmanje dvije trećine filma) djelovala je kao repriza. A to se dogodilo naprosto zato što je u Klemanovim »Zabranjenim igrama« sama ideja (bez obzira na vanrednu realizaciju) pretstavljala jedan originalan i odličan »trouvaille«, »pronalazak«, koji se više ne može da ponovi, ako ne želimo da djeluje kao plagijat. Jer ponavljanje jednog kompletnog »pronalaska« je nešto drugo nego obrađivanje iste ili slične teme. Osim toga, u Ribičevom scenariju dječja psihologija je i previše »hercig«, dopadljiva, a da bi bila prava kao u »Zabranjenim igrama«. To su slabosti scenarija, koji sadrži i lijepih, originalnih momenata, kao što je scena u kojoj Džim (Džon Kicmiler) pjevuši i pravi maloj Loti lutku, ili kao što je ona u kojoj se Loti sprema da pred Nijemcima zataji Džima. Režija je znala katkad da vrlo suptilnim i filmski diskretnim sredstvima izrazi mnogo sadržaja, kao u sceni kad Džim preko mrtvih predmeta saznaje da je ujak malog Marka već poginuo. U Džimovoj smrti, koja je pravljena režijski dosta forsirano ,ima jedan trenutak koji potsjeća na mistiku crnačkog transa: onaj nezaboravni Kicmilerov predsmrtni pogled u nebo. Uz malu Loti, Džon Kicmiler osvojio je publiku ležernom, prirodnom igrom i svojim humanim osmjehom.

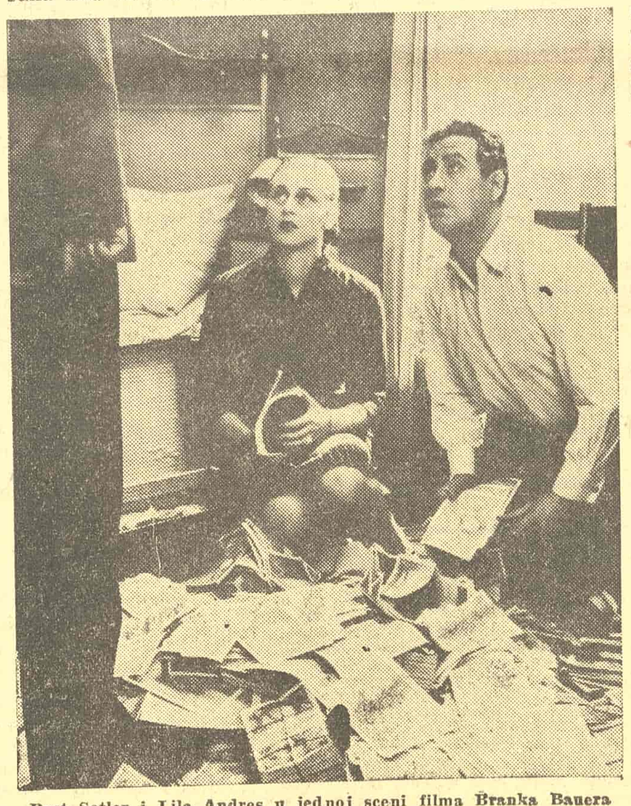

Bert Sotler i Lila Andres u jednoj sceni filma Branka Bauera „Ne okreći se, sine!" (Prva nagrada za režiju na Pulskom festivalu)

TRI OSTALA filma nisu bila na sredini puta između najbolje i najslabije premijere u Puli. Sva tri (»Opsada«, »Posljednji kolosijek« i »Pod sumnjom«) doživjela su potpuni neuspjeh. Mislim da je »Opsada« Milana Marjanovića ipak pretrpila nepravedno oštru kritiku, jer u trećoj storiji tog »omnibusa« ima nesumnjivih vrijednosti i lijepo izrežiranih mjesta i partija, koje, nažalost, kvare isforsirani, melodramski, lažni kraj.. »Pod sumnjom« (scenario i režija Branko Belan), osim nekoliko desetaka metara na samom početku nema ni jedne iskreno intonirane sekvence, kadra ili replike — sve je to jedna cerebralna, neumjetnička konstrukcija u kojoj ni u jednom momentu nije zatreperilo ništa iskreno i doživljeno. »Posljednji kolosijek« (scenario i režija Žika Mitrović) samo je još jedanput (poslije »Ešalona dr. M.«) otkrio potpuni vakuum svog autora, uočljiv u oba filma podjednako. Poljski filmski kritičar, gost Pulskog festivala. Irena Merc, koja nije vidjela »Ešalon«, odlično je okarakterisala oba filma izjavivši da je »Posljednji kolosijek« djelo koje je sintetiziralo sve najlošije osobine jugoslovenskog i holivudskog filma. Sve je u tom filmu falš intonirano, počevši od pseudopoezije no vogodišnje jelke pa sve do intonacije glasa glumaca. I »Ešalon« i »Posljednji kolosijek« otkrivaju da njihov autor nije u svom životu konsumirao ni jednu lirsku pjesmu, a da ipak vrlo drsko i samouvjereno uzima u ruke kameru i dotacije naših društvenih ustanova.

Lijep broj filmskih glumica

OVO JE bio festival čitavog niza glumačkih imena, afirmiranih i potpuno novih. Ako su, s punim pravom, trijumfirali Bert Sotler, Ljubo Tadić, Jozo Laurenčić, Severin Bijelić, Džon Kicmiler i Antun Nalis kao nosioci uloga u uspjelim filmovima, onda treba naglasiti da se u epizodnim ulogama tih istih djela, kao i u onima koja su propala ne njihovom krivnjom, javio čitav niz novih, talentiranih glumaca, od kojih su neki uspjeli da ispolje svoje kvalitete, a neki opet ne zaslužuju da budu zaboravljeni i zapostavljeni samo zato što su ih reditelji i scenaristi tjerali na nemoguće. Uz već zapaženog Petra Vujsića u epizodnoj ulozi u »Šolaji«, treba naročito istaći Petra Vujovića u odlično odigranoj ulozi Jokaša (»Zle pare«). U filmu »Ne okreći se, sine!, uz Berta Sotlera, treba spomenuti odlične epizodne uloge koje su tumačili Zlatko Madunić-»Slip« (agent-saradnik NOP), Ela Eržišnik (žena na prozoru) i Mladen Hanzlovski. U trećoj storiji »omnibus-filma« »Opsada« zapažena je dobra igra mladog Borisa Buzančića, uz već popularnog Relju Bašića. Neuspjeh filma »Pod sumnjom« ne bi trebalo da baci krivo svijetlo na potencijalne mogućnosti koje u sebi krije Mirko Vojnović (u ulozi kelnera-provokatora Nikole), Milorad Margetić (Andro Narančić), Božo Jajčanin (komandant — neobično karakteristična, izrazita i tipična dalmatinska »faca«!) i Obrad Gluščević (Orlando).

Kriza ženskih rola, tako drastično izražena u odlukama oba žirija, bila je ove godine, ustvari, odraz krize ženskih dramskih likova u našoj scenarijskoj literaturi. I Tamara Marković-Miletić i Olivera Marković nisu imale šta da igraju. Dejzi Dubravke Gal u »Zlim parama« može se smatrati normalnom, uspjelom kreacijom. Goranka Vrus, svojim fizičkim izgledom i vanrednom fotogeničnošću, mogla bi, vjerovatno, u jednoj ulozi scenarija sa savremenom temom da pod vodstvom pouzdanog reditelja dobro odigra svoju ulogu, kao što je to, poslije nemoguće role u filmu »Jubilej gosp. Ikla«, Lila Andres upjela u filmu »Ne okreći se, sine!«. Čini mi se da sa velikom nadom možemo da gledamo na dosad nepoznatu mladu Mariju Aljinović, a ja rublijedoj ulozi Marije (»Pod sumnjom«) nije mogla da dođe do izražaja, ali koja bi, u budućnosti, svojom interesantnom, plemenitom a nekako »našom« fizionomijom, kao i glumačkim talentom koji se dade naslutiti, mogla da učini ugodno iznenađenje i rediteljima i publici.

OVE godine i u Puli, i u Areni bilo je toliko pretstava, sastanaka, događaja i zapažanja da ovaj, nimalo sistematizirani, izvještaj ne može da iscrpi svu našu aktuelnu filmsku problematiku. I ne treba se čuditi ako se na ovoj stranici »Književnih novina« pojavi još nekoliko napisa, od kojih će jedan sigurno biti posvećen kratkometražnom, odnosno dokumentarnom filmu.

Jer Pula se praktički pretvorila u redovni godišnji kongres svih filmskih trudbenika i ljubitelja filma u Jugoslaviji.

Pažnja!

REVIZORIMA I PRETPLATNICIMA. Sve uplate vršiti isključivo na naš tekući račun: 102-T-208. ADMINISTRACIJA i REDAKCIJA: Francuska 7 Tel. 21-000

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i kulturu

Direktor: TANASIJE MLADENOVIĆ

Odgovorni urednik: RISTO TOŠOVIĆ

Redakcioni odbor: Oto Bihalji, — Merin, Radomir Konstantinović, Dušan Matić Tanasije Mladenović, Miodrag Pavlović, Vicko Raspor, Dragoslav Adamović i Risto Tošović.

Tehničko-umetnička oprema Dragomir Dimitrijević

List izdaje novinsko-izdavačko preduzeće „Književne novine". REDAKCIJA i ADMINISTRACIJA: Francuska 7, tel. 21-000. Sve uplate vršiti na tek. rač. 102-T-208.

Cena pojedinom broju Din. 30. Godišnja pretplata Din. 600, polugodišnja Din 300, za inostranstvo dvostruko. List izlazi svake druge nedelje.

Rukopisi se ne vraćaju. Štampa Novinsko-izdavačko preduzeće „Borba", Beograd, Dečanska 31